

OBNOVA⁰³

Časopis za kulturu, društvo i politiku

studeni 2014.

tema broja: **GEPOLITIČKE
ALTERNATIVE**

OBNOVA

Časopis za kulturu, društvo i politiku

broj 3

tema broja:

GEOPOLITIČKE
ALTERNATIVE

Zagreb, studeni 2014.

Slika s naslovnice

Ante Brešić Mikulić “Posezanje”, ulje na platnu

Slika kroz centralnu kompoziciju prikazuje mnoštvo ljudi oslikanih sfumato tehnikom. Ljudske su figure lišene svake osobnosti te pretvorene u masu prikazanu slobodnim kretanjima oko središnje točke. Figure zajedno čine simbolički prikaz odnosa ljudi, od individualnoga do kolektivnoga, kroz umanjene prikaze utopije i distopije društva.

O b n o v a
časopis za kulturu,
društvo i politiku

Nakladnik
Udruga „Obnova“

Za nakladnika
Marko Paradžik

Uredništvo
Mario Tomas, Davor Dijanović

Glavni i odgovorni urednik
Marko Paradžik

Tajnica
Nikol Malić

Lektura i korektura
Tihana Pšenko

Grafičko oblikovanje
Maja Orlovčić

Priprema za tisak
Maja Orlovčić

Tisak
Knjigovežnica MK - COM

ISSN
1849-0697

Mrežne stranice
www.obnova.com.hr

E-pošta
casopis.obnova@gmail.com

Autori

Marko Paradžik , mag. iur.	(theodorospa@gmail.com)
Davor Dijanović , student prava	(davor.dijanovic@gmail.com)
Leo Marić , student povijesti i filozofije	(leo.maric91@gmail.com)
Mario Tomas , mag. hist.	(mariotms1@gmail.com)
Marko Raič , student povijesti	(marko1raic@gmail.com)
Ante Brešić Mikulić , bacc. art.	(ante.b.m@hotmail.com)
Igor Vranić , apsolvent komunikologije, bacc. croat., mag. pov.	(vranjo@live.com)
Matija Bartol , student prava	(matija.bartol@gmail.com)
Filip Šaravanja , mag. iur.	(fsaravanja@yahoo.com)
Nikol Malić , studentica filozofije	(malicnikol9@gmail.com)
Dino Ljubić , student na Pomorskom fakultetu	(uvelavristina@hotmail.com)
Danijela Tomanjik	(danielatomanjik@mail.com)
Bojan Lujak , mag. iur.	(bojanlujak@yahoo.com)
Maja Orlovčić , mag. art.	(maja.orlovcic@gmail.com)
Wanda Mitrović , studentica slikarstva	(wandamitrovic@gmail.com)

Autori gosti

Thor Einar Leichardt i Miljenko Galić

Sadržaj

1. Uvod.....	6
--------------	---

Razgovori

2. Razgovor s Jurom Vujićem (M. P.).....	10
3. Razgovor s dr. sc. Branimirom Vidmarovićem (D. D.).....	23
4. Razgovor s doc. dr. sc. Jelenom Jurišić (D. T.).....	34
5. Razgovor s dr. sc. Tomaszom Sczepanskim (L. M.).....	44
6. Razgovor s prof. dr. sc. Nenadom Pokosom (M. R.).....	55

Radovi vezani uz temu broja

7. Eurokontinentalizam i podunavizam - ogledi o mogućoj budućnosti Europe (T. E. L.).....	64
8. Intermarium: geopolitička alternativa po mjeri nacionalnih interesa (L. M.).....	80
9. David P. Goldman: „How civilizations die (and why islam is dying, too)“ (B. L.).....	89
10. Prikaz knjige Borisa Graljuka i Zdravke Zlodi: „Rusalka Dnjistrova“ (D. D.).....	104
11. Kritika geopolitike (D. D.).....	116

Radovi nevezani uz temu broja

12. Juraj Križanić - misija u Rusiji (M. P.).....	134
13. Zaboravljeni savez; Odnos Kraljevine Italije prema hrvatskom pitanju od 1918. do 1927. (M. T.).....	149
14. Crkva i Francuska revolucija; Od pokretanja revolucije do sukoba s Napoleonom (N. M.).....	161
15. Vance-Owenov plan kao prvi pokušaj uspostave unitarne BiH (I. V.).....	169

Umjetnost

16. Recenzija premijere kazališne predstave „Galicija“ izvedene 9. lipnja 2014. u centru za kulturu Trešnjevka (M. P. i A. B. M.).....	180
17. Opis izložbe „Dekonzervacija 1914. i „Atmosfera nepoznatog“ (A. B. M. i M. O.).....	189
18. Crteži, ilustracije (W. M.).....	204
19. Akira Kurosawa „Dersu Uzala“ 1975. (M. B.).....	208
20. Swans - kratki pregled karijere (F. Š.).....	213
21. Georgu Traklu (M. G.).....	226

Uvod

Poštovani čitatelji,

živimo u vremenu kada se promjene u svijetu kreću velikom brzinom u smjerovima čiji se krajnji oblici tek nejasno naziru na obzoru raznih mogućnosti. Sto godina nakon Prvoga svjetskoga rata kao planetarnoga sukoba u kojemu je tehnika proizašla iz faustovske duše započela svoj pohod i prodiranje u sve pore ljudskoga života na cijelom planetu, opet se nalazimo na prekretnicama koje utječu na naš život. Istaknuti mislioci poput Ernsta Jüngera, Oswalda Spenglera i Juliusa Evole davali su u svojim promišljanjima svijeta i društva razna slikovita imena za vrijeme u kojemu živimo kao npr. „doba titana“, „civilizacija“ (drugi stadij društva nakon kulture u kojemu ono umire) i „kali yuga“, odnosno tzv. „mračno doba“.

Odnos mikrokozmosa i makrokozmosa mora biti dvosmjernan, tako da je za autore ovoga broja i općenito za sve mlade ljude te one koji se tako osjećaju vrlo važno da imaju refleksiju o svijetu koji će se svakako u većoj ili manjoj mjeri odražavati na njihove živote. Zato smo za temu trećega broja časopisa za kulturu, društvu i politiku odabrali „geopolitičke alternative“. Stajalište geopolitike kao interdisciplinarnoga promišljanja (sociologija, geografija, demografija, filozofija, politika) gibanja određenoga društva ili zajednice u prostoru i utjecaj prostora na nju svakako je korisno sredstvo promišljanja, no ono što je bitno jest da je ona tek oruđe za način mišljenja i određeni vid poimanja stvarnosti te ima svoje mane i vrline. Upravo je zato Dino Ljubić, student Pomorskoga fakulteta u Splitu, kritički razmatrao samu geopolitiku kao sredstvo promišljanja u radu pod nazivom „Kritika geopolitike“. Njegov rad započinje citatom Alexandra Dugina, mislioca euroazijske geopolitičke misli koja danas jačanjem Rusije sve više dobiva na značaju te predstavlja svojevrsni kontrapunkt razgovoru Marka Paradžika s kolegom pravnikom Jurom Vujićem. Marko Paradžik je u razgovoru s Jurom Vujićem, inače autorom knjige „Rat svjetova – euroazijanizam protiv euroatlantizma“, nastojao razjasniti odmah

na početku neke temeljne pojmove kao što su euroazijanizam i njemu protivan euroatlantizam te generalno razjasniti pojam geopolitike samostalno i u kontekstu Hrvatske. Marko Raič, student povijesti, upravo se u razgovoru s prof. dr. sc. Nenadom Pokosom usmjerio na promatranje geopolitičkoga položaja Hrvatske.

S obzirom na spomenuto jačanje Rusije, postojao je apsolutni imperativ razmotriti modernu Rusiju s geopolitičkoga i širega stajališta u razgovoru Danijele Tomanjik s Jelenom Jurišić. Novi i alternativni kontrapunkt tom razgovoru jest razgovor Lea Marića s prvim inozemnim gostom u časopisu, s dr. Tomasom Szczepanskim. U tom se razgovoru spominje geopolitička alternativa pod nazivom „Međumorje“. Komplementarno tom razgovoru, Leo Marić, student povijesti i filozofije napisao je rad pod nazivom „*Intermarium*: Geopolitička alternativa po mjeri nacionalnih interesa“. Sugovornika iz prošloga broja časopisa, Thora Einara Leichhardta, zamolili smo da kao gostujući autor opiše eurokontinentalizam i podunavizam kao još jedan tip geopolitičke alternative, što je on i učinio u radu pod nazivom „Eurokontinentalizam i podunavizam – ogledi o mogućoj budućnosti Europe“.

Uz Rusiju, na istoku je valjalo razmotriti i Kinu čiji je razvoj fenomen u planetarnim razmjerima važan geopolitički čimbenik pa se upravo na nju odnosio fokus u razgovoru Davora Dijanovića s dr. Branimirom Vidmarevićem. Isti je autor napisao i rad „Prikaz knjige Borisa Graljuka i Zdravke Zlodi: Rusalka Dnjistrova. Prva knjiga na ukrajinskom jeziku u Hrvatskoj, Ukrajinska zajednica Grada Zagreba, Zagreb, svibanj 2011.“, kako bi u tom kontekstu prikazao proces formiranja moderne ukrajinske nacije i ukrajinsko-hrvatske veze. Nikako nismo mogli zanemariti islam na Bliskom istoku pa je u tom pogledu autor Bojan Lujak napravio prikaz knjige „David P. Goldman, How civilizations die (and why islam is dying, too)“. Inače, autor knjige čiji je prikaz napisan u radu, uz dodatni prikaz njegovih kolumni, pisao je pod pseudonimom spomenutog mislioca Spenglera.

U radovima nevezanim uz temu broja ipak je zadržana „lajtmotivska“ poveznica. Marko Paradžik napisao je rad po naslovu „Juraj Križanić: Misija u Rusiji“, a Mario Tomas „Zaboravljen savez: odnos Kraljevine Italije prema hrvatskom pitanju od 1918. do 1927. godine“. Nikol Malić je u radu „Crkva i Francuska revolucija od pokretanja revolucije do sukoba s Napoleonom“ prikazala jedno burno razdoblje povijesti koje je poput današnjice donijelo odre-

đene promjene društvu. I u ovom smo se broju osvrnuli na temu Domovinskoga rata pa je Igor Vranić obradio jedan njegov aspekt u radu „Vance-Owenov plan kao prvi pokušaj uspostave unitarne BiH“.

Ovoga smo puta u radovima iz područja umjetnosti odlučili uzeti drugačiji pristup nego u prethodna dva broja pa tako donosimo zajedničku recenziju Marka Paradžika i Ante Brešića kazališne predstave „Galicija“ mladih umjetnika čija se premijera održala 9. lipnja 2014. godine u Centru za kulturu Trešnjevka. Prikaz ratišta Prvoga svjetskoga rata povezan je s temom broja kao što je to i prikaz izložbe „Dekonzervacija 1914.“ autora Ante Brešića koja obrađuje sam početak Prvoga svjetskoga rata. Prikazana je i izložba naše grafičke dizajnerice Maje Orlovčić pod nazivom „Atmosfera nepoznatog“. Uz sliku na naslovnici Ante Brešića vezanu uz temu broja odlučili smo objaviti crteža njegove kolegice iz Dubrovnika, Wande Mitrović: „Alkemija“, „Androidi nestaju i sastaju se“, „Konjica“, „Baba kle-i flattenD“, „Nigredo“.

Uz kazalište i slikarstvo, nismo zaboravili ni glazbu pa je tako Filip Šaravanja napravio kratak pregled karijere glazbene skupine „Swans“ koja je ove godine 14. listopada održala koncert u Hrvatskoj. Kao svojevrsnu sinesteziju umjetnosti, Matija Bartol se osvrnuo na film „Dersu Uzala“ Akire Kurosawe iz 1975. godine koji je jedinstven primjer japansko-sovjetske produkcije.

Za kraj smo odlučili dati prostor pjesniku Miljenku Galiću, gostujućem autoru, jer smo smatrali prikladnim da s obzirom na stotu godišnjicu Prvoga svjetskoga rata objavimo njegovu pjesmu pjesniku „Georgu Traklu“ koja je prvi put objavljena ove godine u Hrvatskom slovu 28. ožujka.

Marko Paradžik, glavni urednik

Razgovori

RAZGOVOR S JUROM VUJIĆEM

Autor: **Marko Paradžik**, mag. iur.

Jure Vujić rođen je u Kninu 26. siječnja 1965. godine. U Parizu je završio gimnaziju filozofije i književnosti. Na Pariškom je sveučilištu pravnih, društvenih i gospodarskih znanosti (Paris II) diplomirao pravo te 1995. godine položio pravosudni ispit. Bio je prvi civilni polaznik na Ratnoj školi oružanih snaga Republike Hrvatske „Ban Josip Jelačić“. Diplomirao je 2006. godine. Pisao je članke za hrvatske i međunarodne znanstvene časopise. Piše za hrvatske dnevne i tjedne Fokus, Vjesnik, Vijenac, Kolo, Večernji list, portal hrsvijet.net, geopolitika.hr te francuske časopise Au fil de l’Epee, Eurasia, Geostrategie, Krisis, Elements, Infoguerre i druge. Obnašao je dužnost pročelnika Odjela za politologiju Matice hrvatske. Od brojnih knjiga koje je napisao možemo izdvojiti: „Fragmenti geopolitičke misli“, 2004., „Geopolitičko značenje Republike Hrvatske u regiji Mediteran“, 2007., „Intelektualni terorizam – heretički brevijar“, 2007., „Hrvatska i Mediteran: geopolitički aspekti“, 2008., „Rat svijetova: euroazijanizam protiv atlantizma“, 2012.

Kakvu društvenu ulogu danas ima značenje geopolitike u svijetu, a kakvu u Hrvatskoj?

Uvodno bih želio istaknuti da kada govorimo o mogućim geopolitičkim alternativama treba uzeti u obzir da je svaki prostor podvrgnut fenomenu i dinamici unutarnje i vanjske polarizacije, a dužnost je svake organiziranije nacionalne zajednice izgraditi geopolitički model spoznaje i upravljanja s takvim fenomenom. Naime, pojam polarizacije ima dva različita značenja u sklopu geografske znanosti. U tom pogledu, polarizacija je privlačna snaga jednog mjesta na drugi heterogeni i udaljeni prostor koji se nalazi u položaju ovisnosti u odnosu na središte.

Od kraja Westfalskoga poretka, svijet je iskusio model ravnoteže snage poretka „concert des nations“, hladnoratovski bipolarni sustav, američki unipolarni sustav, iskustva geopolitičkoga multilateralizma u sklopu međunarodnih odnosa, a i u zadnje se vrijeme provlači teza da živimo u razdoblju geopolitičke nepolarnosti ili apolarnosti, dok Robert Cooper govori o kaotičnom globalnom poretku u kojemu se isprepleću dinamike modernih, pramodernih i postmodernih država. Nepolarnost se odnosi na svijet bez središnjih polova i osovina, svijet koji je izgubio koheziju u sklopu međunarodnih odnosa. Nasuprot modelima bipolarnosti i multipolarnosti, nepolarnost odgovora svijetu u kojemu krizna žarišta, tenzije i sukobi nastaju iznenadno i nepredvidljivo, svijet bez „hegemonu“ u kojemu razni vladini i nevladini akteri nastoje ostvariti prevlast, ali bez uspjeha. Nepolarnost se ujedno poistovjećuje s antipolarnim pristupom u kojemu globalni nered onemogućuje da jedna jedina sila ili struktura nametne svoju dominantnu orijentaciju u međunarodnim odnosima. Nepolarnost se određuje kao protivljenje svakom dominantnom polu ili osovini te kao sustav međunarodnih odnosa koji negira akterima mogućnost konstituiranja u polove te koji odbacuje svako polarno strukturiranje.

Jačanjem ekonomija nastupajućih zemalja trećega svijeta i stvaranjem skupine BRICS-a, kao i uspona Putinove Rusije i Kine iskristalizirao se proces geopolitičke multipolarizacije, a multipolarni svijet postaje postupno nova paradigma XXI. stoljeća. Riječ je o geopolitičkom policentričnom pristupu koji negira dominaciju jednoga geopolitičkoga središta – osi (Američko-atlantska unipolarnost) i zagovara rekonfiguraciju svijeta u obliku više multipolarnih međuoavisnih središta koja bi trebala jamčiti bolju ravnotežu snaga i pravedniju zastupljenost na međunarodnoj sceni te pravedniju preraspodjelu ekonomske moći. Nova svjetska geopolitička multipolarnost poprima oblike makroregionalnih, odnosno regionalnih pregrupiranja koja nisu više autoritativne naravi poput sovjetskoga modela: unija arapskoga Magreba, baltička zona, ASEAN

ili ALENA, MERCOSUR, „Šangajska skupina“, Euroazijska unija itd. Dakle, refleksije o mogućim geopolitičkim alternativama podrazumijevaju formuliranje reaktivnih modela geopolitičkoga odupiranja atlantskoj globalnoj geopolitičkoj hegemoniji, a na prospektivno-afirmativnom planu formuliranje alternativnih modela geopolitičkoga, optimalnoga, prostornoga integriranja i stvaranja zasebnoga prostornoga poretka (Nomos) od nacionalne autarhije – samodostatnosti, do iskustava makroregionalnoga udruživanja na federalnoj, konfederalnoj ili imperijalnoj razini.

S obzirom na to da geopolitika proučava i interpretira odnose između zemljopisnoga prostora i suparničkih političkih moći, značenje geopolitičke discipline i metode na društvenom i političkom području je veliko jer omogućuje iščitavanje i prepoznavanje raznih izazova i prirodu sukoba koji se dotiču i vežu za određene prostore pa i društva.

Razvidno je kako od pada Berlinskoga zida i bipolarne ideološke podjele između zapada i istoka geopolitička znanost poprima sve veći utjecaj u međunarodnim odnosima, i to ne samo na teorijskoj osnovi. Geopolitička disciplina i analitika danas je snažno prisutna i razgranata u svim anglo-saksonskim zemljama, SAD-u i Velikoj Britaniji i zemljama EU, ne samo na razini raznih škola, instituta, *think tanka*, već i na razini državnih središta geoekonomske i političke moći. U odnosu na druge zemlje Europe, u Hrvatskoj se nažalost na institucionalnoj i društveno-akademskoj razini ne posvećuje dovoljno pozornosti razvoju geopolitike kao znanosti i eksplikativnom modelu međunarodnih odnosa. Tu i tamo postoje pojedinci ili intelektualci koji se fragmentarno ili površno dotiču geopolitike u kontekstu širih politoloških analiza, ali još uvijek ne postoje institucionalizirana središta koja imaju dubinski uvid u geopolitičku disciplinu. To je svakako veliki nedostatak za hrvatsko društvo, imajući u vidu da je upravo prostor jedan od najznačajnijih čimbenika hrvatskoga identiteta. Taj nedostatak dovoljno razrađenoga geopolitičkoga određivanja negativno se i odražava na državotvorni razvoj hrvatske nacije tijekom povijesti i objašnjava da unatoč tome što je danas Hrvatska dio EU, još uvijek ostaje na razni objekta, a ne geopolitičkih zbivanja. Za Hrvatsku kao dio euroazijske kontinentalne europske mase geopolitika je također ključ za razumijevanje svih geopolitičkih zbivanja na ovom i širem prostoru srednje i jugoistočne Europe, na razmeđu istoka i zapada na kojemu se i još uvijek provodi.

Ima li Hrvatska tradiciju geopolitičke misli te ako ima, tko su njezini naj-

značajniji mislioci?

Zapravo je Hrvatska geopolitički paradoks. Naime, kao geopolitička civilizacijsko-kulturološka geografska policentrična zemlja smještena na razmeđu istoka i zapada, Sredozemlja i „Mitteleurope“, ima sve potrebne pretpostavke za postati relevantnim geopolitičkim subjektom na karti svijeta. Nažalost, hrvatske elite još uvijek, barem na institucionalno-političkoj razini, ne razmišljaju prema strateškim i geopolitičkim odrednicama, u doba kada sve zemlje i vlade svijeta (a pogotovo velesile poput SAD-a, Rusije i Kine) ulažu golema ljudska i materijalna sredstva u kognitivne, kulturološke i geoekonomske vrste ratovanja. Takav se deficit može povijesno objasniti nedostatkom vremensko-prostornoga sazrijevanja zasebne državotvorne vizije i politike.

Kao dio velikih i manjih višenacionalnih carstava i iskustava dviju Jugoslavija, hrvatska su geopolitička stremljenja svedena na defenzivno-minimalističko razmišljanje o zaštiti određenoga skučenoga, životnoga, državnoga i poludržavnoga prostora. Takav se geopolitički minimalizam odražava i kroz prve radove političke geografije Ivana Lučića Mavra Orbinija, Vjekoslava Klaića, Artura Gavazzija, Filipa Lukasa, Stjepana Srkulja, Ive Juras, Alfonsa Aloisa Pavića von Pfauenthalaia, Otta Opitza pa djelomično i kod Ive Pilara koji zapravo razmišljaju na prakseološki i fragmentarni način u makroregionalnom kontekstu. Velik je doprinos Pilara s obzirom na prepoznavanje geopolitičkoga značenja Hrvatske na Balkanskom poluotoku i važnost geopolitičkoga okruženja. Moglo bi se reći da je Vinko Pribojević prvi hrvatski geopolitički kontinentalist koji je sa svojom panslavističkom etnolingvističkom doktrinom zapravo utemeljio prvi pankroatizam. Kasnije će taj panslavizam razraditi Mavro Orbini i Juraj Križanić, a u Rusiji ruski filozof N. I. Danilevski. Na istom tragu panslavizma razmišljao je i Pavao Ritter Vitezović koji je pokušao dokazati da je geopolitički prostor Hrvatske onaj prostor koji su Rimljani nazivali Ilirikom. Takav kroatocentrični defenzivni smjer razmišljanja onemogućio je sazrijevanje šire geopolitičke teorijske misli, kao i strateško geoprometno i geoenergetsko jače pozicioniranje Hrvatske na euroazijskom kontinentu kojemu i pripada. S državnim osamostaljenjem 1990-ih taj je geopolitički teorijski vakuum zapečaćen nekritičnim i bezuvjetnim svrstavanjem Hrvatske u euroatlantski tabor, dok današnje globalne povijesno-političke prilike, nova krizna žarišta i borba za energetske resurse zahtijevaju daleko složeniji geopolitički multipolarni pristup.

Koji je dominantni trend u suvremenoj geopolitici te kako se odražava na vaše geopolitičke koncepcije i stajališta? Pripadate li jednoj posebnoj geopolitičkoj školi ili struji?

Do geopolitičke discipline i načina razmišljanja nisam došao klasičnim znanstvenim putem, već povodom mojega političkoga aktivizma kao student prava u Parizu u tadašnjim redovima tercerističkih krugova koji su zagovarali geopolitički „Treći put“ između kapitalizma i komunizma, Sovjetskoga saveza i SAD-a i stvaranje neovisne kontinentalne Europe – sile. Zapravo smo unutar pokreta „synergies europeennes“ koji je tada okupljao europske intelektualce istomišljenike došli do spoznaje velikoga deficita geopolitičkoga razmišljanja i analize, pogotovo nakon pada Berlinskoga zida. Stoga je na moju inicijativu i pokrenut časopis „Au fil de l’Epee“ kao specijalizirani časopis za geopolitiku. Do nekoliko ključnih geopolitičkih misli došao sam preko Carla Schmitta i njegove knjige „Nomos zemlje“, a i drugi mislioci poput Hermana de Keyserlinga, Raymonda Abellija, Jordisa Von Lauhassena svakako su utjecali na moje kasnije geopolitičko opredjeljenje. Svakako sam kao i mnogi drugi pripadao kontinentalističkom i suverenističkom velikoeuropskom geopolitičkom strujanju jednog Jeana Thiriarta koji je zagovarao nadilaženje modela države-nacije i uspostavu velikoga europskoga kontinentalnoga bloka (osovina Pariz – Berlin – Moskva) kao protutezu planetarnim hegemonističkim aspiracijama SAD-a, glavne talasokratske pomorske sile. Kasnije sam školovanjem u Ratnoj školi OS RH „Ban Josip Jelačić“ imao priliku usavršiti znanje vojne strategije (Sun Tzu, Clausewitz, Jomini, Liddell-Hart, Nicholas J. Spykman i A. Mahan, Giulio Douhet itd.) u teorijskom i praktičnom smislu.

Kad govorimo o dominantnom trendu geopolitike u današnjem svijetu, trebamo imati na umu da smo suočeni s dva suprotna procesa: proces daljnje atlantske, ekonomske, političke, kulturne uniformizacije pod zastavom ideologije tržišta te neoliberalne globalizacije i procesa daljnje geopolitičke multipolarizacije s kontinentalnim i makroregionalnim višeslojnim udruživanjima (BRICS, južnoamerički bolvarizam, Putinova Euroazijska unija itd.) koja svakako treba podržavati kao geopolitičke alternative koje se pokušavaju oduprijeti amerikanocentričnom unipolarnom svijetu. Smatram da treba poduprijeti multipolarni geopolitički proces jer je to jedina alternativa koja može osigurati poštivanje etničke, vjerske i kulturne pluralnosti identiteta i osigurati bolju ravnotežu geopolitičke moći u svijetu, kao i omogućiti manjim i siromašnijim nacijama mogućnost odlučivanja i izražavanja nego unutar unipolarnoga geopolitičkoga

poretka gdje samo bogate velesile odlučuju.

Koja je bitna razlika između euroatlantizma, euroazijanizma i eurokontinentalizma?

Euroatlantizam je više vanjsko-politička kontekstualizirana ad hoc struja nego teorijski ili metapolitički razrađena geopolitička vizija. Naime, ta je ideja nastala u kontekstu kraja Hladnoga rata i (s naslijeđem post-ratnoga Jaltškoga poretka) i zagovarala vojni savez između svih država sjeverne atlantske hemisfere i cjelokupne zapadne Europe i Sjeverne Amerike (uz Kanadu). Taj je savez podrazumijevao vojno-sigurnosnu suradnju kroz NATO-pakt, a i obuhvaća suradnju na gospodarskom, političkom i kulturnom području. U tom se smislu euroatlantizam ili atlantizam suprotstavljaju geopolitičkom strujanju koje zagovara političko-vojno savezništvo Europe na kontinentalnoj osnovi. Naravno, opozicija između kontinentalizma i atlantizma počiva na klasičnoj dihotomiji kopna i mora, pomorskih i kontinentalnih sila. Unatoč tome što euroatlantizam ne promiče zasebnu metapolitičku viziju svijeta, osim paradigme društva blagostanja i potrošačkoga društva, poput euroazijanizma, on se temelji na načelima tržišne demokracije, ljudskih i individualnih prava i vladavine prava.

Karl Haushofer je prvi koji popularizira ideju ujedinjenoga kontinentalnoga bloka (Kontinental-blok). Zapravo je kontinentalizam Karla Haushofera potaknuo na daljnja razmišljanja o pluralnim smjerovima i dimenzijama geopolitičke znanosti u radovima Ericha Obstaa, Hermanna Lautensacha i Otta Maulla; u Engleskoj Mackindera i Fairgrievea; u Francuskoj Vidala de la Blachea i Vallauxa. Kontinentalizam se temelji na načelu panizma (*Pan-Ideen* od grčkoga *Pan* – totalitet, sveobuhvatnost) kao „geopolitičko predočenje utemeljeno na etničkom, vjerskom, regionalnom ili kontinentalnom zajedništvu.“ On se temelji na tri elementa: jeziku, vjeri i pripadnosti istom kontinentu.

Panizmi se dijele na tri kategorije: etno-lingvističku (panturcizam, panarabizam, pangermanizam, panslavizam i pankeltizam), vjersku i kontinentalni panizam. Japanski pan-azijanizam (ili Veliki Azijanizam) su poput reakcije na europsko-zapadni imperijalizam teoretizirali japanski mislioci prije Prvoga svjetskoga rata: Tokichi Tarui (1850. – 1922.), Kentaro Oi (1843. – 1922.) koji su zagovarali stvaranje korejsko-japanskoga jedinstva, a kasnije tu ideju kontinentalizma razvijaju i Rabindranath Tagore, Sun Yat-sen i indijac Sri Aurobindo. Kontinentalizam pronalazimo i danas u sklopu anti-imperijalističkoga

južnoameričkoga kontinentalnoga bolivarizma kod Huga Chaveza (gevarizam je također zagovarao revolucionarni socijalistički tri-kontinentalizam). U Africi pan-afrikanizam podrazumijeva projekt ujedinjenja svih Afrikanaca unutar globalne afričke zajednice. Australski kontinentalizam zagovara kontinentalnu neovisnost od Velike Britanije pozivajući na povijesne statute „Statute of Westminsterov“ 1931. i Australski aktiz.

Za razliku od kontinentalizma koji može biti i izvaneuropski, euroazijanizam je misao koja nastoji ujediniti dva europska i azijska kulturno-filozofska i etnička pola Rusije promičući panturansku i filoislamsku orijentaciju. Riječ je o doktrini koja promiče zasebnu „simfonijsku“ viziju svijeta negoli svojevrsnu monolitnu dogmatsku ideologiju koja bi se temeljila na diferenciranom, jasno podijeljenom i policentričkom kulturalnom pristupu. Naime, euroazijska doktrina smatra da istinski ruski identitet proizlazi iz originalne fuzije, iz jednoga spoja slavenskih i tursko-muslimanskih elemenata, pa tako Rusija zapravo tvori zasebni „treći kontinent“ na razmeđu „dekadentnog i materijalističkog Zapada“ i spiritualne i vitalne Azije. Euroazijanizam, iako razlikuje „nacionaliste“ i „slavofile“, integrira sovjetsko iskustvo smatrajući ga pozitivnim povijesnim naslijeđem koje je tako izraz kontinuiteta imperijalne ruske ideje.

Kako geopolitički iščitavate rusko-ukrajinski sukob i koje su pouke za europski kontinent? Postoji li uopće Europa u geopolitičkom smislu?

Uvodno bih želio reći da su s obzirom na taj sukob obje strane EU – SAD i Rusija počinile taktičke pogreške koje su dovele do eskalacije sukoba. Europa je trebala pronaći umjereniji put s ciljem približavanja Ukrajine prema euro-atlantskim integracijama, a ne nasjedati na huškanje izvaneuropskih sila i na bipolarnu geopolitičku radikalizaciju. Ukrajinsko-ruski sukob može se sagledavati s dva stajališta: iz unutarnjega, državnoga i vanjskoga, globalnoga, odnosno kao sukob strateških interesa Rusije i SAD-a u Europi. Za europski je kontinent Ukrajina geopolitički od izuzetne strateške važnosti jer je smještena na posredničkom crnomorskom području istoka i zapada, ali i sjevera i juga, a jedan od ključnih razloga ruske intervencije na Krimu jest kontrola izlaza na Crno more, kao i na sredozemna „topla mora“, što još od carske Rusije i Katarine Velike čini konstantu ruske vanjske politike. Na drugu stranu Atlantski blok i SAD otada nastoje proširiti interesnu zonu u Ukrajini podupiranjem „obojenih revolucija“ i tatarskog nacionalizma, kao i pokušajem organiziranja zajedničkih vojnih vježba s NATO-om i priobalnim državama Crnoga mora.

Gestrateško značenje Ukrajine proizlazi i iz njezina položaja na obalama Crnoga i Azovskoga mora i pogranične konfiguracije koja spaja euroazijsku kontinentalnu masu sa zapadnom Europom.

U slučaju Ukrajine, geopolitički interesi SAD i Europe ne moraju se nužno poistovjećivati jer je u interesu Europe kao kontinenta da osigura jedno čvrsto strateško partnerstvo s Rusijom kao i stabilnom i neutralnom Ukrajinom, tampon zonom između istoka i zapada. Ako polazimo od stajališta da EU čini i predstavlja Europu, onda je lako ustanoviti da EU nema zajedničku i zasebnu geopolitiku. Njezina takozvana zajednička vanjska sigurnosna politika često je nekoherentna i nepostojeća u smislu formuliranja neovisne vanjske politike u odnosu na Washington. Europa još ne postoji kao neovisni geopolitički kontinentalni akter i subjekt jer još nema političku volju izrasti kao Europa – sila. Zbog toga on ostaje na razini Europe – tržišta, a sa stapanjem u budućem transatlantskom tržištu bit će laki plijen za američku ekonomsku i geopolitičku potpunu dominaciju na europskom kontinentu. Taj je sukob ponovno potvrdio da još postoji jedna geopolitička povijesna konstanta, a to je da SAD kao pomorska velesila još nastoji uspostaviti svoj hegemon na području Euroazije (ovoga puta EU instrumentom poput nove politike susjedstva i istočnog partnerstva te širenja NATO-pakta na zemlje srednje Azije), ono što je geopolitičar Mackinder nazvao „Heartlandom“.

Kako gledate na euroazijanizam Alexandra Dugina i kakvo on ima stajalište o Ukrajini?

Duginova neo-euroazijska doktrina i njezin geopolitički „multipolarni“ model je zanimljiva geopolitička alternativa ako se razlikuje od zapadne „unipolarne“ globalizacije kao atlantski neoimperijalni projekt te podrazumijeva okretanje istoku i orijentaciju s obzirom na tradicionalne vrjednute u svim njihovim oblicima. Njegova četvrta teorija kao teorijski pokušaj nadilaženja potrošenih ideologija moderne kao što su fašizam, nacionalsocijalizam, komunizam i kapitalistički liberalizam također otvara mogućnost intelektualne rasprave oko same budućnosti ideologije i formuliranja nove „vizije svijeta“.

Međutim, kao svaki teoretičar i post-sovjetski „metafizičar“ koji kombinira tradicionalizam, nacional-boljševizam i ideje nove desnice, Dugin ostaje pun proturječnosti i nedorečenosti. Zapravo je u slučaju rusko-ukrajinskoga sukoba pokazao da ne može pobjeći od svoga velikoruskoga mesijanskoga atavizma i

sovjetskoga imperijalnoga nasljedstva, a njegovo velikorusko ratoborno stajalište i negiranje ukrajinskoga nacionalnoga identiteta u potpunoj je suprotnosti sa svojim prijašnjim proklamiranim neoeuroazijskim načelima o uravnoteženom multipolarnom svijetu kao sustavu koji poštuje sve etničke, vjerske i nacionalne zajednice.

Kako kao kolega pravnik gledate na euroazijsku koncepciju prava te koje od dva dominantna pravna sustava, anglosaksonsko običajno pravo (common law) ili kontinentalno građansko rimsko pravo ima više utjecaja na njega? Koja je temeljna razlika između euroazijskoga modela „države obveza“ i zapadnjačke „pravne države“?

Za sada još ne postoji unificirana pravna ili normativna građa i koncepcija euroazijskoga prava. Postoji fundus zajedničkih pravnih običaja i pravila u kojima se prepoznaju svi europski narodi koji vuku svoje korijene iz rimsko-grčke, keltske, slavenske, pravoslavne i katoličke tradicije. Anglo-saksonsko običajno pravo zapravo je deklinacija kontinentalnoga građanskoga prava, ali se iskristaliziralo kao zasebni pravni sustav pod utjecajem protestantske radne i poslovne etike i *Free-traderskih* kapitalističkih trgovačkih odnosa koji su zahtijevali pragmatičniji i fleksibilniji pravni sustav.

Kada govorimo o pravnoj državi (ili bolje rečeno državi prava) i državi obveze, treba uzeti u obzir da pravna država, *rule of law*, kao koncept sadrži u sebi ne samo pravne situacije u kojima pravni subjekti imaju prava, već imaju i propisane obveze jer se moraju pokoravati poštivanju hijerarhijski superiornih normi koje štite javnu stvar i opću dobrobit zajednice. Tradicionalno i filozofski, pravna se država suprotstavlja prirodnom stanju (Rousseaua i Hobbesa) i temelji se na načelima hijerarhije normi, Montesquieuvoj podjeli i trodiobi vlasti i temeljnih prava, a kao poimanje prava veže se uz razvoj pravnoga konstitucionalizma. Često se pravna država ili država prava suprotstavlja načelu „Raison d’Etat“ Machiavellija. Pravna je država ideja koja proizlazi iz pravne koncepcije Hansa Kelsena kod kojega država prava (*Rechtsstaat*) čini institucionalni sustav u kojemu je državna prisila podvrgnuta pravu i u kojemu su pravne norme hijerarhizirane tako da je državna prisila ograničena.

Ono što mi se čini neophodnim za razlikovanje države prava i države obveza je mjesto i uloga individualnih prava i prava zajednice. Danas su svi demokratski sustavi pravne države suočeni s proliferacijom individualnoga, društve-

nih, manjinskih prava pod utjecajem civilne koncepcije društva koji se izravno kose s kulturno-civilizacijskim svjetonazorom zajednice i čak dovode u pitanje sam opstanak te zajednice kao društveni kolektiv. Carl Schmitt je u tom smjeru dobro prikazao takve epistemološke razlike između individualističke i komunitarne koncepcija prave i države kroz dihotomiju legalitet/legitimitet, a i kroz mogućnost privremenoga ukidanja legalnoga pravnoga sustava proglašavanjem izvanrednoga stanja kao vrhunsku afirmaciju suvereniteta.

Uzmemo li u obzir da je EU sa SAD-om sklopila ugovor o transatlantskom tržištu kojim se uspostavlja veliko tržište u 2015. godini, onda se može očekivati da će se vremenom uvesti i prevladati anglosaksonsko pravo, *common law*, koje pogoduje anglosaksonskim bankarskim, financijskim i trgovačkim, korporacijskim interesima. Naime, taj ugovor predviđa ukidanje carinskih, tehničkih i normativnih barijera, liberalizaciju javnih tržišta, investicija i intelektualnoga vlasništva te uspostavu zajedničkih pravila na dva kontinenta. Lako je predvidjeti da će se u budućnosti primjenjivati američko pravo i američki pravni sustav na europskom tlu. Razvidno je kako uspostava toga zajedničkoga transatlantskoga tržišta nadmašuje pitanje liberalizacije trgovinske razmjene ili pak uspostavu novoga G2 jer takav je gospodarski prostor samo sredstvo za novu geopolitičku rekonfiguraciju svijeta pod američkom hegemonijom. Ideja budućeg transatlantskog tržišta suprotna je ideji europske konstrukcije, a temelji se isključivo na ekonomskim i trgovačkim interesima, kao i na uspostavi američkoga pravnoga sustava. Taj je projekt eminentno geopolitički projekt jer predviđa uspostavu „transatlantske skupštine“; dakle službenu legitimizaciju vladavine američke političke vladavine na europskom tlu i nad europskim narodima, kao i uspostavu novih modaliteta vlasništva i trgovinske razmjene.

U poglavlju svoje knjige „Rat svjetova: Euroazijanizam protiv atlantizma“ pod nazivom „Suvremena geopolitička velika igra u Euroaziji“ navodite da se u srednjoj Aziji geostrateška naftovodna politika uz onemogućenje carske osi (Kina, Rusija, Indija, Perzija – Iran) usredotočuje oko četiri osi: a) oslabiti utjecaj Rusije u njezinim tradicionalnim granicama, b) izolirati Iran u energetske igri kaspijske regije, c) diskvalificirati mirkoregionalni utjecaj u regiji, d) onemogućiti regionalne pretenzije Kine. Zanima me predstavljaju li takve smjernice na neki način ponovno oživljavanje engleskoga carskoga projekta „euroazijski kopneni most: novi put sile“, što on predstavlja i tko su glavni saveznici SAD-a u tom projektu?

Borba za kontrolu prirodnih resursa, a posebno nafte i plina, postaje glavni geopolitički izazov nove geopolitike koja će se od 1900. i nadalje koristiti raznim diplomatsko-vojnim sredstvima: od diplomacije topovnjače preko vojnih udara (operacije Ajax u Iranu 1953. te od 1979. pod pritiskom globalizacije i pravila međunarodne trgovina s diplomacijom naftovoda (*pipeline diplomacy*) ili kombinacijom tih metoda i sredstava. Treba imati na umu da je geopolitička „velika igra“ u XIX. stoljeću (na čelu s Rusijom, Velikom Britanijom) na području Euroazije i „puta svile“ imala energetska i geoprometnu dimenziju. Danas se taj scenarij američke „velike igre“ ponavlja nastojanjem SAD-a geopolitikom *neocontainementa* u odnosu na Rusiju, preko Ukrajine penetrirati u stratešku dubinu Euroazije i uspostaviti svoju energetska supremaciju i kontrolu na naftnim i plinskih zalihama u srednjoj Aziji i na srednjem Istoku. Nije se Amerika okrenula protiv džihadista Islamske države i kalifata koje je ona i financirala i obukla preko Saudijske Arabije i Katara iz civilizacijskih i humanih razloga, već zato što se IS opasno približava kurdskim naftnim poljima Kirkouka i Bey Hassana. Također treba imati na umu da se konačno trasiranje granice i podjela kolonijalnih zona Sykes-Picot ugovora iz 1916. zapravo podudara s podjelom kontrole naftnih polja Mezopotamije između tadašnjih kolonijalnih sila. Geopolitičko repozicioniranje SAD-a u regije Azija – Pacifik, kao i sklapanje ugovora s EU za zajedničko transatlantsko odražavanje američke strategije *neocontainementa*, odupiranje je prodoru Kine kao gospodarske sile u svijetu, a pogotovo u zoni Azija – Pacifik i u Africi. Što se tiče američke suvremene geopolitike *neocontainementa* u odnosu na Kinu, treba podsjetiti kako je već u rujnu 2000. izvješće „Rekonstruirati obrane Amerike“ koje je izdao neokonzervativan *think tank* PNAC isticalo „nužnost očuvanja *Pax americane*, jačanje euro-atlantske veze, suprotstavljanje Kini kako ne bi stekla status supersile“. Dakle, geostrateški cilj zajedničkoga euroatlantskoga tržišta je onemogućavanje gospodarske kineske ekspanzije stvaranjem ujedinjenoga bloka-tržišta od 800 milijuna potrošača. SAD i EU koji proizvode više od 57 % svjetskoga GDP-a nastoje opstati kao glavni motor svjetske ekonomije.

Imaju li suvremeni geopolitički koncepti svoju arhetipsku podlogu utemeljenu u mitovima kao npr. mit o Leviathanu i Behemotu, Atlantidi i Šambali te može li se naći u cikličkom smislu povijesne analogije u sukobu talasokracije/mora i kontinenta/zemlje kao npr. u sukobu Kartage i Rima?

Klasične geopolitičke mitske dihotomije o Leviathanu i Behemotu, o sukobu talasokracije/mora i kontinenta/zemlje zapravo su refleksivne transpozicije

pra-moderna tumačenja sakralnoga značenja prostora. U tom smislu, poznati politički teoretičar Carl Schmitt iznio je svoju temeljnu tezu kako su sva suvremena politička načela zapravo sekularizirani teološki politički koncepti. Tu je tezu potkrijepio Karl Lowith u djelu „Histoire et salut“. On smatra da svaka moderna filozofija povijesti ima korijene u biblijskoj vjeri u otkupljenje i završava sekulariziranjem njezina eshatološkoga modela. Naime, paradoksalno je na početku XXI. stoljeća, u globalnom i sekulariziranom svijetu dovesti u pitanje odnos koji održava i ujedinjuje političku moć i sakralnost. Sakralnost je koncept koji nadilazi područja religije ili ideologije. Stoljećima povezivana s moći, ona očituje težnju prema apsolutnom te simboličan prijelaz na jedan tribalni ili nacionalni kolektivitet. Ta apsolutnost postaje neophodna društvena spojnica. Sakralno je oduvijek bilo povezano s prostorom. Prisjetimo se geomantije, drevne vještine proricanja budućnosti pomoću znakova iscrtanih u zemlji ili pijesku. Geomantija je bila široko zastupljena na području Afrike, Bliskog istoka i Europe od srednjega vijeka do 17. stoljeća kada se njezin značaj i uporaba smanjuju. Značajnost i suočavanje sa sakralnim prostorima, područjima, pomiče granice pukog pozitivističko-racionalnoga pristupa i na temelju kozmoloških i mitskih građa crta uvjerljive obrise misaonoga i duhovnoga života takvih prostora. Osim arheološke zanimljivosti i povijesno-umjetničkoga razmatranja, takvo suočavanje otvara put ikonološkoj interpretaciji i geopolitičkom epistemološkom značenju kroz simboličnu snažnost i poruke. Intimno povezana s prostorom, sakralnost je povijesno povezana s geopolitikom. Prisjetimo se Mircea Eliadea koji povezuje i koncept sakralnosti sa četverodimenzionalnim prostorom koji određuje kao „hijerofaniju“ kojom se označava svaka manifestacija arhetipske sakralnosti koja se pak utvrđuje posebnim mjestom, polazištem, i vezana je uz našu pra-memoriju o prvotnim pretcima. Naime, prema teoretičaru umjetnosti Levy-Bruhlu, sakralno poimanje prostora pripada domeni „pra-logičkog“ čovjeka koji sakralizira prostor, nastanjuje ga vidljivim i nevidljivim. Geopolitičar Francois Thual pokazuje kako su neki prostori središta mitskih genealogija (Ukronije) i predmet egzaltacije predaka kao dio transfiguracije povijesti i iracionalne mitologizacije kolektivne svijesti usmjerene prema nadvaloriziranju etničke ili nacionalne skupine, legitimizaciji okupacije drugih teritorija (panizmi). Ne treba zaboraviti da današnja dominantna geopolitička atlantska paradigma negira sakralnosti prostora i reducira ga isključivo na funkcionalističko-tržišnu kategoriju ekonomski isplativih ili neisplativih prostora. U tom se smislu može reći da se sekularizirani fundamentalizam tržišta u političkom, društvenom i filozofskom smislu podudara s desakralizacijom prostora.

Možete li nabrojati geopolitičke discipline?

Geopolitička je znanost u početku koncipirana kao znanost o prostornom poretu (Nomos), ali je često bila instrumentalizirana u polemološkom smislu za vojno-strateške projekcije tadašnjih anglosaksonskih ili germanskih sila. Geopolitička se znanost postupno sadržajno i aksiološki diverzificirala u kontekstu interdisciplinarnosti poput kognitivne geopolitike (*Cognitive Geopolitics*), unutarnje geopolitike, doprinosa radova Roberta Jervis i geopolitičke škole percepcije. Treba spomenuti i kritičku geopolitiku (*Critical Geopolitics*), doprinos Yvesa Lacoste i fizičke geografije, znanosti o granicama i frontovima Michela Fouchera, doprinos Francois Thuala o identitarnim geopolitičkim čimbenicima, postmodernu i kritičku geopolitiku Zakia Laidija i G. Thuaila. Geopolitički pristup uvijek ovisi o povijesnom i društvenom kontekstu. Unatoč tomu što je od 60-ih godina nadalje naglasak stavljen na dekonstrukciju klasične geopolitike „hegemon“ (Mackinder, Spykman, Mahan), moglo bi se reći da se, s obzirom na nova krizna žarišta u Ukrajini i na Srednjem istoku, vraćamo klasičnim shemama geopolitike sile, odnosu geoenergetske geopolitike, velike politike resursa koju ističe Kenneth Waltz.

RAZGOVOR S DR. SC. BRANIMIROM VIDMAROVIĆEM

Autor: **Davor Dijanović**, student prava

Branimir Vidmarović, mlađi suradnik na katedri za ekonomiju ZSEM, rođen je 1983. godine u Zagrebu gdje je pohađao osnovnu školu i IV. jezičnu gimnaziju. Po završetku školovanja stječe stipendiju za studiranje na Moskovskom državnom institutu za međunarodne odnose, na kojemu 2006. diplomira međunarodne odnose i vanjsku politiku. Odmah nakon diplomiranja upisuje poslijediplomski studij na istom fakultetu te 2011. doktorira s radom „Politički i povijesni problemi i proturječja u kinesko-japanskim odnosima 2001. – 2009.“ Područje znanstveno-istraživačkoga rada dr. sc. Vidmarovića uključuje kinesko-

japanske odnose, kinesku vanjsku politiku, sigurnost u istočnoj Aziji i Pacifiku te vanjsku politiku Rusije i zemalja Srednje Azije. O problematici kinesko-japanskih odnosa objavio je tri znanstvena članka u recenziranim časopisima te održao otvoreno predavanje za širu javnost. Sudionik je brojnih međunarodnih konferencija u Rusiji, SAD-u, Kini, Sloveniji te Engleskoj. Povremeno objavljuje članke u ekonomskim tjednicima. Nakon zapošljavanja na ZSEM-u 2012. nastavlja istraživački rad uz predavanje Ekonomske geografije i Međunarodnoga menadžmenta. Trenutno piše knjigu posvećenu kineskoj vanjskoj politici i odnosima s Japanom i SAD-om. Tečno govori engleski i ruski uz kineski na srednjoj razini.

Poštovani dr. Vidmaroviću, zahvaljujemo Vam što ste pristali govoriti za treći broj časopisa „Obnova“ koji obrađuje temu geopolitike. S obzirom na to da Vaš znanstveni interes uključuje kinesko-japanske odnose, kinesku vanjsku politiku i sigurnost u istočnoj Aziji, na č će se razgovor ograničiti na ta važna područja. Pozornost svjetske javnosti posljednjih godina sve više privlači Kina pa bismo razgovor započeli Vašim viđenjem trenutne situacije u toj velikoj zemlji. Koji se čimbenici prema Vašem mišljenju kriju iza onoga što se obično naziva „kinesko gospodarsko čudo“ i je li uopće ispravno upotrebljavati tu sintagmu?

Hvala vama na tome što ste mi pružili priliku podijeliti s vama svoja razmišljanja o temi koja je za nas u Hrvatskoj dosta specifična, ali koja postaje sve važnija upravo zbog rastuće kineske moći. Slažem se s vama u uporabi sintagme „kinesko gospodarsko čudo“, ali bih vjerojatno izbacio riječ „gospodarsko“ i ostavio samo „kinesko čudo“. Kineski razvoj tijekom zadnjih dvaju desetljeća priča je o munjevitom rastu na svim područjima – i vojnom i geostrateškom, političkom i socijalnom, a ne samo gospodarskom. To je priča o tranziciji od velike, istina - nuklearne, ali ne i previše značajne ruralne zemlje do zemlje koja je danas jedna od esencijalnih svjetskih sila. Nekoliko je čimbenika koji su osigurali današnje kineske pozicije: dugačka tradicija državnosti, upravljanja i centralizacije, nevjerojatna pronicljivost, sposobnost anticipiranja promjena, fleksibilnost i adaptacija novonastalim uvjetima. Umijeće formiranja i provedbe strategije te nama potpuno neshvatljiv kineski koncept vremena u kojemu ne postoji kratkoročnost, dok se dugoročnost mjeri u stotinama godina. Nacionalni interesi i vizija budućnosti jedinstveni su i utkani u tkivo kineskog razvoja i svjetonazor kineskog čovjeka.

Nakon tragičnih događaja, odnosno krvavoga obračuna s prosvjednicima na Tiananmenskom trgu 1989. godine, Kina se našla u svjetskoj gospodarskoj i političkoj izolaciji. Međutim, nitko nije mogao predvidjeti da će upravo tu izolaciju i svjetski „zaborav“ Kina iskoristiti za doslovce nesmetan i nezapažen razvoj. Godine 1990. Deng Xiaoping sročio je strategiju koja sama po sebi slikovito dočarava, a ujedno i objašnjava zašto je Kina danas takva kakva jest: „Smireno promatrati, učvrstiti svoj položaj, nositi se s promjenama staloženo i hladnokrvno, sakriti vlastite mogućnosti i izbjegavati pažnju, ne eksponirati se, ne preuzimati vodstvo i ustrajati u nakani.“ Zahvaljujući implementaciji te strategije, kineski je BDP od kraja 1990-ih u stalnom usponu, a Kina je u 21. stoljeće ušla kao sasvim nova, snažna zemlja sa svojim ciljevima i interesima.

Također treba napomenuti da je Kina vješto adaptirala komunističku ideologiju. Pad komunizma u Europi i Euroaziji nikako se nije odrazio na kineski režim jer je kineska inačica bila spremna za evoluciju svjetskoga poretka i za prelazak na slobodno tržište. Danas se suživot komunizma i slobodnoga tržišta u Kini može dobro opisati pomoću „ptice u kavezu“. Ptica je kinesko gospodarstvo, kavez je kineska komunistička partija, a zrak koji nesmetano prolazi kroz kavez slobodne su svjetske investicije u Kinu.

Koje su bitne odrednice kineske vanjske politike u odnosu na države u političkom okruženju te u odnosu na ostale relevantne „igračke“ na međunarodnoj sceni?

Razvoj kineske vanjske politike uvijek je teško predvidjeti. Jedanput sam proveo komparativnu analizu desetka članaka posvećenih Kini i njezinoj budućnosti objavljenih u razdoblju od 1970. do 1990. Htio sam vidjeti koje su se prognoze stručnjaka ostvarile. Nisam očekivao da se gotovo ništa od prognozirano nije zbililo. No, to ne govori loše o znanstvenicima, već o tome koliko je zapravo kineska unutarnja i vanjska politika ispod površine dinamična, iako je izvana vrlo statična, gotovo monumentalna. Kineska se vanjska politika zasniva na iščekivanju, konstantnoj skrivenoj adaptaciji i zavaravanju suparnika. Ona ne čini ništa na uštrb svojim interesima. Vjerujem kako je konačni cilj Pekinga postati neupadljiv i skrovit hegemon, država koja ima najjače pozicije, država koja dominira planetom tiho, stvarajući pritom iluziju multipolarnosti. Kako bi došli do toga, Kinezi sada nastoje riješiti jedno, odnosno dva važna pitanja koja se nadopunjuju i definiraju njezine odnose s bilo kojom zemljom. Prvo je pitanje ujedinjenje s Tajvanom. Uvijek kategorično tvrdim da je to ka-

men temeljac kineske vanjske politike i svih njezinih pothvata. Svijet se dijeli na one koji priznaju da je Tajvan dio Kine i na one koji smatraju da je Tajvan samostalan. Ujedinjenje s Tajvanom bio bi konačni simbol kineske moći i snage centralizirane države. Vlada koja ostvari to ujedinjenje ući će u povijest kao najveći heroj. Drugo je pitanje vlastite sigurnosti – energetske, gospodarske i vojne. Tu Kina širi svoju dominaciju kroz različite gospodarske odnose i veze, i to više sa siromašnim i zemljama u razvoju, vješto kombinirajući jeftine kredite i zajmove u zamjenu za resurse i razumijevanje Pekingovih aspiracija prema Tajvanu. Što se velikih igrača tiče, vidljivo je da se iščekuje, ne provocira i ne nameće. S Rusijom Kina vodi zanimljivu politiku kojom Rusija de facto postaje veliki sigurnosni štiti na njezinu zapadu i osigurava dio diversificiranoga uvoza energenata. Svoje velike trgovačke partnere – Sjedinjene Američke Države i Europsku uniju Kina ne provocira, ostaje po strani bilo kakve oštrije diskusije jer ne želi ugroziti gospodarstvo i dobru trgovinu. U isti mah, smogla je za zemlje u razvoju stvoriti lagani „antiamerički“ imidž i plasirati sebe kao alternativnog lidera.

Posljednjih godina svjedoci smo međusobnih trvenja između Kine i Japana s obzirom na skupine spornih otoka u Istočnom kineskom moru kojima upravlja Japan. U tom se kontekstu govorilo o porastu japanske vojne potrošnje i remilitarizaciji Japana. Koje su Vaše spoznaje o toj problematiki?

Ovaj problem ima svoju kinesko-japansku i japansko-američku stranu. Kinezi i Japanci ratovali su mnogo puta još prije Drugoga svjetskoga rata tako da imaju dosta razloga za uzajamno nepovjerenje i animozitet. Ali vojni savez Japana i SAD-a jest ono što je doista bitno. Naime, remilitarizacija Japana i japanski razgovori o tome ne brinu samo Peking, već i Washington.

Japan je nakon Drugoga svjetskoga rata ostao okljaštren, bez vojske i bez nade za svoju vojsku. Naime, Amerikanci su inzistirali da se u novi japanski poslijeratni Ustav uvrsti članak br. 9 koji zabranjuje Japanu posjedovanje svojih pravih vojnih snaga, a umjesto toga Japanu je dopušteno imati tek lokalne „snage samoobrane“. Sve duge poslijeratne godine bile su za Japan jedno veliko poniženje i osjećaj srama i sad se taj nacionalizam i japanski ponos sve brže vraća i u društvenu i u političku diskusiju. Tema remilitarizacije Japana i izmjene Ustava više nije tabu, o tome se razgovara. Kina je nehotice doprinijela tome svojim naglim rastom vojne moći i antijapanskom retorikom. Japan se osjeća

ugroženo i osjeća da SAD ne može (ne želi) pružiti Kinezima pravi otpor u istočnoj Aziji. Sadašnji premijer Abe ne gnuša se ideje i o svojem nuklearnom oružju jer osjeća ugroženost u široj regiji koja je sada načičkana atomskim bombama – Kina, Indija, Pakistan, Rusija i Sjeverna Koreja! Stručnjaci upućuju na to da japanske tehnologije i novac mogu Japancima osigurati kreiranje najjačeg oružja u vrlo kratkom roku. Amerika je već neko vrijeme u dilemi s obzirom na produžetak svoga saveza s Japanom, ali zasad inzistira na njemu jer nije sigurna hoće li Japan voditi proameričku politiku u slučaju svoga „osamostaljenja“. Kinezima takvo stanje odgovara, za Peking je bitno stalno imati opasnost u susjedstvu, faktor koji bi mogao iz godine u godinu opravdavati kineski rast vojne moći. Više od deset godina nastavlja se taj obračun s tim da Kinezi inzistiraju na tome da je normalizacija moguća isključivo uz svestrano kajanje i ispriku Japanske vlade za genocid zadnjih ratova. Japanci su se već ispričali u onoj mjeri, koliko im dopušta njihova kultura i osjećaj vlastitoga dostojanstva, ali Kinezi namjerno ne čuju, inzistirajući na nečemu za što znaju da je nemoguće.

Spor oko otočja ima političke, strateške razloge. Namjerno ne navodim energetiku jer je energetika paravan kojim se zemlje pokrivaju u dotičnom slučaju. Otočje i podmorsko tlo otočja Senkaku bogato je plinom, ali ne u tolikim količinama da bi moglo Kini osigurati zadovoljavanje njezine rastuće energetske gladi. Japan to također zna. Glavni je razlog sukobima i agresiji oko tih zapravo vrlo malih otoka, stijena i hridi koje strše iz mora – Tajvan. Otočje se nalazi vrlo blizu Tajvanu, a površina nekolicine otočića dopušta gradnju kratkih vojnih pista i omanjih baza. Zato je bitna kontrola tog kopna zbog svih prednosti koje proizlaze iz toga – zračni prostor i proširenje pomorskih granica. Sve dok je bilo koji od otočića u japanskom posjedu, snažna američka mornarica može nesmetano krstariti svega nekoliko stotina kilometara od kineskoga tla.

Koliko u kinesko-japanskim odnosima dolaze do izražaja suprotnosti politika SAD-a i Rusije? Naime, SAD se postavlja kao saveznik Japana, dok Rusija s druge strane razvija sigurnosnu suradnju i s Japanom (u studenom 2013. održan je niz sastanaka na temu sigurnosne i gospodarske suradnje, što se tumačilo kao signal Kina koja jača vojnu prisutnost u toj regiji), ali i s Kinom (zajednički vojni manevri)?

Odlično ste zapazili te čudnovatosti regije. Ukratko, ovdje bi svi htjeli biti dobri sa svima i kontrolirati sve. Što se Japana i Rusije tiče, ne zaboravimo

da se dvije zemlje još uvijek formalno nalaze u ratu. Japan traži od Rusije da mu se vrata sjeverna područja – Kurilski otoci, tako da je sigurnosna suradnja, odnosno razgovori o reguliranju starih problema s Japanom neophodna. Tu Rusi možda žele preduhitriti Japance, oduzeti inicijativu. Moskva ne želi vraćati otočje, ali bi voljela da Japan ostane tržište za ruske energente. Takva suradnja s Japanom ne predstavlja ni opasnosti za Kinu jer pomaže dodatnoj zbrci i rascjepkanosti regije. Mislim da su takvi rusko-japanski razgovori čak i u interesima Washingtona jer dodatno skreću pozornost s važnijih problema.

S druge strane, rusko-kineska suradnja i zajednički vojni manevri nešto su što ne izaziva veće emocije u Washingtonu jer je jasno da Rusi i Kinezi ulažu u te vježbe različit smisao i svaka strana brine samo o svom. To nije „antiamerička“ koalicija, niti će ikada takva biti. Rusija želi da se manevre tumači upravo kao nešto antizapadno, a Kina želi da Japan, kineske manjine, Tibet, Indija i zemlje središnje Azije vide kinesku moć.

Podudara li se, barem načelno, komplementarnost strategija Rusije i Kine na globalnoj razini i na azijskim, „lokalnim“ pitanjima? Postoje li neka otvorena geostrateška razilaženja Kine i Rusije na istoku Azije (npr. pitanje rudama iznimno bogate Mongolije) koja bi mogla biti problematična u njihovu partnerstvu?

Uvijek sam tvrdio i nemam razloga ne nastaviti tvrditi da se putevi Kine i Rusije razilaze. Oni nemaju iste geostrateške ciljeve niti su ih ikad dijelili. Ruska je percepcija stvarnosti zamagljena hladnoratovskim razmišljanjem i romantizmom – Moskva bi voljela stvoriti nekakvu osovinu koja će biti alternativa općenitom Zapadu i američkoj vanjskoj politici. Zato su u Rusiji toliko aktivni u promociji Kine i BRICS-a. Kremlj gaji nadu (a vrijeme će pokazati je li to zapravo zabluda) da će sve te zemlje zbog „više ideje“ napustiti suradnju s Washingtonom ili EU i postaviti se kao opozicija. Ono što Rusija doista želi postići je pravi multipolarni svijet ravnopravnosti i u toj je nakani vrlo iskrena, ali možda i naivna, smatrajući da se takav svijet može izgraditi isključivo preko antiameričke pozicije. U tom zanosu Moskva ne vidi, ili za sada ne želi vjerovati, da kineski ciljevi nisu isti. Kina želi osigurati svoj dominantan položaj, energente, kroz kontrolu središnje Azije koji joj mogu pružiti dobre količine uz povoljne cijene. Peking će surađivati i s Amerikom i s EU-om sve dok u takvoj suradnji ima smisla. S obzirom na to da je konačni cilj Kine ujedinjenje s Tajvanom, Kina nikada neće podržati sve što ima veze sa separatizmom

i odcjepljenjem – Peking nije podupro Rusiju ni sa Sjevernom Osetijom ni s Krimom. Borba za središnju Aziju je žestoka. Rusi gube i razumijem sve njihove frustracije – to je područje njihovih uskih nacionalnih interesa, a ne mogu se nositi s kineskim kapitalom. Kina ima iznimno privlačan i dobar model suradnje s malim, siromašnim zemljama i zemljama u razvoju: ogromne investicije i jeftini krediti u zamjenu za međunarodnu potporu Kine. Peking ne traži promjenu režima, mišljenja, ustavnoga poretka. Uvijek tvrdim da je taj model spas za Hrvatsku i treba ga iskoristiti.

Pitanje Sjeverne Koreje s vremena na vrijeme dolazi na repertoar svjetskih medija. Kako Vi gledate na stanje u toj komunističkoj državi? Kakvi su njezini odnosi s državama u okruženju? Smatrate li da je ujedinjenje Sjeverne i Južne Koreje uopće u interesu susjednih zemalja i zapadnih sila?

Problem Sjeverne Koreje uopće nije trebao postojati – to je nekoć bilo trivijalno, regionalno i specifično pitanje između SAD-a i Sjeverne Koreje. U devedesetima je bilo dogovoreno da će se Sjeverna Koreja odreći nuklearnih programa u zamjenu za američku financijsku pomoć i energente. Ali nakon 11. rujna George Bush odjednom je uvrstio Sjevernu Koreju u popis terorističkih zemalja i tako pomogao stvoriti današnji problem. Treba shvatiti da Sjeverna Koreja silno želi okončati tu nakaradnu utrku. U današnjem svijetu bitno je imati suvremeno konvencionalno oružje, a to stoji puno više od nuklearnog programa. Trošak bombe je samo jednokratna pristojba za članstvo u klubu. Novca više nema, nuklearni program je dalje besmislen, stoga Sjeverna Koreja želi pronaći način izlaska iz te situacije, ali tako da očuva kredibilitet u očima svoje javnosti. Pomno pratim sve sjevernokorejske izjave koje se objavljuju na službenoj internetskoj stranici njihove državne medijske agencije. Iza redaka paklenih prijetnji upućenih Americi uvijek piše kako je Sjeverna Koreja spremna s Amerikom potpisati ugovor o miru i nenapadanju. Shvaćate? Pyongyangu ne treba čak ni novac, oni ne ucjenjuju nikoga. Samo im treba dostojanstven izlaz iz skupog pothvata. Potpisivanje mirnoga sporazuma pokazalo bi narodu kako vođe nisu lagali da je država moćna, a Washington je cijelo vrijeme strepio.

Međutim, Washingtonu već odavno odgovara imati još jedno krizno žarište u tom dijelu svijeta. Stoga se sjevernokorejsko pitanje raspuhuje na globalnu razinu (dok se Sjeverna Koreja stalno obraća specifično Americi). Prijetnja

dopušta američku vojnu prisutnost u Južnoj Koreji, odnosno konstantno pomno praćenje Kine u blizini njihovih granica. Kini, čini se, režim Sjeverne Koreje za sada odgovara jer stvara kaos i odvlači pozornost na sebe. Navodno je Sjeverna Koreja prijetnja i za samu Kinu, što je još jedan bod više u tajvanškoj politici: „tko će osigurati otočanima miran život ako Amerika ima toliko neprijatelja, i to u neposrednoj blizini?“

Vjerujem da bi obje Koreje odmah prihvatile ujedinjenje da nije geostrateških igara velikih. A velikima više odgovara sadašnje stanje. Zamislite, kada bi se ujedinile dvije Koreje, dobili biste relativno veliku zemlju s odličnim gospodarstvom, nuklearnim oružjem, nevjerojatnom disciplinom i ljudskom izdržljivošću. Pod čiji bi utjecaj dospjela takva zemlja? Velike sile ne bi samo tako dopustile neovisnost nove Koreje. Zato mislim da su svi suglasni na status quo kako ne bi bilo novih sukoba u tom dijelu svijeta.

I za kraj, mali ispravak: službena ideologija Sjeverne Koreje je Chuče koja je već davno smijenila marksizam. To je ideologija oslanjanja na vlastite snage u gospodarstvu, politici i obrani. Pomiješana je s kultom ličnosti u toj mjeri da čak možemo govoriti o laganim teokratskim elementima, čega u komunizmu nije bilo.

Kako bi opisali trenutno sigurnosno-političko stanje u Tajvanu (Republika Kina) i kako gledate na međusobne odnose ove države i Kine (Narodna Republika Kina)?

Sve je vrlo složeno. Kina gubi strpljenje i to je vidljivo. Možda je to zbog općenitoga ubrzanja ritma života u svijetu, ali meni se čini da Kina sluti da bi prolongiranje rješenja Tajvana na neki način moglo nepovratno otuđiti taj san. S Tajvanom postoji nekoliko strategija, a Kina trenutno koristi one najsigurnije – narodna diplomacija, propaganda, kulturna i umjetnička razmjena i gospodarstvo. Međutim, što vrijeme više odmiče, to su mladi udaljeniji od Pekinga i bilo kakvih ideja i proklamacija kakve se mogu čuti s Tiananmena. Antikineski prosvjedi na Tajvanu postali su normalna stvar koja kopnenoj Kini stvara puno glavobolja zbog nemogućnosti utjecaja na takve pojave i njihova rješavanja klasičnim metodama. I jedan krivo ispaljeni gumeni metak ili kantica suzavca može Kinu skupo stajati. Vjerujem da će Peking u nekoj skoroj budućnosti predložiti Tajvanu pojačani model Hong Konga – svojevrsna snažna autonomija koja će jamčiti neuplitanje u tajvanske stvari. Također, vjerujem da je

ujedinjenje moguće u uvjetima nekog manjeg regionalnog konflikta ili teroriističke prijetnje, kada će u kaosu borbe iskrcavanje kineske vojske na tlo otoka biti prijeko potrebno. Ne zaboravljajmo da je k tome Tajvan dio američkih strateških interesa. Bilo kako bilo, Pekingove muke tek počinju. Realno gledajući, za otok je bolje biti pod kineskom nego američkom zaštitom, ali s druge strane, što činiti s ljudima koji desetljećima žive u realnoj demokraciji i ne podnose komunizam na genetskoj razini?

Prije nekoliko mjeseci zemlje BRICS-a (Brazil, Rusija, Indija, Kina, Južnoafrička Republika) najavile su osnivanje vlastitoga monetarnoga fonda, razvojne banke i zajedničke devizne rezerve. Odlučeno je da će sjedište monetarnoga fonda biti u Šangaju. Rusija i Kina dogovorile su izgradnju plinovoda koji će Kinu opskrbljivati plinom, a zemlje BRICS-a najavljuju i projekt proizvodnje zrakoplova za duge linije koji bi u budućnosti mogao biti konkurencija Boeingu i Airbusu. Mogu li prema Vašem mišljenju ove alternativne institucije parirati MMF-u i tako ograničiti zapadnu premoć u globalnom financijskom poretku? Kako će prema Vašem mišljenju osnivanje alternativnoga monetarnoga fonda utjecati na položaj Kine u svijetu, a kako na geopolitičke i geostrateške interese zapadnih sila?

Najava je jedno, realizacija je sasvim drugo. Ne sumnjam da će se njihova nakana i ostvariti, ali ne kao opozicija dolaru, nego njegova zamjena kada i ako dolar počne gubiti moć i kada Kina i zemlje BRICS stvarno budu imale materijala za stvaranje svoga Fonda i svoje valute. Opet, najviše o ideji zajedničke novčane jedinice govori Moskva, a ne Kina ili na primjer Indija. S druge pak strane, teško je za očekivati da će Indija i Kina, koje imaju svoje probleme, krenuti u jedan takav pothvat za koji je potrebno jako puno godina rada i usuglašavanja, ne samo gospodarstava, već i političkih principa. EU je tomu dobar primjer. Ruski plinovod prema Kini je samo plinovod poput onih kakvi se grade po svijetu. On nema stratešku težinu jer za Kinu to nije jedini izvor energenata, to nije jedini plinovod prema Kini, a teško da je i za Rusiju od ogromnoga značaja budući da Kinezi ne pristaju na Gazpromove cijene, a izgradnja samog plinovoda, koji je na ruskoj strani duži nego na kineskoj, bit će skup i dugotrajan proces. Nedavno sam čuo da je Gazprom ocijenio investiciju u rasponu od 50 do 100 milijardi dolara.

Kina ima golemu količinu američkih državnih obveznica i čitavo njezino gospodarstvo vezano je uz dolar, što znači da nekakvih većih promjena ne bi tre-

balo biti, ali opet, kao što sam već napomenuo, kineska je politika nepredvidljiva i možda Peking već ima nekog asa u rukavu.

Proizvodnja zrakoplova je nešto u što vjerujem da bi se moglo ostvariti, pogotovo što združena Rusija, Indija i Kina imaju i tehnološki i intelektualni i financijski potencijal. Rusija mora oživjeti svoju civilnu zrakoplovnu industriju. Kina ne želi više kupovati, ona umije proizvoditi. To je dobar model i takvim projektima se zemlje BRICS trebaju baviti. Inovacija, ulaganje u veliko, ulaganje u korisno za dobrobit čovječanstva. Suradnja zasnovana na protuteži i inatu nekomu ili nečemu nije produktivna. U svijetu se sve mijenja, ništa nije vječno, pa tako ni dolar. Ali dok je jak i relevantan, treba misliti kako ga najbolje iskoristiti, a ne kako ga pobijediti.

Osim s Japanom, Kina u Južnom kineskom moru ima prijepore i s Vijetnamom (u svibnju 2014. u Vijetnamu su održane snažne protukineske demonstracije) koji pak ima dobru političku suradnju s Rusijom, ali posljednjih godina i s Japanom i SAD-om. Kako gledate na budućnost kinesko-vijetnamskih odnosa i jesu li mogući sukobi usporedivi s onima iz 1979.?

Radi se o otočjima Spratly i Paracel. To je sve dio većega plana o kineskoj pomorskoj dominaciji. Neka vas ne začudi informacija da Kina ima problema i s Malezijom i Filipinima oko otočja Spratly. Vijetnam. Model ponašanja Kina je već formirala s Japanom. Dakle: prosvjedi, provokacije i zatim povremeni „izleti“ vojnih brodova i aviona. Sve u svrhu provjere do koje se granice može ići, koliko će suparnik trpjeti takve ispade.

U takvim se eksperimentima može provjeriti i koliko brzo protivnik može mobilizirati svoje snage. Ne mislim da tu može biti većih sukoba, barem ne za sada.

Kako će se prema Vašem mišljenju dalje razvijati sigurnosni i politički odnosi u istočnoj Aziji? Jesu li u tom prostoru mogući vjerski motivirani sukobi usporedivi s onima na Bliskom istoku?

Istočna je Azija potencijalno vrlo eksplozivno područje gdje su instant-konflikti već spremni, konzervirani i samo čekaju da ih netko otvori. Rusija – Japan – Kurili, Kina – Japan – SAD – Tajvan, Kina – SAD – Rusija – Sjeverna

Koreja. I gotovo svi osjećaju svoje pravo i svoju isključivost. Problem je i u tome što ta regija nema svoj sigurnosni savez. Ne postoji azijski NATO. Sve zemlje žele biti vođe regije, a nitko ne predlaže model sigurnosne suradnje. To je i zato što svaka zemlja pomno računa svoje dobitke i gubitke, a zajednička sigurnost značila bi da određene zemlje moraju napustiti neke svoje sadašnje smjernice za opću dobrobit regije. Kako bi slikovitije dočarao situaciju, reći ću kako je to kao da predložite da Hrvatska i Srbija budu u zajedničkom neovisnom vojnom savezu. To bi značilo da Srbi gube Rusiju, mi Europu i Ameriku, a i jedni i drugi imamo povijesnih problema i nesuglasica i teško da možemo supostojati u takvoj sprezi.

Neki izlaz iz situacije vide u američkom napuštanju regije, ali njezino će mjesto zauzeti Kina. Mislim da će prava katarza nastati nakon ujedinjenja Kine i Tajvana. Ako se to dogodi mirno, uz dogovor sa SAD-om i Japanom možemo stvarno govoriti o katarzi odnosa u istočnoj Aziji i o početku nekog drugog, sasvim novog ciklusa kineske povijesti i politike.

U kojem se smjeru prema Vama kreće globalna geopolitička slika? Nakon dominacije SAD-a idemo li u smjeru hladnoratovske bipolarizacije ili će geopolitičko stanje biti obilježeno većom heterogenošću i multipolarnošću, kao što jačanje suradnje azijskih država i ostalih država BRICS-a sugerira?

Zanimljivo, ali hladnoratovska bipolarnost bila je za mnoge znatno jednostavnija nego što je današnja situacija. Znalo se tko je s kim, znalo se do koje se granice smije, a što se ne smije. Ljudi i zemlje se teško nose s današnjom slobodom i neizvjesnošću. Mislim da je svijet heterogen, ali nažalost ne u smislu količina staloženih velesila koje predlažu rješenje i pomoć, već u smislu različitih netrpeljivih stavova, terorističkih prijetnji, neriješenih sukoba. Osobno sa sažaljenjem mislim da će se svijet sve više marginalizirati i cjepkati na manje regije koje će imati svoga „policajca“. Drugim riječima, bit će multipolarnost, ali ne onakva o kakvoj su s nadom i ushitom govorili političari nakon pada Berlinskoga zida.

BRICS se nema ne temelju čega ujediniti politički – to su sasvim različite zemlje s različitim kulturama, različitom poviješću i različitim problemima. Paradoksalno, sve ih povezuje trgovina sa SAD-om.

RAZGOVOR S DOC. DR. SC. JELENOM JURIŠIĆ

Autor: Danijela Tomanjik

Jelena Jurišić rođena je u Splitu 1972. godine, gdje je završila osnovnu školu te prva dva razreda srednje škole. Krajem kolovoza 1988. cijela se obitelj preselila u Moskvu. Ondje je završila srednju školu i fakultet novinarstva na Moskovskom državnom sveučilištu Mihaila Lomonosova. Nakon toga je doktorirala s temom „Formiranje medijskoga sustava u neovisnoj Republici Hrvatskoj (1990. – 1997.)“. Od akademske godine 1998./1999. predaje na studiju novinarstva, danas studiju komunikologije Hrvatskih studija, najprije kao vanjski suradnik, a danas kao docentica i pročelnica odjela. Sudjelovala

je na brojnim znanstvenim skupovima u zemlji i inozemstvu te objavila 15-ak znanstvenih radova. Među posljednjima se ističe urednička knjiga, s još troje stranih autora, „Audience Research Methodologies: Between Innovation and Consolidation“ te poglavlje u knjizi, također s dvojicom kolega iz inozemstva, „What Does It Mean to Trust the Media?“, sve u izdanju „Routledga“.

Hvala vam što ste pristali govoriti za treći broj časopisa „Obnova“ koji

obrađuje temu geopolitike. Ruska Federacija nastala je raspadom Sovjetskog Saveza krajem 1991. godine iz Ruske SFSR, najveće republike nekadašnjega SSSR-a. Površinski je najveća država svijeta sa 17.098.242 kilometara kvadratnih, a prostire se preko većeg dijela istočne Europe, cijele sjeverne Azije pa sve do Tihog oceana. Budući da je vaš znanstveni interes suvremena Rusija, zanima nas ukratko kakvo je vaše viđenje Rusije danas u usporedbi s Rusijom kao dijelom Sovjetskog Saveza i Ruskog Carstva?

Rusija je prvenstveno moj osobni interes, s obzirom na to da sam ondje živjela deset godina, zatim novinarski, koji je započeo još s mojom karijerom stalne dopisnice Slobodne Dalmacije iz Moskve tijekom 1993. – 1998., a najmanje je moj znanstveni interes kojim dominira proučavanje suvremenoga novinarstva.

U SSSR-u je Rusija bila dio zajedničke države i formalno gledano ne može se uspoređivati ni sa carskom ni sa sadašnjom Rusijom kao samostalnim državama. Kao i onda, kada je primjerice bila najveći izvoznik žita na svijetu, i danas je vrlo dominantna na globalnoj razini, ali na mnogo više načina. I gospodarski, suvremena Rusija do uvođenja sankcija tek je Kini i Brazilu gledala u leđa po stopi rasta BDP-a, a i ukupno gledano dominira tržištem energenata. Geopolitički je daleko snažniji faktor nego ikada u svojoj povijesti, suprotstavljajući se projektima Euroazije, BRICS-a i Šangajskog sporazuma američkom jednopolarnom svijetu. U vojnom segmentu, gledajući moć naoružanja, SSSR je bio daleko snažniji, kao i tadašnji SAD, ali tijekom Hladnoga rata bio je prijetnja svjetskoj sigurnosti, što Rusija danas nije, bez obzira na to što neki političari i njihovi poslušnici, posebno u medijima, posljednjih mjeseci poručuju.

Kakva je predodžba samih Rusa o sadašnjem predsjedniku države Vladimiru Putinu i kakva je predodžba o bivšem predsjedniku Borisu Jeljcinu?

Rusi danas imaju lidera kojim se, za razliku od mnogih prije njega (posljednji je bio Staljin), u punom smislu riječi ponose. Imaju lidera kojega se ne srame kao što su se sramili njegovih prethodnika dok su obavljali svoje državničke funkcije (Staljin su se počeli sramiti nakon otkrića zločina koje je počinio). S početkom ukrajinske krize njegova popularnost strelovito raste i dosegnula je u kolovozu rekordnu razinu – prema istraživanju agencije Levada-centar podupiralo ga je tada čak 87 % ispitanika! Postigao je tu popularnost i status ikone u društvu djelovanjem potpuno suprotnim od onog najomraženijeg političara

svih Rusa – Borisa Jeljcina. Prvenstveno jasnom i odgovornom, nazvala bih je prodržavnom politikom. Kao direktor FSB-a i premijer Rusije iskazao se čvrstom i uspješnom sigurnosnom politikom, u prvom predsjedničkom mandatu socijalnom politikom, u drugom ekonomskom i vojnom politikom, a sada i snažnom vanjsko-političkom linijom. Sve je to rezultiralo time da su Rusi nakon dugo vremena opet ponosni na svoju zemlju i svojega lidera. A sve to što je Putin izgradio, Boris Jeljcin je, prema njihovom mišljenju, uništio ili samo završio ono što je započeo Mihail Gorbačov. Upravo su zato oni i najomraženiji ruski političari do sada. Car Nikolaj kojega su svrgnuli boljševici čak u takvim anketama bolje stoji.

Što sukob Rusije i Ukrajine znači za Europu i svijet u kratkoročnom i dugoročnom smislu?

Formalno gledano takav sukob ne postoji, a krizu u Ukrajini i napetost između tih dviju zemalja one same nisu izazvale, ona im je nametnuta. Kratkoročno gledano ta je kriza već utjecala i na Europu i na svijet, pri čemu ne mislim samo na stvaranje antiruske koalicije na relaciji SAD – EU i nekolicinu vanjskih partnera poput Australije, Kanade, Japana i razmjenu sankcija s Rusijom. Ona je dovela i do vojno-strateških promjena u Europi razmještajem američkih zračnih snaga u Estoniji i formiranjem postrojbi za brzo djelovanje NATO-a u Europi. S obzirom na to da ISIL nije prešao granice Starog kontinenta, jasno je protiv koga bi ta postrojba trebala djelovati. I posljednje je i konačno pretvaranje NATO-a, na nedavnom summitu u Newportu, iz obrambenoga vojno-političkoga saveza u ofenzivni. Dugoročno, a to su planirali oni koju su je izazvali, ukrajinska kriza pozvana je promijeniti geopolitičke odnose u crnomorskoj regiji, onemogućiti Rusiji pristup Sredozemnom moru, zavaditi je na jako dugo vremena kako bi je se vojno i politički izoliralo i od Ukrajine i od EU te usporiti njezin gospodarski rast koji posljednjih godina javno ugrožava neoliberalni kapitalistički sustav kojim je SAD ovladao svijetom. Već su sada neki od tih planova neostvarivi. Nemojte se iznenaditi ako ova kriza rezultira širokim međunarodnim otporom američkoj gospodarskoj, vojnoj i političkoj viziji svijeta na čelu s Rusijom, odnosno Vladimirom Putinom.

Nakon što je vlast u Kijevu revolucijom preuzela politička opcija koja je za udaljavanje Ukrajine iz ruske sfere utjecaja, službena Moskva je u skladu s Karaganovljevom doktrinom, koristeći retoriku o ugroženosti ljudskih prava ruske manjine u istočnoj Ukrajini, započela s opsežnim

diplomatskim i vojnim akcijama usmjerenima na odcjepljenje ruskogovornih krajeva iz Ukrajine ili barem federalizaciju te istočnoeuropske države. Budući da bi uspjeh ruske politike u tom slučaju značio ili stvaranje još jedne pseudodržave pod pokroviteljstvom Moskve (poput npr. Transnistrije i Abhazije) ili pretvaranje Ukrajine u neučinkovitu i tromu federaciju nalik BiH, koji su uopće relevantni argumenti za potporu današnjoj ruskoj politici u ukrajinskoj krizi?

Ta „revolucija“ priprema se u Europi, na poticaj SAD-a naravno, još od kraja 2011. godine. Na kraju je to bio krvavi državni udar, iako se sve moglo riješiti mirnije, bezbolnije i što je najvažnije – demokratičnije. Primjerice, s obzirom na razvoj događaja moglo se inicirati u Vrhovnoj zbog izglasavanja nepovjerenja predsjedniku Janukoviču, a uz pregovore i dogovor s Rusijom i provesti njegov *impeachment*. Ali planerima akcije cilj je bio suprotan – izazvati ne samo nesuglasice s Rusijom, već i potaknuti mržnju u Ukrajini prema njoj kako bi je zauvijek odmaknuli od svojeg najbližeg susjeda i najprirodnijeg saveznika. Upravo je to prethodilo kasnijim težnjama za federalizacijom, odcjepljenjem itd. Zašto Rusija nema pravo na vanjsko-političku doktrinu kakvu SAD ima još od 1823. i predsjednika Jamesa Monroea? Već gotovo dva stoljeća Amerikanci sebi daju za pravo intervenirati svugdje u svijetu gdje su ugroženi njihovi nacionalni interesi. Sada su im ugroženi interesi u Ukrajini, na drugom kraju svijeta. Stvarno? A Rusija želi štiti Ruse i rusku jezičnu manjinu, ali ne u SAD-u, na Novom Zelandu ili Antarktiku, već u zemljama nastalima raspadom bivšeg SSSR-a, odnosno u svom susjedstvu. U Ukrajini Rusi čine oko 17 % stanovništva, a na posljednjem popisu stanovništva 55 % ljudi izjasnilo se da im je materinji jezik ruski. Ova je kriza formalno nastala zbog podjele Ukrajina, odnosno tadašnje oporbe i vlasti, oko pristupanja EU. Predsjednik Janukovič odgodio je odluku i najavljeno potpisivanje sporazuma o pridruživanju i slobodnoj trgovini. Da, to je učinio pod pritiskom Moskve koja mu je ponudila velik popust na cijenu plina, porezne olakšice za uvoz ukrajinskih proizvoda i 15 milijardi dolara pomoći ukrajinskom gospodarstvu kako bi zaštitila svoju ekonomiju od predviđenih negativnih posljedica zone slobodne trgovine na njezinim južnim granicama. EU je tada izjavljivala da je ne zanima mišljenje Rusije. I to svog najvećeg opskrbljivača energentima i 3. najbrže rastuće ekonomije na svijetu. Ali joj je mišljenje najzaduženije ekonomije svijeta, kakav je SAD, Božja zapovijed!

Kako predviđate da će gospodarske sankcije nametnute Rusiji od EU i

SAD-a utjecati na hrvatsko gospodarstvo?

U tim odnosima mi smo u debelom deficitu jer prvenstveno uvozimo iz Rusije, najviše energente, a veoma malo izvozimo. Većinu potreba plinom zadovoljavamo sami, nešto više uvozimo nafte, ali to su količine koje nisu velike i mogu se nabaviti primjerice na sredozemnom tržištu. Da, naš je izvoz u porastu u posljednje dvije-tri godine, kreće se negdje oko 250 milijuna dolara, gore-dolje. Vrlo malo u njemu sudjeluje prehrambena industrija koja je najviše pogođena ruskim sankcijama. Ali one našim proizvođačima voća i povrća mogu na dugo vremena onemogućiti pristup ruskom tržištu jer mjesto izvoznika iz EU sada zauzimaju oni iz srednjoozajskih, afričkih i latinsko-američkih zemalja.

Kakvo bi stajalište hrvatska vanjska politika trebala zauzeti prema Rusiji i kakvo je uopće moguće s obzirom na naše sudjelovanje u euroatlantskim integracijama (v. razgovor glavnog tajnika NATO-a u Jutarnjem listu)?

Mislim da bi Hrvatska trebala zauzeti onaj stav koji štiti njezine nacionalne interese, oko svakog pitanja, a ne samo ukrajinske krize i odnosa prema Rusiji. No, mi nakon 23 godine neovisnosti ne znamo koji su to naši nacionalni interesi, bili oni ekonomski, geopolitički, vojno-strateški ili neki drugi. Američka intervencija u Iraku pokazala je da članice NATO-a ne moraju sudjelovati u svakoj vojnoj akciji koju Washington pokrene. Isto tako, pozicija Slovačke, Mađarske i Finske oko sankcija Rusiji, kao i Bugarske i Italije oko južnoga toka pokazuje da članice NATO-a i EU itekako imaju pravo na drugačiju odluku. A sve zbog zaštite ili realizacije svojih nacionalnih interesa.

Prema podacima iz 2007. godine EU je uvezla 82 % svoje nafte i 57 % plina iz trećih država, a prema predviđanjima će ovisnost o tim energentima i dalje rasti. Najvažniji energetski partner EU je Rusija koja je u 2008. pokrila 33 % europskoga uvoza nafte i 40 % uvoza plina, prema Europskom energetskom portalu. Je li zaoštavanje rusko-europskih odnosa zapravo kontraproduktivno i loše za obje strane s obzirom na tržište energenata? Kome će u konačnici to više štete nanijeti?

Svakako da je kontraproduktivno, čak više po EU nego samoj Rusiji. Naime, neke europske zemlje ovise o ruskome plinu. Kada pratimo *mainstream* medije, stječe se dojam da je Europa energetski talac Rusije, ali sama se stavila u takav položaj i to iz ekonomskih razloga jer je ruski plin jeftiniji i od norveškoga

i alžirskoga, o američkom da i ne govorim. Osim toga, Rusija izlaz ima – za njezine joj se energente stalno otvaraju nova tržišta, a od 2017. i završetka nedavno započete gradnje plinovoda Sila Sibira, moći će Europu ucjenjivati jer će preko njega isporučivati većinu plina Kini, čija ugovorena količina od 2018. praktički prelazi onu koju sada isporučuje Europi.

Kakve su perspektive za energetske diverzifikaciju u Europi i smanjenje ovisnosti o ruskom plinu? Koju ulogu Hrvatska može igrati u postizanju europske energetske samostalnosti, imajući u vidu naš važan geostrateški i tranzitni položaj?

Nisam toliko upućena u to pitanje, ali takva odluka zasigurno poteže za sobom velike infrastrukturne investicije neophodne za izgradnju novih plinovoda, LG terminala i sličnih objekata. Sve članice EU nisu još izašle iz krize, na njezinu tržištu nema a novca i takve je investicije teško očekivati u bližoj budućnosti.

Mislite li da će doći do ostvarenja plinovoda Južni tok uzmemo li u obzir izjave visokih bugarskih vladinih dužnosnika o prekidu rada na plinovodu zbog neusklađenosti s europskim zakonodavstvom?

On je daleko jeftiniji od projekata koji se zagovaraju kako bi se smanjila energetska ovisnost EU od Rusije. Bugarska je nastavila pregovore s Rusijom, traži se novo rješenje, Srbija i Mađarska nisu odustale pa Južni tok još nije odbačen. Inače, europski se energetske propisi ne primjenjuju na Sjeverni tok koji Njemačku čini poprilično bezbrižnom, za razliku od ostatka Europe, jer taj plinovod prolazi preko Baltičkoga mora, a ne Ukrajine kao svi ostali. Ali Angela Merkel inzistira da se oni primjenjuju na Južni tok čija je realizacija počela prije donošenja Energetskog paketa 3. Dakako, o tome mediji, a i političari šute.

Kako će se razvijati odnosi Rusije i Kine s obzirom na pitanje granica tih dviju zemalja i energetske politiku (projekt Sahalin, Altajski plinovod)?

Kina je sada najvažniji gospodarski i politički saveznik Rusije te se u njihovim odnosima trenutno ne naziru nerješive prepreke. Nakon uvođenja sankcija Moskvi od strane SAD-a i EU, Kina se stavila na raspolaganje i obećala da će svoga susjeda opskrbiti sa svime što mu treba. Što se energetike tiče, krajem svibnja potpisan je, kako su ga nazivali tamošnji mediji, povijesni ugovor između kineskoga plinskoga monopolista CNPC-a i Gazproma. Njime je do-

govoren izvoz ruskoga plina u sljedećih 30 godina u Kinu, opće vrijednosti 400 milijardi dolara. Altajski je plinovod projekt o kojemu se javno govori od 2006., a pet godina kasnije pojavile su se glasine kako je Ministarstvo energetike Rusije odustalo od njegova ostvarenja do 2030. Najprije su one opovrgnute, a prošle je godine Gazprom objavio da je odlukom vođa dviju zemalja projekt zamrznut. U međuvremenu je započela izgradnja plinovoda koji će iz nalazišta u zapadnom Sibiru preko kraka u Blagovešensku omogućiti značajno povećanje izvoza ruskoga plina u Kinu već 2017.

Što će najavljena Euroazijska unija donijeti Rusiji, što ostalim državama post-sovjetskoga prostora, a što Europi? Kako taj savez država ne će imati više središta moći poput Europske unije, može li se pretpostaviti da će to biti samo političko podčinjavanje Moskvi prostora koji ruski nacionalisti zovu „ruskij mir“ (hr. „ruski svijet“)?

To je prvenstveno ekonomska, odnosno carinska unija, s obzirom na to da je nastala stvaranjem zone slobodne trgovine između Rusije, Bjelorusije i Kazahstana 2011. Sudeći prema službenim podacima, njima se osnivanje ovakve unije već u prvih pola godine isplatilo jer je trgovinska razmjena porasla za trećinu. Rusiji je savez ono tržište koje joj omogućuje rast domaće proizvodnje i sigurnost od vanjskih utjecaja, a smatra se da će štetu od sankcija Moskva nadomjestiti upravo na ovom prostoru. Glavni cilj je jedinstven ekonomski prostor, a o političkom savezu, kojega je nekada prvi zagovarao kazahstanski predsjednik Nusulman Nazarbajev, kao alternativu umirujućem Sovjetskom Savezu, javno se više ne govori. Trenutni su članovi Euroazijske ekonomske zajednice (EAEZ), uz navedene zemlje, i Kirgistan i Tadžikistan, promatrači zajednice su Armenija i Moldavija, a carinske unije od prošle godine su Sirija i Turska. Dakle, EAEZ potencijalno dijelom izlazi iz okvira nekadašnjeg Sovjetskog Saveza, onda ruskoga svijeta.

Danas je uz geopolitiku postalo izuzetno važno geoekonomske promišljanje koje se bavi istraživanjem odnosa izmjene politike i ekonomike, osobito u međunarodnim odnosima, državna politika koja angažira geoekonomiku, kombinacija međunarodne ekonomike i političkih faktora koji se odnose na sferu utjecaja na neku naciju ili regiju. Kakvo je vaše mišljenje o utjecaju sedam najvećih ruskih kompanija kao što su Gazprom, Rosneft, TNK-BP, Lukoil, Novatek, Gazprom-Neft, Surgutneftegas (svih sedam bave se poslovima vezanima uz naftu i plin, dok je djelatnost pre-

ostale tri kompanije među prvih deset vezana uz čelik) na stvaranje moderne ruske države?

Navedene tvrtke, odnosno preobrazba ruske naftne industrije i naftnih kompanija, od sredine 90-ih do danas najbolji su primjer u Rusiji geoekonomske promišljanja, a vjerojatno i šire. Čuveni oligarsi iz 90-ih – Berezovski, Abramovič, Hodorkovski, Algiperov i drugi dolazili su prvenstveno iz privatnih naftnih tvrtki. U to vrijeme nacionalne naftne politike gotovo i da nije bilo, novac se od prodaje crnoga zlata umjesto u državni proračun slijevao na račune naftnih magnata. Početkom 2000-ih godina država postupno preuzima kontrolu, kako legitimnim, tako i spornim odlukama, među kojima je svakako najpoznatiji proces protiv Jukosa i njegovih vlasnika. U međuvremenu, među velikim naftnim tvrtkama više nije bilo onih koje nisu prihvaćale i poštivale državnu naftnu politiku. Počeo je veliki gospodarski rast koji je s manjim stagniranjima trajao sve do ove godine. Nema ulogu u tome igra činjenica da je država sada većinski ili značajni dioničar mnogih navedenih tvrtki ili su one njezin stabilni suradnik.

Raspad SSSR-a Putin je nazvao „najvećom geopolitičkom katastrofom 20. stoljeća“, a veličanje vrijednosti iz sovjetskoga razdoblja i dalje je vidljivo u službenoj politici Rusije. Kako tumačite te pojave?

To je praktički opće mišljenje u Rusiji, a Putin je prvi ruski lider koji je to javno i rekao: prvi put u travnju 2005. u obraćanju Federalnom Saboru, odnosno pred predstavnicima oba doma ruskoga parlamenta, a drugi put, na istom mjestu, 2013. Prvi je razlog što su se uslijed raspada SSSR-a, kako je rekao, deseci milijuna Rusa preko noći našli izvan matične države. Drugi je razlog što je taj proces rezultirao separatističkim tendencijama na Kavkazu, terorističkom intervencijom, kako ih je nazvao, te njegovim širenjem na samu Rusiju nad koju se također nadvila opasnost raspada. Treći je razlog utjecaj oligarhije na društvo, prvenstveno kontrolom nad medijima preko kojih su širili svoje interese, na uštrb interesa države i javnosti. Preostale razloge (gospodarski pad i socijalna kriza) Putin je nazvao izravnom posljedicom kaosa u državi u kojoj je u prvoj polovici 1990-ih zbog njezina nemara sve stalo. S obzirom na to da sam u to vrijeme živjela u Rusiji, mogu potvrditi da je zaista tako bilo. Ljudi su zaista bili šokirani onim što se zbiva oko njih, potpuno iznenađeni i izgubljeni, s obzirom na to da, sukladno ruskoj povijesnoj tradiciji, država upravlja i njima i cijelim društvom, a oni je samo poslušno slijede. Stoga i ne čudi netom

spomenuti negativni odnos Rusa prema Borisu Jeljcinu i Mihailu Gorbačovu.

Zanima nas kako gledate na posjet predsjednika Tuđmana Moskvi u prosincu 1998. kada je potpisana deklaracija o prijateljstvu i suradnji, kao i niz bilateralnih sporazuma između Hrvatske i Rusije. Je li to bio pokušaj pronalaska geopolitičke alternative ili samo „pokazivanje mišića“ nakon izjave američkog veleposlanika Williama Montgomeryja o tome da hrvatski narod ne dijeli Tuđmanovu perspektivu Hrvatske?

Sam dan susreta dvojice predsjednika Borisa Jeljcina i Franje Tuđmana još uvijek je najvažniji i najljepši dan u mojem životu. Naime, tog popodneva najprije sam obranila doktorat na Fakultetu novinarstva na Sveučilištu Lomonosov, a onda popratila zadnji novinarski zadatak kao dopisnica Slobodne Dalmacije u Kremlju. Još je k tome to bio najvažniji događaj za svakog dopisnika u nekoj zemlji – službeni posjet najvišeg predstavnika vlasti njegove države. Inače, taj je susret trajao samo 13 minuta, iako je u našim medijima objavljeno da su razgovarali pola sata. Upravo taj podatak govori kako na tom susretu, blago rečeno, nisu mogli biti postignuti neki značajni dogovori. Potpisani su pripremljeni sporazumi koji su upotpunili pravne praznine u tim područjima bilateralnih odnosa nastale raspadom bivših država. Rusija je u to vrijeme inzistirala na svom ujednačenom odnosu sa svim zemljama na prostoru bivše Jugoslavije i predsjednik Tuđman je bio posljednji lider s područja regije koji je posjetio Moskvu u razdoblju od otprilike godinu i pol. S obzirom na to da sam dijelom sudjelovala u pripremi tog posjeta, primijetila sam naš i danas prisutan politički strah od Rusije i kao posljedicu neodlučnost za realizaciju nekih velikih projekata i poslova. Primjerice, tada je najaktualniji bio Družba Adria, ali naša delegacija tih je dana bježala od njega k'o vrag od tamjana. Imala sam tada dojam da se Hrvatska orijentirala na zapad, a Rusiju je naša vlast doživljavala kao simbol prošlosti čiji je list zauvijek zatvoren i bilateralne odnose s njom održava više iz kurtoazije, a ne nekih interesa, pa i samo gospodarskih. Tada je cijeli svijet htio poslovati s Rusijom. Svi osim Hrvatske.

Nedavno se na portalu za geopolitiku „advance.hr“ pojavila analiza mogućih separatističkih tendencija na Sibiru. Koje su Vaše spoznaje o toj problematici i kako ocjenjujete važnost Sibira za Rusiju na geopolitičkom, gospodarskom i energetsom planu?

A tko će pokrenuti te separatističke tendencije? Sibir je prvenstveno ogroman

nenaseljeni prostor. On svojom površinom od oko 12,6 milijuna kilometara kvadratnih sačinjava gotovo 75 % površine Rusije, a u njemu prema posljednjim podacima živi oko 26,1 milijuna ljudi. Oni žive prvenstveno u gradovima i čine tek 18 % ukupnog stanovništva zemlje. Gustoća naseljenosti iznosi ondje tek dva čovjeka po kilometru kvadratnom. Drugim riječima, u tisućama i tisućama kilometara sibirske tundre nitko ne živi, što dakako ne znači da Sibir gospodarski za Rusiju nije bitan. Štoviše, to je još uvijek nedovoljno istraženo nalazište brojnih prirodnih resursa. Primjerice, na internetskim stranicama Gazproma piše kako početne procjene zaliha plina tamo iznose 52,3 tisuće milijardi kubnih metara plina, a istraženo je samo 7,3 % teritorija. Ali i u tom „malom“ prostoru, prvenstveno u Jakutiji i Irkutskoj oblasti, nalaze se trenutno najvažnija i najveća nalazišta plina u zemlji. Energetska vrijednost Sibira za Rusiju posebno će biti vidljiva od 2017. kada će se završiti u rujnu započeta izgradnja više od 4000 kilometara dugoga plinovoda Snaga Sibira do Vladivostoka, propusnosti do 61 milijardu kubnih metara plina godišnje. Naime, upravo će njime Rusija opskrbljivati plinom Kinu, a potom i neke druge azijske države.

RAZGOVOR S DR. SC. TOMASZOM SZCZEPANSKIM

Autor: **Leo Marić**, student povijesti i filozofije na Hrvatskim studijima

Dr. sc. Tomasz Szczepanski (Szczecin, 1964.) poljski je povjesničar, pisac i politički aktivist. Sudjelovao je 1980-ih godina u antikomunističkom pokretu otpora uređujući više samizdat časopisa među kojima je najvažniji „Międzymorze“ (1987. - 1989.). Nakon demokratskih promjena uključio se u stranačku politiku kao član vodstva Konfederacije nezavisne Poljske, stranke proizašle iz masovnoga antikomunističkoga sindikata „Solidarnost“. Godine 1998. osnovao je i otada vodi Udruugu za tradiciju i kulturu „Niklot“, jedinu identitarnu udruugu u Poljskoj. Autor je triju knjiga te više od stotinu znanstvenih radova, eseja i članaka u poljskim i stranim časopisima.

Pišući o geopolitičkom konceptu Međumorja, što me zapalo u ovom broju našeg časopisa, nije bilo moguće u literaturi zaobići vaše ime. Zahvaljujemo Vam

stoga što ste posvetili djelić svojega vremena kako biste nam odgovorili na nekoliko pitanja vezanih uz Međumorje i geopolitiku srednje i istočne Europe, postavši tako prvi inozemni suradnik našeg časopisa. Prelazeći na stvar, biste li nam mogli reći što zamisao Međumorja predstavlja suvremenim Poljacima? Koliko je to poznato u javnosti i koje je njegovo značenje u trenutnoj vanjskoj politici Poljske?

Treba razlikovati poznavanje te zamisli u povijesnom i u suvremenom kontekstu. Povijesno je to bila jedna od glavnih poljskih geopolitičkih ideja i o pokušaju njezina ostvarenja u razdoblju 1918. – 1921. od strane tabora okupljenoga oko tadašnjega državnoga poglavara Józefa Piłsudskog, učio je svaki poljski srednjoškolac.

Međutim, suvremeni elementi razmišljanja u duhu te koncepcije prisutni su u poljskoj političkoj misli, ali radije ne pod tim nazivom i rijetko kao cjelovita zamisao, već prije kao nadopuna vanjskoj politici oslonjenoj na pripadnost NATO-u i Europskoj uniji. Simptomi takvoga razmišljanja su raznovrsne inicijative s ciljem svrstavanja zemalja regije, počevši s Višegradskom skupinom. Simptom sličnoga razmišljanja također je potpora težnjama za nezavisnošću Ukrajine, Bjelorusije i kavkaskih zemalja.

Zamisao Međumorja, ideja snažne srednjoistočne Europe, predstavljena je kao geopolitički štiti protiv rastućega njemačkoga i ruskoga utjecaja u našim zemljama. Unatoč tome, stvaranje snažnih institucionaliziranih odnosa u srednjoistočnoj Europi neki doživljavaju kao jačanje američke pozicije i interesa u ovom dijelu Europe, kao neku vrstu atlantističkoga „trojanskoga konja“.

Bez sumnje, vojna i politička prisutnost SAD-a na europskom kontinentu čimbenik je koji koči obnovu njemačkoga imperijalizma i otežava njegovo zbližavanje s ruskim imperijalizmom. U tom je smislu to za nas pozitivan čimbenik. Negodovanja njemačkih nacionalista i francuskih ljevičara me ne zanimaju, ne osjećam nikakvu „europsku“ solidarnost s njima. Pristaša sam izlaska Poljske iz EU (uz ostanak u NATO-u, bude li on ono što je trebao biti od početka, a to je obrambeni pakt Zapada). Tvorci analogije „trojanskoga konja“ mogu biti mirni – rado bismo napustili zidove Troje.

Bi li zemlje na području između Baltika, Crnoga mora i Jadrana mogle tražiti saveznike u regionalnim silama i postoji li uopće alternativa tomu?

Što se tiče Rusije i Njemačke (koje su sile i u širim okvirima od regionalnoga), moguće je svakako iskoristiti možebitna proturječja među njima, odnosno situacije u kojima bi se jedna od njih našla u političkoj nužnosti da s nama uspostavi suradnju. Nemam ipak iluzija, niti jedna od tih zemalja nije spremna priznati subjektivitet regije. To proizlazi ne samo iz njihovih potencijala, nego i političkih tradicija. Zato bih u odnosima s njima radije računao na njihove unutarnje probleme nego na njihovu blagonaklonost. Primjerice, moguće je da Nijemci ne će uspjeti obuzdati svoje muslimane, a *Moskali*¹ – cijenu vlastita imperijalizma. U tom drugom slučaju riječ je ne samo o financijskoj ili političkoj cijeni. Jednostavno, ako se želi graditi imperij, tada on mora – u slučaju Moskve – biti etnički raznolik jer imperijalistička politika nameće nužnost ako ne dobrih, onda barem korektnih odnosa sa zemljama središnje Azije, što pak znači nemogućnost odstranjivanja pridošlica iz tih zemalja. To od Rusije zahtijeva da ne odustane od sjevernog Kavkaza, što također predstavlja nemogućnost odstranjivanja njegovih stanovnika iz glavnoga grada i ostalih ruskih gradova u koje se naseljavaju stanovnici te regije. Naposljetku, sjeverni Kavkaz čine napola nezavisne države koje Rusija financira da održi ondje svoj utjecaj (u Čečeniji su uostalom u temelju prava šerijat i adat – čečensko plemensko pravo). S gledišta čisto ruskoga nacionalnoga interesa, bolje bi bilo priznati im nezavisnost, prekidajući samim time financiranje (to je dobar primjer suprotstavljenosti nacionalizma i imperijalizma). U Rusiji trenutno raste etnička svijest samih Rusa, o čemu može posvjedočiti i primjer popularnosti umjereno nacionalističkoga blogera i političara Aleksa Navalnog.

Dovoljno je samo pogledati kako će se glasno pitanje Krima i diskriminacije tamošnjih Tatara pronijeti islamskim svijetom. Putin je također toga svjestan i za svojeg tamošnjeg posjeta pozivao je sve narodnosti na suradnju. Nisam vidovnjak, ali znam kako će to izgledati u stvarnosti jer postoji nešto na što uvijek možemo računati kod Rusije – na mješavinu napuhanosti, gluposti i šovinizma njezinih vladara. Napisao je to u svojim uspomenama Józef Oxiński, jedan od sporednih vođa poljskoga ustanka 1863./64., a pisao je to u vrijeme kada se poljsko pitanje činilo definitivno pokopano.

U situaciji ozbiljnih unutarnjih problema (i odlučnoga otpora prema njezinim vanjskopolitičkim zahtjevima) Rusija će popuštati. Međutim, takva kakva je –

samo u toj situaciji.

Treća moguća regionalna velesila je Turska. No, mogućnost njezina djelovanja kao pozitivnoga faktora za regiju ovisi o nečemu na što vjerojatno nitko ne može utjecati – o opstanku kemalizma (tj. sekularnoga turskoga nacionalizma) kao vodeće turske ideologije. Jer ako kemalizam u Turskoj odumre, na njegovo će mjesto doći islamizam, s očitim političkim posljedicama prije svega za Balkan, ali posredno i za cijelo Međumorje.

Jedna od zapreka u stvaranju federacije Međumorja u dvadesetogodišnjem međuratnom razdoblju bilo je neprijateljstvo među državama srednjoistočne Europe, posebno između Poljaka i Ukrajinaca, odnosno Mađara i njihovih susjeda koji su nastali na temelju Trianonskog sporazuma. Koje je rješenje tog problema?

Poljsko-ukrajinsko neprijateljstvo, podgrijavano od strane moskovske agencije (tako je bilo još za Narodne Republike Poljske, čemu sam bio svjedok), ima prije svega povijesni značaj. Malo je toga što bi potaklo na pravi sukob, kao onaj koji se odvijao do 1945. Nema brojnih manjina u obje zemlje, niti kompaktnog teritorija koji nastanjuju. Na obje je strane malo političkih krugova koji realno vjeruju u promjenu granica, a ti koji postoje imaju minimalnu potporu.

Ono što trenutno može predstavljati problem u poljsko-ukrajinskim odnosima je sljedeće:

- a) zaštita poljskih spomenika u Ukrajini (u Poljskoj je situacija s ne tako brojnim ukrajinskim spomenicima, kao što su lemkovske crkve, puno bolja, čak i unatoč uništavanju tijekom komunističkog razdoblja)
- b) nepovoljne odluke ukrajinskih lokalnih vlasti prema određenim pravima manjina
- c) privezanost ukrajinske strane uz antipoljske tradicije.

To su sve ipak drugorazredna i rješiva pitanja. Što se tiče kulta Organizacije ukrajinskih nacionalista i Ukrajinske ustaničke vojske, on tamo ima prije svega antimoskovsku dimenziju, a stupanj znanja o zločinima ukrajinskih nacionalista nad poljskim stanovništvom je skroman. S vremenom će se to mijenjati, zahvaljujući čemu i te ocjene mogu biti bliskije povijesnoj istini. Što se tiče poljske manjine, taj se spor tiče npr. povratka nekih crkvenih objekata, financiranja manjinskih organizacija itd., a ne osnovnih pitanja. Ako i postoje procesi

¹ *Moskal* je naziv za Ruse koji se rabi u Ukrajini i Poljskoj, naglašavajući njihovu vezanost uz moskovsku državnu tradiciju nasuprot Kijevske Rusi, prve istočnoslavenske države i prethodnice današnje Ukrajine.

ukrainizacije, provodi ih prije svega nitko drugi nego Katolička crkva koja je tamo kao i kod nas doživljavana kao oslonac poljaštva. Crkva pokušava pretvoriti tamošnje Poljake u Ukrajince rimokatolike kako bi se bolje ukorijenila, a u konačnici provela daljnju ekspanziju. Ona upravlja interesima sebe kao ustanove, a ne interesima nekog određenog naroda.

Mnogo bi opasniji za srednju Europu mogao biti mađarski revizionizam, prije svega kada bi dobio podršku Njemačke ili Moskve. Pritom, ukoliko je i moguće zamisliti određene granične ispravke u korist Mađarske vezane uz usko pogranična područja na kojima je mađarsko stanovništvo u značajnoj većini, utoliko su opsežnije izmjene nemoguće. Kako oni zamišljaju ponovno preuzimanje Transilvanije u kojoj mađarsko područje (zemlja Seklera) predstavlja etnički otok odijeljen od trianonske Mađarske pojasom rumunjskoga stanovništva? Kulturna autonomija za tu regiju (koja je uostalom formalno nekada tamo i postojala) predstavlja takvu vrstu rješenja koje je ostvarivo. Moraju to razumjeti za svoje dobro jer je pokušaj obnove višenacionalne Krune sv. Stjepana iluzija. Oko njih su ustrojeni narodi s vlastitim državama i osjećajem ponosa. Lajos Kossuth trebao se u vrijeme Proljeća naroda dogovarati s narodnim elitama nemađarskih naroda Ugarskoga kraljevstva koje su se rađale (to mu je uostalom savjetovao general Bem). Tada možda Mađari ne bi morali ratovati s vašim Jelačićem, Slovacima ili Avramom Iancu, kao da je bilo premalo imati Austrijance za neprijatelje. Povijest je otišla drugim smjerom i treba tražiti moguća rješenja u sadašnjim uvjetima.

Ne možemo zaobići pitanje ukrajinske krize. Kakva je uloga te velike istočnoeuropske države u zamisli Međumorja? I kakve su, u kontekstu nedavne revolucije i trenutnog rata, mogućnosti ukrajinske vanjske politike?

Ukrajina je zbog svoga položaja i potencijala ključna država za ostvarenje te zamisli. Bez Ukrajine i Bjelorusije Međumorje može biti samo svojevrstni geopolitički tampon između Rusije i Njemačke.

Što se pak tiče mogućnosti njezine vanjske politike, čini mi se da one ovise prije svega o njezinim vojnim mogućnostima. Unatoč očitim gubitcima, nastavak sukoba s Moskvom je nužnost jer u protivnom će Zapad priznati moskovsku okupaciju. Ako Ukrajini bude isporučivana pomoć, a sankcije prema Rusiji budu stvarne, tada će dugoročno sukob više iscrpljivati Moskvu nego

Ukrajinu. Sukob može izbaviti Europu iz apsurdnog pacifizma, a što je podjednako važno – prisiliti na potragu za drugim izvorima energije osim ruskih. Međutim, to mora potrajati jer upravo sukob daje impulse za kojima tek onda slijede djela. To se lijepo vidi u mojoj zemlji, iako imamo vladu koja je liberal-demokratska i u načelu odbojna prema vojsci i domoljubnim tradicijama, nakon moskovske agresije na Ukrajinu cijela ta antivojna propaganda kao da je isparila. To je vidljivo čak na sitnicama – kada je predsjednik Lech Kaczyński organizirao vojnu paradu u Varšavi, liberal-demokratski *establishment* je to izrugivao. Kada je ove godine na Dan poljske vojske (15. kolovoza, godišnjica pobjede nad boljševicima u bitci za Varšavu) takvu paradu organizirao predsjednik Komorowski, koji je povezan sa liberal-demokratskim, ali i postkomunističkim *establishmentom*, nitko se nije smijao. Vraćajući se na pitanje Ukrajine, ja cijenim značaj djelovanja *soft power* svake vrste, ali trenutno je za Ukrajinu najvažnija obnova i razvoj vojske, a ne diplomacija.

Ruska uključenost u ukrajinsku krizu, otvorena diplomatska i vojna potpora pro-ruskim separatistima u istočnoj Ukrajini, otvara pitanje nacionalne sigurnosti i nekih drugih europskih država s brojom ruskom manjinom, konkretno Estonije, Latvije i Litve. Smatrate li da je riječ o stvarnoj opasnosti te kako na nju u tom slučaju odgovoriti?

Dokle god Rusija bude doživljavala sebe kao imperij, a ne kao normalnu (iako malo veću) nacionalnu državu, dotle će predstavljati stvarnu opasnost za svoje susjede. Potrebno je jačati obranu tih država, također pod kutom asimetričnog sukoba, tako da bi eventualna okupacija stajala Rusiju što je više moguće. Treba staviti naglasak na stvarna gospodarska djelovanja koja su za Rusiju bolna – prije svega osamostaljivanje od ruskih energetske sirovina, što je u ovom trenutku sasvim moguće.

Naravno, treba i podupirati antiimperijalističku rusku oporbu, ali onu koja bi mogla doprijeti do naroda, a ne samo do pozapadnjačenih elita u Moskvi i Sankt Petersburgu. Dakle, podupirati etnonacionaliste, a ne homoseksualnu „oporbu” i feministkinje iz Pussy Riota. U ruske okcidentaliste („zapadnjake”), nekakvu suvremenu verziju Čadajeva ili Herzena, jednostavno ne vjerujem. Drugim riječima, takvi su ljudi tamo postojali oduvijek (od 19. stoljeća), ali nemaju priliku za stvarni uspjeh izuzev u krugovima građanske inteligencije. Jedan Vladimir Bukovski nikada tamo neće postati predsjednik, čak i kad bi mu bio dopušten povratak u Rusiju. Prije svega, treba podupirati takvu rusku

oporbu koja je nacionalna, ali ne pravoslavna, i pritom mislim također na neopaganske krugove. Historiozofsku školu Širopajeva vrijedi podupirati unatoč oduševljenosti Trećim Reichom njezina lidera – jer ipak je on odlučni kritičar ne samo komunizma, nego i imperijalizma. Upravo je pravoslavlje sa svojim idejama „narod bogonosjec” i „Treći Rim” duhovni motor moskovskoga imperijalizma koji tamo nije samo u ulozi državne politike, nego i religijski imperativ. Moskovski pravoslavni svećenici zapravo su službenici imperija, samo u nešto drugačijim odorama. U skladu s tim, prema njima se treba odgovarajuće odnositi. Mislim da su većina njih ili imperijalisti ili ljudi koji ostvaruju karijeru u religijskom biznisu. Oni pak, koji istinski vjeruju u Dostojevskog i Danilevskog i spremni su nas osvajati radi našeg vlastitog dobra, moraju shvatiti da je njihova vjera lažna i da nam Moskva nema za ponuditi ništa osim vodke i kavijara.

U kontaktima s Kinom diplomati država ugroženih moskovskim imperijalizmom moraju izjavljivati da razumijemo kako su nepravedni ugovori koje je Kina bila prisiljena sklopiti s europskim velesilama u 19. stoljeću bili iznuđeni, a samim time nepravovaljani od samog početka te da će pokušaj ispravljanja njihovih posljedica biti prihvaćen s punim razumijevanjem kao ispravljanje povijesne nepravde.

Bjelorusija je trenutno jedina zemlja u istočnoj Europi koja nije prošla klasičnu tranziciju u liberalno-demokratski politički sustav, u kojoj sovjetski simboli i politička mitologija zadržavaju svoj privilegirani položaj. Dakako, to je državi pomoglo da izbjegne liberalne društvene eksperimente i nametanje modela konzumerističkoga društva, ali je u isto vrijeme spriječilo mogućnost obnove tradicionalnoga bjeloruskoga nacionalnoga identiteta. Postoji li nada za promjenu bjeloruskoga društva u bližoj budućnosti te u kojoj je mjeri uopće vanjska politika Lukašenkova režima ovisna o Rusiji?

Započet ću anegdotom. Sakrat Janovič, poznati bjeloruski pisac iz Poljske, jednom je rekao da svaki put kad dolazi u Minsk vidi ruski grad pod bjeloruskom okupacijom. To oslikava kontrast između ruskoga jezika kojim se služi većina stanovnika glavnoga grada Bjelorusije i uredovnoga bjeloruskoga jezika, ali pokazuje i još nešto. Naime, diktatura Lukašenka ostvaruje ipak određenu pozitivnu ulogu prema slabosti bjeloruskoga nacionalnoga identiteta. Naime, održava stabilnu državu koja djeluje na svijest ljudi samom činjenicom svoje-

ga postojanja. Njegova diktatura čini se dosta dugotrajnom, a tome je tako iz nekoliko razloga. Dokle je god promoskovski orijentiran, zadržava prema Moskvi povlašten trgovački položaj, npr. niže cijene energetskih sirovina. Moskva je dotirala njegovu državu. Nakon iskustava 20. stoljeća, prije svega Drugoga svjetskoga rata i staljinizma, bjelorusko društvo nema previsokih očekivanja. Ne treba smetnuti s uma već tradicionalnu bjelorusku strpljivost. To je dakako stereotip, ali stereotipi ne nastaju bez razloga.

Rusko-ukrajinski sukob dodatno je osnažio njegovu poziciju jer se Bjelorusija pokazuje, prije svega vlastitim građanima, kao oslonac stabilnosti. On sam čini geste neovisnoga vladara (kao primjerice to posredovanje u rusko-ukrajinskom sukobu), iako nije sigurno ni da to nije dogovoreno sa službenim Kremljom.

Dodajmo tome slabost oporbe. Kod zemalja komunističkoga sustava, uvijek se moramo pitati koliki je stupanj infiltracije političke policije koji je i u Poljskoj bio prilično velik unatoč tome što se naša zemlja pozitivno isticala stupnjem antikomunističkoga otpora. Što bi se tek moglo reći za Bjelorusiju u kojoj su sovjetske strukture glatko prešle u novu stvarnost koju su uostalom i sustvarale. Dodajmo da je dio od Zapada financijski podupirane oporbe podlegao demoralizaciji zbog mogućnosti lakog pristupa stipendijama i potporama, što režim spretno iskorištava. Zapravo, ja ne vidim perspektivu antilukašenkovskoga revolta u skorije vrijeme. Podsjećam da su se za njegove vlasti izmijenila tri predsjednika Rusije, što ima svoj značaj.

Međutim, činjenica da je to autoritarna, a ne totalitarna diktatura, dopušta također provođenje određenog djelovanja na polju nacionalnoga preporoda. Uostalom, određeni dio takva djelovanja prihvaćan je (ili barem toleriran) od strane režima. Vrijedi također napomenuti da jedna od pozitivnih nuspojava moskovske agresije na Ukrajinu može biti trezveniji pogled Bjelorusa na Rusiju.

Mnogi europski nacionalisti i konzervativci vide u Rusiji izbavitelja od američke globalne hegemonije, a u putinovskoj „suverenoj demokraciji” priželjkivanu političku alternativu globalizmu. Zadnjih mjeseci posebnu pozornost svjetskih medija privlači ideolog neo-euroazijanizma Aleksandar Dugin, koji već dva desetljeća izgrađuje svoj (geo)politički sustav suprotstavljen liberalizmu i jednopolaranom svijetu. Kakvo je Vaše viđenje Duginovih ideja?

Obožavanje tih Putinu korisnih konzervativnih idiota (kod nas ih također ima)

prije svega je posljedica njihova neznanja o tome kakvo je pravo lice Moskve te vlastite slabosti koju žele tako rekompensirati. S obzirom na to da nisu u stanju u vlastitim zemljama osigurati čak ni slobodu korištenja izrazâ kao što su „crnac” (nedavno je zbog toga jedan poljski europarlamentarac morao platiti kaznu), nemamo u tom slučaju o čemu razgovarati. Vlastita slabost može biti uzrokom mnogih opasnih bolesti, o čemu je još i Nietzsche pisao. Jedna od njih je „moskalofilija” (rusofilija, op. prev.). Ovdje možemo povući analogiju s Česima u 19. stoljeću koji su zbog ugroženosti germanizacijom računali na pomoć Rusa. Ipak, bliski susret s objektom kulta djelovao je otrjeznjavajuće. I tako je Masaryk, koji je u mladosti bio moskalofil, s putovanja u Moskvu donio kozački bič koji je objesio iznad radnoga stola. Rekao je da svaki put kada se razočaran problemima s austrijskom vladom prisjeti svoje davne simpatije, jednostavno pogleda na taj svoj suvenir iz Rusije i odmah mu to prolazi.

Narav bizantsko-turanskoga političkoga sustava Moskve je despotizam, što označava stvarnu redukciju državljana na razinu robova. Ostavimo po strani zašto veliki dio Moskala prihvaća ropstvo, iako mi se čini da tu religijski čimbenik igra osnovnu ulogu. Bitno je pitanje tko je tamo subjekt, a odgovor je: taj koji i uvijek – car i njegov najuži krug te u ograničenom stupnju njemu odani slojevi. Do 1917. te je slojeve činilo činovništvo i časnici, a u razdoblju 1917. – 1991. činovništvo shvaćeno kao partijski aparat („nomenklatura”) s autonomnim segmentom policije i vojske. Danas su to oligarsi iz careva okružja (korištenje izraza „predsjednik” za Putina, iako formalno ispravno, ipak dovodi u zabunu) i administrativni aparat koji u svojoj vrhušci proizlazi iz tajnih službi. Kakve oni imaju stavove? Upravo takve da moraju održati i proširiti vlast, a ostatak – to ovisi o okolnostima. Danas podupiru Pravoslavnu crkvu i bore se protiv liberalne ljevice jer to pomaže očuvanju vlasti, iako je to uostalom razumno. No, već sutra može biti potpuno drugačije ako to bude pomagalo očuvanju vlasti u imperiju, Femen će nastupiti na moskovskoj televiziji. Nazivanje Putina osloncem konzervatizma samo zato što se pokazuje u crkvi (kojom trenutno upravlja bivši agent KGB-a) i ograničava homoseksualnu propagandu, ima isto toliko smisla koliko smatrati stranku Žirinovskoga liberalnom i demokratskom jer se tako zove. Uostalom, po pitanju aktivista LGBT, kao što je poznato, Salvador Allende je imao zdravi stav (barem u mladosti). Znači li to da trebamo tog komunističkog predsjednika Čilea i agenta KGB-a nazivati konzervativcem? A u zagradama, „konzervativac” koji štiti Lenjinove spomenike zaista predstavlja politički oksimoron.

Što se tiče Dugina, cijelim to što je iskreno ustvrdio da nezavisna Poljska ne

bi trebala postojati jer bolje je imati posla s otvorenim neprijateljem. Politički sadržaj euroazijanizma je formula za gospodarenje Rusije na određenom području uz očuvanje elemenata regionalne samouprave neruskih naroda i vjerske tolerancije. Pitanje je tko osim Rusa može na to nasjesti? U samoj Ruskoj Federaciji ne može jer je već čak i u Tatarstanu vidljiv razvoj islamskoga fundamentalizma. Možda Kalmuci jer su kao budističko pučanstvo izolirani, možda Ugrofinci Volge i Sjevera jer budući da su to mali i geopolitički okruženi narodi, nemaju velikog izbora i moraju prihvaćati ono što nameće Centar, pokušavajući pritom interpretirati to tako da iz toga za sebe izvuku što veću korist. U SSSR-u su to bile „lenjinovske norme narodne politike” na koje se pozivalo u obrani pred potpunom rusifikacijom, a na isti način može to biti prihvaćanje samouprave prema euroazijskoj doktrini (iako je možda vrijedno podsjetiti da su nakon 1917. stvorili ideju Povolško-uralske zajedničke države naroda regije između Volge i Urala, a ta se ideja može ponovno pojaviti u situaciji nekakvoga geopolitičkoga potresa). No, već je Ukrajince nemoguće stjerati u euroazijski kolhoz, osim možda vojnom okupacijom njihove države, što je za Moskvu ipak prevelik zalogaj. Otvoreno je pitanje što s Bjelorusijom, ali i tamo treba uzeti u obzir više od 20 godina postojanja nezavisne države. Ono što u stvarnosti može proizaći iz euroazijanizma, i što bi za Poljake (ali također npr. za Čehe) bilo smrtno opasno, to je rusko-njemački savez (ali to bi zahtijevalo da se iz Europe izgura SAD i da k tome sama Njemačka to želi). S tim da za to nije potrebno stvarati nikakvu političku ideologiju, već je dovoljan sam državni interes. Za kraj, nemoguće je govoriti o trenutno jednopolarnom svijetu s obzirom na postojanje Kine.

Kako vidite budućnost Višeogradske skupine, zajednice četiriju država srednjoistočne Europe? Koje su perspektive takve zajednice unutar Europske unije i ima li mogućnosti za njezinim proširenjem na Hrvatsku?

Postojanje Skupine je vrlo vrijedno jer omogućava postizanje sloge naroda srednjoistočne Europe već u okvirima EU, tvoreći tako određeni politički kapital koji bi bilo moguće pokrenuti kada bi se EU počela raspadati. Po pitanju vjerojatnosti primanja Hrvatske ne mogu ništa reći s obzirom na to da sam čovjek koji stoji izvan visoke politike, ali smatram da bi to bilo logično. Ipak, slabost tog sporazuma (izuzev očitih razlika u nacionalnim interesima) je u niskoj razini njegove institucionaliziranosti.

Konačno, zanima nas kakav je odnos Poljaka prema Hrvatskoj? Među Hrvatima, stavovi o Poljacima su izuzetno pozitivni. Papa Ivan Pavao II. smatran je svojevrsnim „naturaliziranim” Hrvatom, a mit o Bijeloj Hrvatskoj na području današnje južne Poljske zauzima važno mjesto u teorijama o hrvatskoj etnogenezi. Ima li prostora za veću poljsko-hrvatsku suradnju na polju politike, kulture i gospodarstva?

Znamo da ste čovječanstvu dali kravatu, ali s obzirom na to koliko je često moram odjenuti, ne znam bih li vas zbog toga blagoslivljao ili proklinjao.

Ozbiljno govoreći, nisam provodio vlastita istraživanja na tu temu, tako da mogu govoriti samo o osobnim dojmovima i iskustvu. U svakom slučaju, određeni dio javnosti pamti da smo se u Drugom svjetskom ratu borili na suprotnim stranama. K tome, kod starijeg i srednjeg uzrasta razumijevanje vaše zemlje dodatno može komplicirati određena simpatija prema Titu kao socijalističkom vođi koji je uspješno prekinuo s Moskvom. Sada to pomalo nestaje, ali tako nešto je postojalo. Čini mi se da je u svijesti prosječnog Poljaka Hrvatska danas prisutna prije svega kao jako atraktivna turistička zemlja. Kao i sve slavenske zemlje, Hrvatska za Poljsku (i obrnuto) može biti, neovisno o gospodarskim i političkim vezama, zanimljiv suradnik u pružanju otpora kulturnoj univerzalizaciji u lijevo-liberalnom duhu. Jer, iako su za nas politički važni partneri također neslavenske države, ipak u perspektivi kulturoloških odnosa ta zajednička kulturna osnova predstavlja dodatnu vrijednost.

RAZGOVOR S PROF. DR. SC. NENADOM POKOSOM

Autor: **Marko Raič**, student povijesti

Prof. dr. sc. Nenad Pokos rođen je 1965. godine u Zagrebu. Diplomirao je 1991. godine na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Na istom je fakultetu magistrirao 1996. i doktorirao 2000. godine. Kao viši znanstveni suradnik radi u Institutu društvenih znanosti Ivo Pilar gdje trenutno obnaša funkciju predsjednika Znanstvenoga vijeća. Posebno se bavi istraživanjima povezanim s demografijom Hrvatske, regionalnom demografijom i promjenama u strukturama stanovništva. Izvanredni je profesor na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu gdje je nositelj kolegija Geografska obilježja Hrvatske na Odjelu kroatologije te nositelj kolegija Politička geografija na Odjelu komunikologije. Na Hrvatskom katoličkom sveučilištu nositelj je kolegija Politička geografija na Odjelu za sociologiju. Objavio je pedesetak znanstvenih i stručnih radova u međunarodno referiranim časopisima, zbornicima radova i knjigama. Sudjelovao je na tridesetak hrvatskih i međunarodnih znanstvenih

skupova. Član je uredništva časopisa Društvena istraživanja.

Poštovani prof. Pokosu, kraj 20. stoljeća donio je bitne promjene na području Srednje i Jugoistočne Europe koje su, među ostalim, rezultirale time da je Hrvatska postala samostalan geopolitički subjekt. U (geo)političkom rječniku dijela stranih i domaćih političara i dalje je, umjesto orijentacije na politički, gospodarski i tehnološki razvijenu srednju Europu i Mediteran zamjetna napadna fiksiranost na prostor bivše Jugoslavije. Što se prema Vašem mišljenju krije iza jezičnih konstrukcija kao što su „Zapadni Balkan“, „Jugosfera“ ili „regija“?

Jedan od najvećih političkih problema s kojim se Hrvatska susreće jest pokušaj stvaranja nekog novoga „balkanskoga zajedništva“ koje je u dijelu Zapada već prihvaćeno i formulirano kao Zapadni Balkan, a koji tvore zemlje bivše Jugoslavije, minus Slovenija, plus Albanija. Pojam je ušao i u službene dokumente Europske unije nakon osnivanja posebnoga regionalnoga povjerenstva Vijeća ministara Unije za Zapadni Balkan. Na tome „balkanskom zajedništvu“ rade političke elite tih država, s time da su Hrvatska i Srbija pritom dva najvažnija partnera, a stvaranje „zajedništva“ očituje se u pomirbi i prijateljstvu, izražavanju hrvatske potpore približavanju Srbije Europskoj uniji, „hrvatsko-srpskom“ jezičnom zajedništvu, gospodarskoj suradnji i povezanosti i sl. Idući korak mogao bi biti formiranje ekonomske „balkanske federacije“ kako bi u tom području zemlje „regije“ djelovale kao jedna cjelina. Pri svemu tome neki zaboravljaju članak 142. Ustava RH u kojemu se navodi: „Zabranjuje se pokretanje postupka udruživanja Republike Hrvatske u saveze s drugim državama u kojima bi udruživanje dovelo ili moglo dovesti do obnavljanja jugoslavenskoga državnoga zajedništva, odnosno neke balkanske državne sveze u bilo kojem obliku.

Prije nekoliko je mjeseci političko vodstvo RH obavijestilo hrvatsku javnost o uspostavljanju strateškoga partnerstva s Velikom Britanijom. Kako ocjenjujete taj potez vladajućih političara i kako bi se on mogao odraziti na RH na geopolitičkom i geostrateškom planu, posebno ako imamo u vidu da je Velika Britanija u prošlosti bila sklona projugoslavenskim koncepcijama?

To je samo još jedan dokaz nedostatka jasne strategije hrvatske politike jer se zaboravljaju tradicionalno dobri i prijateljski odnosi s Njemačkom te se

umjesto obnove partnerstva s Njemačkom i SAD-om potpisuju strateška partnerstva s Velikom Britanijom i prije četiri godine s Francuskom. Dovoljno se prisjetiti riječi njemačkoga političara Güntera Verheugena koji je deset godina bio povjerenik EU i koji se 1999. godine u procesu velikoga proširenja EU, koje se ostvarilo 2004. godine, zauzimao za ulazak Hrvatske. Prema njegovim riječima, dobio je potporu samo od Austrije dok su Britanci i Francuzi bili apsolutno protiv.

Kakvo je prema Vašem mišljenju značenje ulaska Hrvatske u Europsku uniju (EU) za geopolitički položaj Hrvatske i je li prema Vašem mišljenju RH iskoristila (možebitne) prednosti članstva u tom udruženju?

Ulaskom u Europsku uniju, Hrvatskoj su se otvorile mogućnosti korištenja značajnih sredstava europskih strukturnih fondova. Iako je godina i pol dana članstva u Europskoj uniji prekratko razdoblje da bi se mogli osjetiti učinci pristupa tom udruženju, već je sada jasno da Hrvatska nije u dovoljnoj mjeri iskoristila ulazak u EU zbog čega se u jačoj mjeri treba fokusirati na ubrzanje reformi. Loše rezultate Hrvatska je definitivno zabilježila na gospodarskom planu i tu se većina slaže da Hrvatska do sada nije iskoristila prednosti članstva niti je kapitalizirala ulazak u EU onako kako se očekivalo.

Strukturne reforme su spore, nisu privučena veća strana ulaganja, poslovna klima je i dalje loša, investicije nisu porasle, a konkurentnost je niska. Jedino što su hrvatski građani osjetili jest da su ukinute carine između Hrvatske i svih zemalja EU, povoljnije telefoniranje te putovanje samo s osobnom iskaznicom.

Je li prema Vašoj ocjeni ulaskom u NATO Hrvatska riješila pitanje svoje sigurnosti ili je ukidanje obveznoga vojnoga roka pogriješna odluka ako imamo u vidu da Hrvatska pripada vrlo konfliktnoj geo-zoni?

Ukidanje, odnosno zamrzavanje obveznoga vojnoga roka od 2008. godine te najnoviji prijedlog daljnjeg smanjenja broja profesionalnih vojnika objašnjava se članstvom u Sjevernoatlantskom savezu, odnosno člankom 5. Washingtonskog sporazuma u kojemu stoji da se napad na jednu članicu Saveza smatra napadom na cijeli Savez. Taj se članak često tumači tako da su u tome slučaju sve države članice dužne sudjelovati u vojnim operacijama i misijama Saveza. Međutim, pritom se zaboravlja činjenica da se u istom članku navodi kako će svaka zemlja članica NATO-a poduzeti mjere koje se smatraju potrebnima,

uključujući uporabu oružane sile, radi uspostavljanja ili održavanja sigurnosti sjevernoatlantskoga područja. Dakle, postoji mogućnost da se neka članica, pa tako i Hrvatska, eventualno oružano brani i sama.

U kakvim je odnosima Hrvatska s državama u svom okruženju?

Političko okruženje Hrvatske čine susjedne države među kojima Slovenija i Mađarska predstavljaju stabilno i povoljno političko okruženje. Nakon slovenske blokade pristupa Hrvatske Europskoj uniji 2008. godine odnosi se izgladuju, a razvijanje prijateljskih i dobrosusjedskih odnosa strateški je interes dviju zemalja. O karakteru budućih odnosa sa Slovenijom velik će utjecaj imati rješavanje graničnih sporova. Za razliku od Slovenije, Hrvatska s Mađarskom nema graničnih sporova, a to je povoljno za razvijanje što boljih odnosa u budućnosti. Hrvatska je prirodni izlaz Mađarske na svjetsko more te ovu ulogu Hrvatska treba iskoristiti pružajući Mađarskoj usluge u tranzitu robe. Međutim, između Hrvatske i Mađarske postoji veliki poslovni spor zbog INA-e i MOL-a koji se još više rasplamsao oko pitanja sisačke rafinerije. Odnose između Hrvatske i Srbije opterećuju brojna otvorena pitanja kao što su neriješeni problem sukcesije bivše države, problem utvrđivanja državne granice te međusobne tužbe Hrvatske i Srbije za genocid pred Međunarodnim sudom pravde u Den Haagu. Odnosi s Crnom Gorom sve su bolji, iako i ovdje postoje neka teška pitanja iz prošlosti koja se prije svega odnose na ratne odštete, odnos crnogorskoga pravosuđa prema počinjenim ratnim zločinima u Hrvatskoj, neriješeno granično pitanje oko Prevlake, samovoljnu prodaju zajedničke vojne imovine bivše države itd.

Geografski položaj Hrvatske vrlo je zahtjevan, a iznimnu važnost za Hrvatsku (posebno Dalmaciju s obzirom na zemljopisnu međuovisnost) imaju politički odnosi u susjednoj BiH. Vodi li Hrvatska ispravnu strategiju prema BiH, posebno s obzirom na pojačane turske i ruske interese u toj zemlji?

Hrvatska politika već petnaestak godina nema konzistentnu politiku prema Bosni i Hercegovini. Štoviše, ponekad je politika bila i destruktivna, što je samo vodilo destabilizaciji BiH. Hrvatska bi napokon trebala formulirati ozbiljnu i dosljednu politiku prema BiH i Hrvatima u toj državi, a hrvatski političari trebali bi napokon shvatiti da nije moguće ostati neutralnim u odnosu na sadašnje stanje u BiH, ne samo u moralnom nego i u pravno-političkom smislu.

S druge strane, Turska i Rusija sasvim otvoreno jačaju svoju prisutnost u toj zemlji. Jačanje turskoga utjecaja vidljivo je u raznim područjima, od politike i ekonomije do obrazovanja, kulture, turizma i medija. U političkom smislu, uočljivi su česti posjeti najviših turskih dužnosnika, ali i odlasci bosanskohercegovačkih, a posebno bošnjačkih političara u Ankaru i Istanbul. Ruski utjecaj očituje se u investicijama u Republici Srpskoj u naftnom i elektroenergetskom sektoru.

S kojim bi europskim državama Hrvatska iz Vašeg kuta gledanja u budućnosti trebala uspostaviti odnos strateškog partnerstva i kojim bi se kriterijima pritom trebala voditi?

Naravno da su Sjedinjene Američke Države najvažniji strateški partner RH u području obrane. Osim kriterija koji se tiču jačanja suradnje u području sigurnosti i obrane, jedan od najvažnijih kriterija pri uspostavljanju strateškog partnerstva trebao bi biti i trgovinska razmjena, a pritom su naši najvažniji partneri Njemačka, Slovenija, Italija i Austrija.

Iskorištava li Hrvatska na geopolitičkom, geostrateškom i gospodarskom planu u dovoljnoj mjeri svoju mediteransku (morsku) komponentu?

Hrvatska svojim položajem na istočnom Jadranu može predstavljati jednu od ključnih karika mediteranskih prometnih i energetske pravaca. Hrvatske su luke na krajnjim južnim točkama europskih koridora, koji povezuju srednju i sjevernu Europu s Mediteranom, odnosno Bliskim istokom i Sueskim kanalom. Oko 80 % transporta u međunarodnoj robnoj razmjeni odvija se morskim putem, a Mediteran predstavlja čvorište svjetskoga pomorskoga transporta kroz čije luke prođe trećina svjetske godišnje trgovinske razmjene. Održivi razvitak hrvatskoga gospodarstva dugoročno najviše ovisi upravo o razvoju naših luka i njihovom povezivanju sa zaleđem te plovidbi i prijevozu roba i putnika Jadranom. Zato, zbog osiguranja pristupa svojim lukama, moramo sudjelovati u planiranju i izvedbi infrastrukture na euro-mediteranskim energetskim i prometnim koridorima.

Ovih se dana u medijima mnogo govorilo o izgradnji Jadransko-jonske autoceste. Kako bi se taj projekt mogao odraziti na hrvatski prometni položaj i kako komentirate činjenicu da cesta prema najavama ne će pro-

Iaziti kroz Dubrovnik?

Kroz čitavu povijest zemlje smještene uz istočnu obalu Jadranskoga i Jonskoga mora nisu dovoljno koristile prometni koridor uz svoju obalu. Uz političke razloge i nedostatak primjerene prometnice koja bi ih povezivala, glavni je razlog bio u nedostatku gospodarske suradnje. To je jedan od glavnih razloga relativno slabe razvijenosti tih područja. Prva zamisao o projektu Jadransko-jonske autoceste potekla je s talijanske strane 1993., a nakon toga su 1998. hrvatski predsjednik Franjo Tuđman i grčki premijer Kostas Simitis dali poticaj za realizaciju projekta radi stabilizacije i razvoja zemalja uz trasu. Nažalost, ni do danas ovaj koridor nije uvršten u europsku kartu prioritetnih cestovnih pravaca. To je vrlo teško razumjeti jer, osim iznimne regionalne važnosti, koridor bi omogućio povezivanje prometnih sustava zapadne i srednje Europe sa zemljama jugoistočne Europe i Bliskog istoka.

Za Hrvatsku bi JJAC bio projekt od izvanredne važnosti jer bi povećao značenje cestovnih pravaca Zagreb – Rijeka i Zagreb – Split koji su za Hrvatsku vitalni, ali nisu međunarodno tranzitni pa je njihova isplativost upitna. Izgradnjom Jadransko-jonske autoceste to bi se dijelom ublažilo jer bi ta autocesta preuzela velik dio prometa između zemalja Europske unije i Bliskog istoka. Mogućim odustajanjem od trase preko svoga teritorija i time odustajanja od rješenja dijela svoje unutarnje povezanosti ne poštuje se važeći Prostorni plan Dubrovačko-neretvanske županije i važeća Strategija prometnog razvoja RH.

Može li Hrvatska u budućnosti, kao tranzitna zemlja između zapada i istoka, bolje iskoristiti svoj prometni položaj?

Hrvatska ima veoma povoljan prometni položaj jer se nalazi na raskrižju prometnih pravaca od kojih jedan povezuje zapadnu i srednju Europu s jugoistočnom Europom i Bliskim istokom, a drugi Baltičko more preko Podunavlja s Jadranskim morem. Osim autocesta, ove koridore prate i željezničke pruge koje na posavskom pravcu čeka modernizacija (od Okučana do Vinkovaca), odnosno na pravcu Zagreb – Rijeka izgradnja nizinske pruge. Potonjem, panonsko-sjevernojadranskom koridoru u Hrvatskoj, konkurentan je onaj preko slovenskoga teritorija koji kontinentski zatvorene zemlje srednje Europe upućuje na Kopar zbog bolje željezničke povezanosti. Povezivanje na pravcu Podunavlje – Jadran može se postići i kombiniranim prijevozom željeznica – rijeka za što je potrebno izgraditi kanal Šamac – Vukovar kojim bi se spojile

Sava i Dunav, regulirati rijeku Savu do Siska, osuvremeniti brodske kapacitete i dr. Naravno, ovdje treba spomenuti i Jadransko-jonsku autocestu nakon čijeg će završetka Hrvatska imati još bolji prometni položaj.

Koliko politički mentalitet (posebno političkih elita) utječe na geopolitičku i geostratešku moć jedne države i kakvo je u tom pogledu stanje u Hrvatskoj?

Mnoge studije koje se bave procjenom realne „moći“ neke države kao jedan od elemenata državne moći stavljaju i kakvoću vladavine. Tako npr. stabilna i kod stanovništva popularna vlast, odnosno poredak svakako bitno doprinose većoj državnoj moći, dok je država u kojoj je opstojnost vladajuće garniture ugrožena iznutra očividno manje otporna na raznovrsne prijetnje. Od utjecaja je i podatak kontrolira li postojeća vlast stvarno čitavo državno područje. Korumpiranost, odnosno moralni integritet vladajuće garniture također je bitan, baš kao što u kriznim razdobljima mogu biti bitne i osobne vrline ili mane čelnih ljudi. U Hrvatskoj većina hrvatskih političara, koje god stranačke boje bili, zapravo su politički biznismeni koji svoju poziciju koriste ne da služe narodu, već da služe isključivo osobnim interesima i ciljevima svojih stranaka. Prisjetimo se samo koliko se premijer Zoran Milanović založio oko afere „lex Perković“, odnosno bi li se tako grčevito borio primjerice za granicu sa Slovenijom ili za druge važne nacionalne interese.

Kako će se demografski čimbenik (demografski deficit, iseljavanje iz RH) odraziti na budućnost Hrvatske na geopolitičkom i geostrateškom planu?

Hrvatsko je stanovništvo strateški potencijal zemlje, a demografsko pitanje nužno je podići na stratešku razinu kako bi njegovo razumijevanje i rješavanje bilo sukladno značenju. U uvjetima izumiranja stanovništva od 1991. godine koje je obilježeno prirodnim padom, izrazito dubokom starošću ukupnoga stanovništva i pojavom negativne vanjske migracijske bilance postoji velika mogućnost da će doći do tzv. puzajuće supstitucije stanovništva na što već dugo upozorava dr. sc. Stjepan Šterc. Prema njemu, položaj hrvatskoga nacionalnoga teritorija, njegovi sadržaji, značenje, atraktivnost jadranske obale i slično može u bliskoj budućnosti dovesti do useljavanja nove, mlađe i etnički drugačije populacije, a to nije samo demografski problem, nego mnogo širi i nijedna ga država mirno ne promatra. Proces supstitucije autohtone hrvatske populacije tek je na početku i primarno je vezan uz radnu snagu i vlasništvo

nad nekretninama i poduzećima, ali se odvija u uvjetima nepostojeće selektivne useljeničke politike i izostanka bilo kakve ozbiljnije populacijske koncepcije pa je očekivano njegovo ubrzanje i intenziviranje. Upravo je to pitanje od prvorazrednoga strateškoga nacionalnoga interesa jer supstitucija stanovništva može predstavljati veliku opasnost za opstanak Hrvatske.

Koji bi u budućnosti trebali biti glavni geopolitički ciljevi i interesi RH?

Hrvatska treba iskoristiti svoj položaj u odnosu na globalne geopolitičke strukture jer se nalazi na dodiru geostrateških područja, geostrateške regije Heartland i istočne Europe s regijom maritimna Europa i Magreb. Osim toga, Hrvatska se nalazi i na dodiru srednje i jugoistočne Europe pa zbog svoga položaja može postati *gateway* država prema jugoistočnoj Europi. *Gateway* države smještene su uglavnom duž granice između svjetskih geostrateških područja i geopolitičkih regija te stoga imaju dobre pretpostavke za razvoj gospodarstva, turizma, trgovine i sl., kao što imaju i dobre uvjete za stimuliranje gospodarskih, društvenih i političkih veza. Prema tome, *gateway* države su izravni sudionici stabilizacije sustava, kao što i izravno pridonose njegovim mirovnim obilježjima.

Radovi
vezani uz temu broja

EUROKONTINENTALIZAM I PODUNAVIZAM – OGLEDI O MOGUĆOJ BUDUĆNOSTI EUROPE

Gost autor: **Thor Einar Leichhardt**

Uvod – suočiti se sa stvarnošću

Zadatak ovoga rada jest informativno predstavljanje dviju teorija, podunavizma i eurokontinentalizma. Imajući u vidu razmjer događanja u svijetu koji se munjevitom brzinom razvijaju još od kraja 2013. godine, razvidno je da danas razmišljamo o novostvorenoj političkoj situaciji u svijetu kao jednoj od najsloženijih od vremena Hladnoga rata te samim time i od kraja Drugoga svjetskoga rata.

Kriza u Ukrajini, svjetska opasnost od zaraznih bolesti poput ebole, pojava i prijetnja islamskoga kalifata te općenito islamizma kao terorističke prijetnje civilizaciji u kojoj živimo, sve veći priljev imigranata iz Afrike i Azije u Europu koji sa sobom između ostaloga donose kriminal i siromaštvo, a i sve veću opasnost od unutarnjega terorizma te istovremeno želju za iskorištavanjem europskoga načina života, zatim sve veći porast aktivnosti kriminalnih udruga koje zarađuju i ilegalnom emigracijom, sve to vodi i do porasta zanimanja za stranke ekstremne ljevice i ekstremne desnice u Europi. Potaknuto je to i sve jačim očitovanjem nezadovoljstva naroda u domicilnim zemljama s (ne)radom njihovih političkih stranaka. Osim toga, sve je veći rast nezaposlenosti, dok je istovremeno u porastu i broj tzv. „bespredmetnih“ poslova i zanimanja kojima su zajedničke vrlo male plaće radnika (čitaj – djelatnika) i vrlo stručni nazivi da svaki od tih poslova nosi zvučni i vrlo stručni naziv, koji u stvarnosti nisu svakog od tih poslova koji nemaju i ne grade nikakvu sigurnost ni budućnost kako pojedinca tako i njegove obitelji. Sve to prati i potiranje ljudskih sloboda i na kraju sve veći porast zahtjeva referenduma za osamostaljenje manjih naroda.

U članku ukratko želim predstaviti dvije svoje teorije, podunavizam i eurokontinentalizam, koje bi mogle biti alternativa trenutnoga ustroja Europske unije. Europska je unija drugo ime za europsku ekonomsku zajednicu te kao takva, izuzev monetarno-ekonomskoga temelja i čimbenika, ne pridonosi znatno na bilo koji drugi način razvoju same Europe.

Degradacija „političkog“

Eurokontinentalizam je politička teorija koja nosi ideju zajedništva kontinentalnoga dijela Europe. U vremenu nakon izlaska iz postmoderne i ulaskom u hipermoderne suočeni smo s degradacijom pojma kulture i politike. „Političko“ je tako radije postalo predmetom uvriježenosti hipermoderne u kojemu je „politika“ kao pojam nešto što je već „unaprijed znano i određeno“. Možemo stoga slobodno napomenuti da živeći u neoliberalnom poretku znamo unaprijed sve „vrjednote“ koje sa sobom nosi ta demokracija hipermoderne. U neoliberalizmu se sve već unaprijed zna pa ni sama politika nije iznimka. Razvidno je da iznimka nije ni Europska unija koja predstavlja jedan od stupova neoliberalnoga svijeta. Karel Kosik, kojega smatramo jednim od najznačajnijih mislioca eurokontinentalne teorije, tumačeći iznosi sljedeće: „Politički je žargon sasvim poseban način govora, vidljiva oznaka pripadnosti. Sličan je znaku istaknutom na reveru po kojemu se raspoznaju i međusobno uvažavaju pripadnici određene sekte. Žargon daje posebnost, povezuje, uokviruje, ali i izdiže iznad običnih smrtnika.“¹

Kosik dalje tumači: „Platon je imao visoko mišljenje o ljudima kada ih je smatrao lutkama u rukama bogova. Suvremeni masmedijalni ‘svijet’ svodi čovječanstvo na igračku i predmet poigravanja u slijepoj igri anonimnih sila, posrnuloga božanstva vremena globalizacije.“²

Treba se upitati: je li uopće moguće u takvome ozračju (s)tvoriti, a kamoli osigurati bilo kakve „demokratske procese“ kada je sama terminologija riječi „demokracija“ postala žargonom? Eurokontinentalizam je po svojim bitnim osnovama teorija, a istovremeno i jedina moguća geopolitička alternativa sadašnjoj, jedino na ekonomiji i profitu temeljenoj EU. Naš neoliberalni *Zeitgeist* u kojemu živimo za manje od 50 godina bit će ne predmet rugla, već jedno razdoblje na koje će ljudi budućnosti gledati kao što mi sada gledamo na Viktorijansko doba. Neki će na nj gledati s nekom nostalgijom, misleći pritom da je to bilo „zlatno doba“, dok će ga drugi gledati kao mračno doba, što ono uistinu i jest. Ovisi kako tko gleda, no nedvojbeno je da oligarhijska plutokracija živi izvanredno.

¹ Karel KOSIK, „O dilemama suvremene povijesti“, str. 375.

² Isto, str. 374.

Moja se teorija stoga pokušava udaljiti od toga *Zeitgeista* tako što u svojoj saštavnici nosi ideje koje, umjesto da sadržavaju reciklirane ideje raznih teorija, teže biti potpuno novom teorijom, onom koja je potrebna vremenu u kojemu živimo (Platonova dijalektika).

Sklop europskih država koje ulaze u podunavski i eurokontinentalni blok zemalja članica (i njihov odnos uključujući osvrt na mikro-teorije)

Zemlje koje danas čine Europsku uniju trebale bi se udružiti u manje mikro-unije ili saveze sukladno 21. stoljeću, dakle vremenu „post-nacija-država“. Razvidno je da postoji određeni broj država koje bi se željom njihovih konstitucionalnih naroda trebale transformirati u mikro-regije. Prvenstveno je potrebno razlučiti da država nije isto što i narod. Belgija se dakako sastoji od Flamanaca i Valonaca, kao što se i bivša, artificijelna/umjetna tvorevina Jugoslavija sastojala od naroda koji su činili jednu naciju-državu, no bili su oprečni već početkom svoje egzistencije ili tijekom zajedničke povijesti i političke kohabitacije, kako u kulturi, religiji tako i u svome načinu življenja. Činjenica, a napose podatak jest da EU, a i Europa nemaju nikakvu povezanost izuzev protoka robe i kapitala, zakona te u većini zemalja zajedničke valute. Nigdje se ne promiče „europska ideja“ ili „ideja europske tradicije i duhovnosti“. Nigdje ne možete čitati primjerice o ideji Herdera ili kasnije Friedricha Meineckea o značenju pojma „Kulturnation“. Nigdje, naravno, jer kako sam to već i prije pisao i primijetio u svojim člancima (kao i Giorgio Agamben), Europa se radije pretvara u jedan virtualni muzej.

Ono čemu prisustvujemo jest neoliberalni sustav koji se uglavnom oslanja na ideje SAD-a, dok se sam SAD koristi idejama struktura koje između ostaloga drže multinacionalne globalne kompanije. EU i SAD predstavljaju samim time ideju mondijalizma. Jedna od ogromnih pogrešaka EU bila je i (pro)širenje EU zemalja članica na Rumunjsku i Bugarsku, kao i Hrvatsku i Sloveniju.

Ono što je potrebno jest kvalitetan preustroj EU na manje regije i kantone koje bi prevladale sadašnje doba post-nacija-država koje ne doprinose ničemu drugome nego sve većoj centralizaciji i birokraciji. Bez ikakvoga proroštva, dovoljno je uvidjeti što bi se moglo dogoditi kao rezultat. Rezultat bi mogao uključivati urušavanje EU iznutra, upravo zbog učestalih rezova, smanjenja plaća, općenitoga nezadovoljstva mladih, neorganiziranosti i nespremnosti novih članica EU da se nose sa zahtjevima starijih članica koji uključuju i usklađivanje novih zemalja članica (sa starijim članicama EU), a koje zbog birokracije i nepotizma u nekim post-komunističkim tranzicijskim zemljama stoje u mjestu ili se uopće teško i (po)kreću. Nemoguće je stoga očekivati od Hrvatske da bude „pravna država“ kada je prije devetnaest godina izašla iz jednoga rata te još uvijek iza sebe vuče teret pretvorbi i tranzicijskih procesa za koje se čini da nikada ne će ni završiti. Države poput Hrvatske, koje su to zapravo samo na papiru, po svojim zakonima, ustavu i amandmanima „odličan“ su primjer toga da birokratska država ne uspijeva pronaći put za „običnoga, maloga čovjeka“ kojemu treba pomoći, ne na način „socijalne države“, već da mu omogući posao i normalan život. Država uspijeva jedino u naumu da ponizno sluša i primjenjuje mnoštvo zakona koji su prvenstveno navedeni kao takvi po diktatu EU, SAD-a ili drugih država bez imalo primjese vlastite politike, utjecaja, a kamoli inovacije i pronalaznja načina izlaska iz kriznih situacija. No, nije Hrvatska jedini primjer, slijede je i Rumunjska i Bugarska kao bivše komunističke satrapije. Svim je tim zemljama zajedničko da i dalje žive u prošlosti utvara soc-realističkoga nacional-komunizma (ideološki) dok ekonomski, na papiru, stvaraju privid „Zapada“ koji ne postoji nigdje osim u mnoštvu zakona i birokracije koji se primjenjuju često na uštrb naroda.

Da bi se izbjeglo daljnje rasipanje EU u vremenu koje nazivam „doba post-nacija-država“ potrebno je preustrojiti Europu federalističkim sustavom (pritom nikako ne mislim na sadašnju EU ili bivši sovjetski ili jugoslavenski federalni model) za koji jedan od primjera može biti Švicarska, koja nije članica EU.

Unutar eurokontinentalnih zemalja potrebno je napraviti referendume u svim nacijama-državama u kojima postoji želja za postankom regija. Te regije mogu biti u sklopu neke države ili pak posve odvojene od nje. U Europi postoji mnoštvo manjih naroda ili jednostavno regija koje pripadaju nekim narodima, no žele se decentralizirati i udaljiti od dugotrajnoga utjecaja birokratsko-oligarhijskoga sustava, a ne nužno od svojega domicilnoga naroda (ili drugih različitih naroda).

Mogući daljnji putevi integracija – od podunavizma do eurokontinentalizma

U prvi plan ulaze zemlje (bivši naziv: centralna Europa) koje čine podunavski savez zemalja. Dakle, to su Austrija, Hrvatska, Slovenija, Mađarska, Češka i Slovačka koje povezane u jednu manju federaciju predstavljaju okolicu podunavizma. Tri su zemlje iz skupine nabrojanih zemalja već članice „Višegradske grupe“ (izuzev Poljske). Slijedi „Alfa grupa“ Europe (bivša zapadna Europa i jedna od zemalja bivše istočne Europe) u kojoj glavnu ulogu vode Francuska i Njemačka, a uz njih su tu i Poljska, Belgija, Nizozemska, Liechtenstein i Luxembourg. Zatim je tu skup ili unija zemalja zajednica „Sredozemne inicijative“ (bivši jug Europe): Italija i Grčka nose vodeću ulogu uz Maltu, Cipar, San Marino i Monaco. Zatim slijedi skup zemalja tzv. „Atlantskog Sredozemlja“ (isto tako bivša zapadna Europa): Španjolska (te ako se

uspiju odvojiti regije i zemlje poput Katalonije), Portugal i Andora. Skup zemalja Baltičke unije (bivša istočna Europa): Estonija, Latvija, Litva i na kraju unija zemalja pravoslavne Europe (bivši tzv. Balkan i istočna Europa) u kojoj glavnu ulogu vode Srbija i Bugarska, a s njima su u zajednici i Crna Gora, Rumunjska i Makedonija. Upravo bi zemlje „pravoslavne unije“ trebale biti i most i europska veza s Rusijom. To su dakle zemlje eurokontinentalnoga saveza i buduće Europe.

Mogući savezi zemalja koje surađuju s eurokontinentalnom Europom

Zemlje i mogući savezi ili pak pridružene članice zemalja eurokontinentalnog saveza sljedeći su savezi ili pojedinačne zemlje: Velika Britanija i Irska koje kao takve ne pripadaju Europskoj kontinentalnoj inicijativi već su jednostavno zemlje za sebe, što govori i činjenica da navedene zemlje nisu povezane s kontinentalnom Europom. Te dvije zemlje kao partneri Eurokontinentalnoga saveza stvaraju (primjerice poput eurokontinentalne „zajednice unije Pravoslavnih zemalja“ s Rusijom) most za odnose sa SAD-om. Teoretski pristup kao i promišljanje u navedene dvije zemlje daleko je drugačiji od primjerice europske kontinentalne misli, teorije i filozofije.

Nalazimo donekle gotovo istu situaciju i sa zemljama Skandinavije koje ne pripadaju kontinentalnoj teoriji Europe (iako su kao i Velika Britanija i Irska povezane s Europom) te bih zemlje poput Švedske, Danske (ona je jedina upitna), Norveške, Finske, Farskih otoka, Grenlanda i Islanda svrstao u zajednicu ili skupinu zemalja skandinavske unije ili „Zajednice zemalja sjevera“. Skandinavske zemlje čine isto tako most između SAD-a i Rusije na drugoj strani.

Uzeo sam u obzir izbor javnoga mnijenja navedenih zemalja izvan eurokontinentalnoga saveza pri njihovu odlučivanju, i to izvan okvira EU, koji očitaavajući se tako pokazuju da je nekadašnji predsjednik Francuske Charles De Gaulle bio u pravu kada je stavljao veto na određene zemlje i njihovo članstvo u EEC. Uostalom, i da nije ekonomske tvorevine poput EU u gore navedenim zemljama, „euroskepticizam“ bi i dalje bio na istoj razini. Taj euroskepticizam

postajao je i prije postanka EU, a svoje korijene nosi iz razdoblja kolonijalizma, zavisti između bivših kolonijalnih supersila, kao i nemogućnosti poimanja činjenice da se geopolitička situacija u svijetu uvelike promijenila.

Švicarska primjerice čini zajednicu i jedan jedinstveni primjer, dok se zemlje poput Turske, Albanije i Bosne i Hercegovine mogu udružiti u jednu zajednicu zemalja koja je u partnerskim i ekonomsko-gospodarstvenim odnosima s europskim kontinentalnim savezom zemalja. Pitanje Bosne i Hercegovine jedno je duboko pitanje te nije dijelom ovoga članka, već predmet za zaseban rad.

Zemlje koje sam izostavio ili nisam ranije uopće naveo ne čine europsku kontinentalnu inicijativu kao što ni ne čine zemlje partnere te zajednice. Pitanje valute u svim skupinama zemalja trebalo bi biti riješeno tako da svaka gore navedena skupina zemalja uvede zajedničku valutu za sve zemlje članice navedene zajednice zemalja i tako se uskladi kroz određeno vrijeme, umjesto šoka i kraha kakav je doživio euro 2008. godine. Sve skupine zemalja trebaju nastaviti ekonomsko-gospodarstvenu suradnju koja bi kao takva uzimala u obzir naravno i sve članice bilo koje skupine zemalja eurokontinentalne zajednice, saveza ili unije. Vojska je zajednička u kontinentalnoj Europi. Svaka regija, svaki narod ili država daje svoje vojnike za zajedničku obranu Europe.

Opcije unutar zajednica zemalja Eurokontinentalnog saveza

Ranije sam već napomenuo mogućnosti: 1) da se nacije-države povežu u manje federacije koje će činiti jedan veći eurokontinentalni savez ili 2) da se postojeće nacije-države, kao i neke post-nacije-države i s njima regije ili narodi koji su se izdvojili iz nekih nacija-država, udruže u manje saveze koji će zatim činiti eurokontinentalni savez država.

Da bi se pokrenuo eurokontinentalni savez, kao što sam napomenuo u dijelu o „mogućim daljnjim putevima integracija“, potrebno je da se Europa odredi ili preustroji prema svojim gospodarstveno-ekonomskim te kulturno-povijesnim odrednicama u manje saveze ili skupine zemalja i regija koje će činiti novi eu-

rokontinentalni savez nastavljaajući nakon mislioca kao što su bili Richard von Coudenhove-Kalergi, Denis de Rougemont, nadvojvoda Otto von Habsburg i na neki način i sam francuski državnik Charles De Gaulle. Ono što je nekoć bila pan-europska ideja mogla bi biti nova europska ideja za 21. stoljeće koja se nameće i kao geopolitičko rješenje.

U doba kada je svijet povezan i globalno umrežen, postoji nužnost europskoga kontinenta za ujedinjenjem, prvenstveno na duhovnoj osnovi. Jedinstvo zemalja, regija i naroda Europe počiva upravo na njihovoj različitosti koja ih i ujedinjuje u jednu cjelinu.

Etnotizam umjesto nacionalizma

Ostvarenje ideala i uvjeta egzistencije jednoga naroda unutar Europe ne možemo nipošto miješati s nacionalizmom u 21. stoljeću, upravo stoga što je Europa prošla svoj dugi razvojni put prema jedinstvu te zbog činjenice da se već nalazimo u društvu koje je u post-dihotomiji političkih opcija poput „ljevice i desnice“. Nacionalizam je zastarjela terminologija, kao što je i činjenica da je neprikladan u smislu razvojnoga puta kojim se kreću narodi i nacije-države u ovome stoljeću. Ono s čim se danas suočavamo radije je determinacija jednoga cjelokupnoga naroda za potpunim osamostaljenjem (primjer: Katalonija, Škotska itd.), manjih regija ili gradova unutar jednoga naroda za potpunim osamostaljenjem (južni Tirol, Trst, Venecija), većih regija ili dijelova bivših nacija-država za potpunim osamostaljenjem (Padanija – sjeverna Italija, „drugečiji jug – južna Italija“, Korzika, Flamanci i Valonci u Belgiji itd.) ili pak onih primjera koji žele ostati unutar svoje narodne zajednice, drugim riječima definitivno biti i ostati povezani prvenstveno sa svojom matičnom nacijom-državom, kao i narodom koji je tvori ili kojemu i pripadaju, no žele imati zasebnu decentraliziranu administrativnu kulturno-gospodarstveno-ekonomsku regiju koju žele takvu upravo zbog nagomilane birokracije, plutokracije ili nesposobnosti središnje vlade da se nosi s ekonomsko-gospodarstvenim pitanjima i teškoćama u zajedničkoj državi tijekom dužega vremena (primjer: Istra, Rijeka). U posljednjem primjeru ostaje jedino pitanje, ako se tako nešto i može dogoditi u budućnosti, koliko će to biti općenito i pozitivno jer uvijek postoji opasnost od „lokalno“ stvorene oligarhije u kojoj se interesi manjih skupina i pojedinaca

stavljaju opetovano ispred interesa naroda. No, to su već pitanja koja ulaze u domenu bioantropologije, kulturne antropologije i socioantropologije.

Neophodno je dakle da otpočnemo razmišljati drugačije, a to se ogleda u primjeru da je potrebno razlikovati između narodnosti jednoga naroda (nazvat ćemo to „narodstvo“ ili „etnotizam“) i gruboga nacionalizma u kojemu jedna (umjetno ili ne) stvorena nacija pokušava tlačiti i podčiniti druge narode. Etnotizam je prirodan čimbenik koji se ne može opovrgnuti jer nas on čini onime što mi uistinu i jesmo, a čine ga između ostaloga kulturni, sociološki, povijesni i antropološki čimbenici.

Iz tog je razloga i moguće ponajprije jedinstvo izvornih naroda i regija Europe, no umjetno stvorenih nacija-država jer se pripadnici etnosa mogu sporazumjeti socijalnim skupinama brže nego po nekim nametnutim konceptima poput proizvedenih koncepata i mitologije unutar različitih umjetno stvorenih nacija-država koje zapravo ne služe nikome izuzev oligarhijama koje ih prvenstveno proizvode i dalje potenciraju da bi lakše mogli vladati. Nacionalizam u tom smislu djeluje i služi jednoj skupini, narodu ili fiktivno stvorenoj naciji koja uključuje i obećanje njihove ekskluzivnosti, premoći i prevlasti u nadmoći nad drugim narodima. Mitovi i mitologija koje takav nacionalizam stvara su oni koji služe demosu, a ne etnosu. Demos u ovome slučaju predstavljaju oligarhijske strukture koje vladaju plutokratski, a za koje narod/etnos ne predstavlja ništa osim gomile brojeva i statističkih podataka. Etnotizam predstavlja organsku i prirodnu strukturu podunavizma i eurokontinentalizma jer vodi računa o svim narodima za razliku od nacionalizma i neoliberalizma/progresivizma u kojima do izražaja dolazi jedino kvantitativno umjesto kvalitete. Upravo zbog toga i jesmo svjedoci krize političkoga u Europi jer su se „ljevica i desnica“, kao i njihova nekadašnja dihotomija, pretvorile u borbu između fiktivne *mainstream* (matične) ili „popularne“ političke „ljevice i desnice“ koje se prolaskom vremena sve manje razlikuju. Ono što je uistinu razvidno jest činjenica da danas i ljevica i desnica imaju iste koncepte i stavove, no diferencijacija postoji samo u nijansama izvršenja, kao i načina na koji primijeniti koncepte i stavove u odluke, dakle kako ih izvesti da budu naoko prikladni za mase, dok je sve čemu zapravo služe u stvarnosti tek nekolicini ljudi. Kasnija „ljevica i desnica“ sada se zajednički nazivaju samo „stranke/politika horizontale ili horizontalnoga nihilizma“, dok se alternativne teorije (one koje nisu dijelom *mainstreama* politike i koje nisu vezane bilo uz krajnju, ekstremnu ljevicu ili ekstremnu desnicu) mogu svrstati u one koje čine vertikalu.

Na jednoj strani bivšu „ljevicu“ predstavljaju mondijalistički globalisti, neoliberalni progresivisti te djeluju kao njihova „alternativa u sjeni“ ili, kako se predstavljaju, kao „njihovi protivnici“ pa su zapravo reciklirani, krnji ostaci bivše ljevice (i dakako neki ostaci *mainstreama* i BoBo ljevice) koji čitajući Žižeka, Baumana, Negrija i Hardta žele promijeniti svijet. Uz njih se dakako nalazi i neizbježni „Antifa“, ekstremna ljevica čiji ekstremni egalitarizam uključuje fanatično ispoljenu mržnju prema vlastitoj kulturi, narodu te čak i onim pozitivnim stranicama iz povijesti vlastita naroda. Uz njih su tu i novi izdanci nacional-komunizma (primjerice pro-jugoslavenski orijentiran antifaziizam u vremenu nakon 1990.) koji sadržava čak i dijelove orjunaškoga oblika fašizma, dok istovremeno tvrde da su protivnici bilo kakvog oblika fašizma.

Na drugoj se strani bivša „desnica“ predstavlja kroz *mainstream* politiku kao ostatak bivših republikanaca, konzervativaca i neokonzervativaca te i pojedinih reakcionara koji u nemogućnosti pronalaska novih europskih mogućnosti misle da će jedina korisna opcija biti da se apsolutno vežu za SAD ili za Rusiju. Njihova „alternativa u sjeni“ je bivša marginalna europska krajnja desnica kojoj je lakše prihvatiti „uvozne“ koncepte poput ruskoga euroazijanizma ili američkoga „bijeloga nacionalizma“ koji potječe izravno iz američkoga „nordicizma“ u kojemu su ljudi sa sjeverne Europe prikazani kao „viša rasa“, dočim su ljudi i narodi „juga Europe“ po tome konceptu „niža rasa“ ili pak alternacionalizma Alaina Sorala (koji i dalje u svojoj srži ostaje samo republikanski unitarni nacionalizam vezan uz socijalni koncept bivše ljevice) te identitarijanizma. Identitarijanizam pak, iako odbacuje fašizam i nacizam, prihvaća po potrebi, mjestu, vremenu i okolnostima euroazijanizam, a i „bijeli nacionalizam“ jer zapravo nema određen smjer izuzev pamfletske literature u kojoj se odbacuje već svima dosadna „neoliberalna generacija šezdesetsmaša“. Svi gore nabrojani koncepti unutar Europe definitivno u nekoj mjeri imaju utjecaj u „političkom“ današnjega doba, no neki su od tih koncepata ili zastarjeli, neadekvatni za ovo doba ili općenito neizvodivi za europske prilike kao što je i činjenica da su neki od njih posve epigonski pokušaji ili poput identitarijanizma nemaju (za sada) nikakvu ekonomsku teoriju. Podunavizam i eurokontinentalizam u svome konceptu kreću od lokalnoga etnosa (obitelj – lokalna samouprava – regija – narod) do prve manje zajednice skupina naroda (primjer je podunavizam) te onda na kontinentalnoj razini – eurokontinentalizam. Zajednice svoje zajedništvo/uniju temelje na zajedničkim, povezujućim zemljopisnim, kulturnim, povijesnim i socijalnim čimbenicima.

Takvi čimbenici zajedno čine jednu etnosferu,³ a više takvih etnosfera čine jednu etnomegasferu (dakle jedan kontinent).

Osnovni principi takve etnosfere nisu primjerice diktatura ili demokracija, već poliarhija s eunomijom (ponašanje u skladu sa zakonom nazvanom po grčkoj božici Eunomiji – Εὐνομία, „skladan red – vladavina prema dobrim zakonima“). Poliarhija je zapravo ono što demokracija uistinu jest te kao takva i treba biti, kako je napisao Robert Dahl: „Neprekinuta odgovornost vlade spram ovlastima naroda, koji se pritom smatraju politički izjednačenima bez neoslabljenih mogućnosti.“ Terminologija poliarhije je i u duhovnom skladu s terminom panarhija našega filozofa Frane Petrića (svjetonazor u kojemu se ogledaju univerzum, priroda i znanje kao integrirana cjelina) čiji prefiks „pan“ označava „cjelinu“ na grčkom jeziku.

U svjetlu poliarhije stoji „politička henadologija“, drugim riječima „drugačiji pristup političkom“, koja korijen ima u novoplatonističkom filozofu Proklu i njegovu objašnjenju Henada, dakle henoteistički koncept u kojemu „iz Jednoga emanira više Henada“.

Ideološki gledano, s obzirom na to da su u svojoj srži poliarhični (poli – „više“, arkhe – „vladavina“), podunavizam i eurokontinentalizam otvoreni su za više političkih teorija, od kojih za sada postoje tri. U sklopu eurokontinentalizma kao moguće teorije nalaze se „komunarizam“ talijanskoga filozofa Costanza Prevea (koji je nažalost preminuo 2013. godine i čiji je jedan od velikih utjecaja i prijatelja bio gore spomenuti filozof Karel Kosik) te „renegadizam“ francuskoga filozofa Jean-Claudea Michéae (koji uključuje utjecaje i radove Christophera Lascha i Corneliusa Castoriadis), dok podunavizam primarno posjeduje etnotizam te kao svoj krajnji cilj (koji se može i ne mora dogoditi, dakle ovisno o vremenu, dobu i okolnostima) monarhiju, tj. neomonarhiju (koja naravno uključuje podunavski neomonarhizam/neoroyalizam).

Duhovni temelj podunavizma i eurokontinentalizma ili „duhovna citadela“ naziva se paradosis (grčka riječ παραδοσις, prof. Algis Uždavinys u knjizi „Golden Chain“). Paradosis svoje temelje ili težište pronalazi u zajedničkim mitovima, povijesti, kulturi, predajama i naslijeđu kontinentalne Europe, uključujući

³ Terminologija preuzeta od antropologa Wade Davisa kao i mislioca, filozofa i politeista Vlassisa G. Rassiasa.

čujući i u narodu uvriježeno kršćanstvo usporedno s drevnim politeističkim, henoteističkim i rodnovjerskim rekonstrukcijskim religijama i panteizmom.

Gdje je tu Hrvatska?

Naučiti prihvatiti nešto maleno i regionalno ne znači u današnje vrijeme „tražiti autonomiju“, to upravo znači prihvatiti činjenicu raznovrsnosti jedne sveobuhvatne, ogromne hrvatske kulture kao uostalom i prekrasan hrvatski jezik koji je za mene osobno „francuski jezik centralne Europe“.

Upravo prihvatiti tu raznovrsnost znači prihvatiti jedan kod nas uvriježen „centralno-europski sredozemni kozmopolitizam“ umjesto umjetnoga multikulturalizma. To znači i prihvatiti činjenicu da nismo samo jedino i isključivo – Slaveni ili Goti, Liburni, Delmati, Skordisci, Iliri, stari Rimljani, stari Grci, Perzijanci. Mi smo Hrvati, narod koji je među prvima u čitavoj Europi imao svoju kraljevinu, svoju krunu te stoga posjeduje razne utjecaje koji su ga (s) tvorili jednim tako jedinstvenim europskim narodom.

Hrvatska je nekoć imala svoje domoljube poput pripadnika pokreta kojega u svojem radu nazivam „hrvatska povijesna revolucija“, dočim su Šufflay, Pilar, Krišković, Lukas neki od najvažnijih te su uz nekadašnje generale Austro-Ugarske, poput baruna pl. Sarkotića i pl. Borojevića, postojano bili hrvatski monarhisti.

Malo je poznata i činjenica da su se prije Prvog svjetskoga rata (1911. godine) tiskale knjige autora Nikole Zvonimira Bjelovučića koji je napisao dvije male knjižice: „Federalistička monarhija i hrvatsko pitanje“, kao i knjigu „Trijalizam i hrvatska država.“⁴ Pisao je uz njega i autor N. Kovačević knjigu „Put do trijalizma“. Drugi znameniti autori koji su pisali o toj temi bili su dr. Ivo Pilar, dr. Milan pl. Šufflay, kao i Vinko Krišković. Pisali su o mogućem daljnjem preuređenju Austro-Ugarske Monarhije upravo zbog toga što im je bila poznata činjenica da je mjesto Hrvatske u središnjoj Europi (podunavska Europa) – Hrvatske kao ravnopravne države unutar središnje Europe koja ima svoju

⁴ Više o trijalizmu može se pronaći na ovoj poveznici: <http://hr.wikipedia.org/wiki/Trijalizam>.

duogodišnju kraljističku i monarhističku tradiciju.

Nažalost, Hrvatska je naivnošću i sentimentalizmom svojih političara prema „južnoslavenskoj ideji“ (koja je ne samo politička, već i povijesna utopijska romantika), kao i obilnoj pomoći interesnih sfera iz inozemstva ušla u zajednicu kojoj nikada prije nije ni pripadala nadajući se „većoj ravnopravnosti te bratstvu i jedinstvu južnoslavenskih naroda“. U tu je zajednicu dijelom bila i prisiljena ući, a ne zaboravimo i protivnike monarhije poput Tomáša Masaryka i Edvarda Beneša koji su odbili Stjepana Radića i željeli neovisnu umjetnu tvorevinu naciju-državu Čehoslovačku. Rezultati tog izbora osjećaju se još i danas. Oni su katastrofalni, porazni, ne samo za Hrvatsku, već i čitavu Europu. Raspad stare Austro-Ugarske prouzročio je između ostaloga i Drugi svjetski rat, kao i uspostavu još jedne Jugoslavije na čija vrata danas i dalje neprestano kucaju jugonostalgijari.

Hrvatski je republikanizam s vremenom isto tako zakazao jer je prvenstveno trebao biti most za povratak Hrvatske srednjoeuropskoj obitelji naroda, dok pritom nikada nije ni pokušao stvoriti svoj „lijevo orijentirani republikanizam“ poput primjera Škotske ili Katalonije. Ako je i bilo pokušaja, oni su bili gotovo neznatni. U redovima hrvatskih intelektualaca postojali su pripadnici pokreta „Hrvatska povijesna revolucija“ kao što su bili Bogdan Radica, Milivoj Magdić, Ante Ciliga, Mirko Kus-Nikolajev i Tias Mortigijja čiji su stavovi bili „lijevi“ i koji su trebali biti izdankom onoga što je trebalo postati nešto što danas poznajemo u Kataloniji i Škotskoj kao „lijevo orijentiran europski nacionalizam“. No, kako su bili prepreka i smetnja Staljinu privrženim poltronokomunistima (koji nikada nisu ni imali nacionalno osviještene temelje), bili su opasnost i smetnja ustaškoj vlasti koja je na drugoj strani služila poltronski silama Osovine te su neke od njih nakon rata „vlasti“ pogubile (Magdić i Mortigijja), mučile i zatvarale niz godina pritom uopće ne shvaćajući političku filozofiju (Mirko Kus-Nikolajev) te ih se svih uspjela „riješiti“ strpavajući ih pod otirač zajedničkoga nazivnika „klasni neprijatelj jugoslavenskih naroda i narodnosti“ (Ante Ciliga i Bogdan Radica u Hrvatsku su se vratili 1991. godine; Ciliga je ostao, Radica se vratio u inozemstvo).

Hrvatska je nekoć imala i priliku pridružiti se skupini Višegradske četvorke koju čine Mađarska, Češka, Poljska i Slovačka. Nažalost, ta je prilika bila propuštena u prošlosti dok je u posljednje vrijeme mađarski ministar vanjskih poslova Tibor Navracsecs spominjao Hrvatsku, Sloveniju i Baltičke zemlje kao

neke od zemalja na koje bi se Višegradska skupina mogla u budućnosti i proširiti sa svojom suradnjom. No, kod nas takve vijesti nisu značajne, one čak ni ne dolaze do ljudi, a da ne postoje socijalne mreže, takve vijesti ne bi se ni proširile, a kamoli imale bilo kakvoga značaja. Imali smo tako u prošlosti i pokušaj skupine Alpe-Jadran koja je mogla postati odličan katalizator promjena u našem društvu, no neke „struje“ u Hrvatskoj radije i dalje ostaju fantomski i epigonski vezane uz nasljeđe jugounitarizma, a koje se pokušava narodu i svijetu vječno predstaviti i postaviti kao „antifašizam“, dok se Domovinski rat predstavlja u određenim strukturama kao „građanski rat“.

Vratiti hrvatsko dostojanstvo iz pepela nije nešto što će se dogoditi preko noći. Ni Europskoj uniji danas nije jasna činjenica da bi se mogla stvoriti mogućnost za neki kontinentalni savez zemalja poput eurokontinentalizma, no kao preduvjet za tako nešto mora postojati prvenstveno snažna središnja Europa, dakle podunavska Europa. Postoje Njemačka i Francuska koje danas praktički drže Europu, no one nisu središnja ili središnja južna Europa koja bi trebala postojati kao ravnoteža. Kada kažem središnja Europa, mislim na podunavizam ili podunavsko-jadranski savez zemalja (koje sam već spominjao u gornjem dijelu teksta) današnje Austrije, Mađarske, Slovenije, Češke, Slovačke i Hrvatske. Poljska (koja je članica Višegradske skupine s Mađarskom, Slovačkom i Češkom) i Baltičke zemlje važne su pritom kao zemlje koje bi bile vezane uz takav srednjoeuropski savez, a samim tim tvore i most za daljnju eurokontinentalnu inicijativu povezivanja ostalih zemalja čitave Europe, u koju dakako ulaze sve one zemlje koje umjesto vječno ponuđenih mogućnosti žele samo jedno – jaku i snažnu Europu, onu Europu koja služi kao neutralni, zasebni most između politike SAD-a i Rusije. Dok se god takva mogućnost isključuje, dakle prvenstveno više povezana i ujedinjena središnja Europe (podunavska Europa), koja će onda svojim ulaskom omogućiti daljnji eurokontinentalni savez te u svojem krajnjem odredištu i savez svih ostalih kontinentalnih skupina zemalja Europe, ona će vječno morati birati, u ovisnom položaju, između dviju sila, SAD-a i Rusije. No, tu nije više samo pitanje tih dviju sila, već i pitanje Kine koja mudro, kako konfucijanski tako i taoistički šuti i radi, bolje rečeno, u mome geopolitičkom rječniku „gradi i izgrađuje“. Kina možda jest naoko „komunistička“ zemlja, no njezini su temelji, kao uostalom Japana i Indije, u drevnom politeizmu, koji je bio utjelovljen u carstvima, a to se vrlo dobro može primijetiti u kineskoj filmskoj produkciji u posljednja dva desetljeća (neovisno i o situaciji u Hong Kongu). Ne smijemo zanemariti ni sve veću i značajniju ulogu „Šangajske organizacije za suradnju“, čiji glavni temelj čine

Rusija i Kina kojima će se u dogledno vrijeme pridružiti Indija i Iran (koji su zasada samo promatrači). Neophodno je za Europu da pronade daleko veći dijalog i suradnju s Kinom i Indijom upravo stoga što je utjecaj tih zemalja sve veći u zemljama Afrike.

Kao što je Škotska imala referendum o neovisnosti, možda će s vremenom doći i potreba da se ponovno raspiše referendum za obnavljanje hrvatske monarhije jer mnogima je već jasno da je republika u svim svojim inačicama podbacila na već pokazanom i dokazanom. Napušteni i na cjedilu ostavljeni, gotovo bez mogućnosti iskazivanja svoga identiteta, Hrvati u Bosni i Hercegovini samo su jedan od mnogobrojnih primjera, kao i mnoštvo mladih ljudi koje svakodnevno odlazi iz Hrvatske u tzv. „odljevu mozgova“, dok svi bespomoćno samo sliježu ramenima. Hrvatska monarhija (te Hrvatska kao dio jedne snažne podunavske inicijative) bi se itekako bolje mogla brinuti, ne samo o Hrvatima u dijaspori već i u Bosni i Hercegovini, u kojoj njezina druga dva naroda već odavno imaju svoje patrone i pokrovitelje.

Ostaje nam samo biti svjedocima onoga što će se dalje dogoditi u ovome, ne više samo kako ga Ernst Jünger naziva „dobu Titana“, već „dobu Kiklopa“ kako ga naziva grčki politeistički filozof i mislilac Evaggelos Vallianatos.

INTERMARIUM : GEO-POLITIČKA ALTERNATIVA PO MJERI NACIONALNIH INTERESA

Autor: **Leo Marić**, student povijesti i filozofije

Novi zamah hladnoratovskih kriza i vojnih sukoba u svijetu, a odnedavno i u nama bliskoj Ukrajini, otvorio je teška pitanja o položaju i budućnosti Hrvatske u izmijenjenim geopolitičkim okolnostima. Iako Hrvatska nije posebno važan geopolitički čimbenik niti može značajnije sudjelovati u svjetskim promjenama, o tim je pitanjima ipak važno razmišljati, ponajprije zbog nas samih.

Ostvarenjem državne nezavisnosti 1991., hrvatski se narod po prvi put nakon pola stoljeća našao izvan bilo kojega širega političkoga okvira. Hrvatskim nacionalnim interesom tada je proglašeno uključanje u Europsku uniju koja je trebala biti, ovisno o tumačenju političke opcije na vlasti, nadomjestak za Jugoslaviju ili „sredstvo ostvarenja nacionalnih interesa“. Ne znajući što s novostečenom nezavisnošću, a sama bez državotvorne tradicije, hrvatska je elita (neovisno o stranačkim bojama) odlučila obnoviti ono što je prekinuto 1918. godine: političku autonomiju unutar višenacionalnoga imperija pod njemačkom prevlašću, ovoga puta Europskom unijom.

Kako bi se novi vanjskopolitički cilj prikazao jedinim logičnim, isticana je hrvatska pripadnost sredozemnom i srednjoeuropskom kulturnom krugu. No, podrazumijeva li kulturološka bliskost ujedno i slične nacionalne interese? Zemlje sredozemne Europe poput Španjolske, Italije, Grčke ili (dijelom) Francuske nemaju interesa koji bi bili bliski hrvatskima. Dapače, u talijanskom su

slučaju oni suprotstavljeni (npr. pitanje ribolova u Jadranskome moru). Takav je naš odnos i prema germanskoj srednjoj Europi. Danas je hrvatsko-njemačka gospodarska razmjena, blago je reći, poprilično neuravnotežena, a naš „stari saveznik“ onemogućava svaki pokušaj razvoja hrvatskih prometnih potencijala koji bi predstavljali konkurenciju njemačkima (npr. izgradnja nizinske pruge Zagreb – Rijeka i obnova riječke luke). Pokušavajući se osloboditi jugoslavenskoga bremena nametnutoga povijesnim okolnostima 1918., Hrvatska je nakanila naći novi identitet u zajedništvu sa zemljama koje joj zaista nikada nisu bile, niti mogu biti ravnopravan i iskren suradnik.

Umjesto sredozemnoga i germansko-srednjoeuropskoga kulturnoga kruga – kojima i samima danas prijete urušavanje pod globalizacijskim i migracijskim procesima, kao i uslijed liberalnih društvenih eksperimenata – ne bi li država Hrvatska svoje mjesto u svijetu trebala tražiti s državama koje dijele sličnije nacionalne interese i pogled na budućnost ovoga dijela svijeta? Alternativa za hrvatsku vanjsku politiku u tom bi smjeru značila prvenstveno okrenutost zemljama srednjoistočne Europe (tzv. nove srednje Europe), ali i općenito prostoru između Njemačke i Rusije koji zauzimaju manje nacionalne države.

Cilj je ovoga rada predstaviti geopolitičku zamisao suradnje i savezništva u srednjoj i istočnoj Europi, nastalu u međuratnoj Poljskoj. Kako je riječ o vezama zemalja između triju mora (Baltičkoga, Crnoga i Jadranskoga mora), prostor se u geopolitičkoj literaturi naziva *Intermarium* (hrv. između mora), odnosno na poljskom *Międzymorze*.¹

Od Lublina do Višegrada

Zemlje srednjoistočne Europe imaju dugu tradiciju međusobne suradnje i savezništava. Već u razvijenom srednjem vijeku dolazi do stvaranja prvih personalnih i realnih unija, posebno onih između Ugarske i Hrvatske te Moravije i Bohemije. Najznačajniji doseg integracija u srednjoj i istočnoj Europi svakako je rano-novovjekovna Poljsko-litavska zajednica koja je nastala sporazumom

¹ Hrvatski bi prijevod toga bio doslovno Međumorje, ali u radu ću zbog šire prihvaćenosti rabiti latinski naziv.

iz Lublina 1569. godine. Obuhvaćala je većinu prostora današnje Poljske, Litve, Bjelorusije i Ukrajine, što ju je činilo najvećom državom tadašnje Europe. *Rzeczpospolita* (hrv. zajednička stvar, lat. *res publica*), kako su je zvali njezini žitelji, propala je 1790-ih uslijed triju podjela između Rusije, Austrije i Pruske.

Józef Piłsudski

Po stvaranju nezavisne Republike Poljske 1918., državni poglavar Józef Piłsudski zauzeo se za stvaranje federativne države narodâ između Baltičkoga i Crnoga mora. U kolovozu 1919. došlo je do okončanja kratkotrajnoga poljsko-ukrajinskoga sukoba i stvaranja saveza s Ukrajinskom Narodnom Republikom pod vodstvom Simona Petljure, što je bio temelj za daljnju gradnju poljsko-ukrajinske federacije. No, već iduće godine došlo je do poraza poljsko-ukrajinskih snaga u Ukrajini, a sovjetska Crvena armija napredovala je duboko u Poljsku. Sovjeti su poraženi u Bitci za Varšavu u kolovozu 1920. te je Poljska spašena od crvene opasnosti, no Ukrajina je izgubljena za idućih sedam desetljeća. Istodobni poljsko-litavski rat te sovjetska okupacija Bjelorusije konačno su uništili svaku nadu u skoro stvaranje baltičko-crnomske federacije.

Međuraće u srednjoistočnoj Europi obilježilo je nepovjerenje i trvenja između njezinih zemalja. Čehoslovačka, Rumunjska i Jugoslavija uspostavile su usku suradnju u obliku Male Antante, sporazuma usmjerenoga protiv pokušaja obnove cjelovite predratne Mađarske, dok je Poljska ostala izvan ikakvih integracijskih procesa. Takva je situacija dovela do komadanja Čehoslovačke 1938./1939.², Poljske 1939., Rumunjske 1940.³ i Jugoslavije 1941., dok su

² U podjeli čehoslovačkoga teritorija 1939. sudjelovale su, uz Njemačku, i Poljska i Mađarska. Ironično, godinu dana nakon ista je sudbina zadesila i samu Poljsku.

³ Kako mađarsko-rumunjski teritorijalni spor nije bio uspješno riješen pregovorima, rumunjska je strana pozvala na arbitražni postupak s Italijom i Njemačkom kao arbitrima. No, suprotno željama inicijatora,

baltičke države u potpunosti pripojene Sovjetskom Savezu 1940. godine. Iako ne možemo sa sigurnošću znati što bi bilo da su države srednjoistočne Europe u to vrijeme imale izgrađeni institucionalni vojno-politički savez, za pretpostaviti je da u tom slučaju njemačko-sovjetski pohod na države Intermariuma ipak ne bi bio tako brzo i lako provediv, ako ne i potpuno neuspješan.

Nakon Drugoga svjetskoga rata neke su predratne države i granice obnovljene, no čitav je prostor između Baltika i Crnoga mora bio prisilno integriran u Varšavski ugovor, vojno-politički savez sa sovjetskom prevlašću. Tek s krizom u SSSR-u i jačanjem antikomunističkoga otpora u zemljama srednjoistočne Europe 1980-ih počela se obnavljati ideja suradnje zemalja *Intermariuma*. Nakon demokratskih promjena 1989./1990. počelo se provoditi prve korake u smjeru savezništva srednjoistočne Europe. Tako su se 15. veljače 1991. čelnici Poljske, Čehoslovačke i Mađarske sastali u ruševinama dvorca Višegrada na krajnjem sjeveru Mađarske kako bi dogovorili užu suradnju tih triju zemalja s obzirom na vanjsku politiku i ekonomiju. Lech Walesa, Vaclav Havel i Jozsef Antall tom su prilikom, ipak, naglasili kako dogovor triju zemalja nije usmjeren protiv Moskve te kako njegova namjera nije stvoriti nekakav sanitarni korдон između zapadne Europe i Rusije.⁴ Višegradska skupina, koja zbog podjele Čehoslovačke na Češku i Slovačku sada ima četiri članice, u međuvremenu je započela i određene projekte poput Srednjoeuropskog ugovora o slobodnoj trgovini (*Central European Free Trade Agreement*, CEFTA, 1992.), Međunarodne višegradske zaklade (1999.), kao i vlastitu bojnu skupinu (2011.). Njezine su članice danas dijelom Europske unije i NATO-a.

Intermarium i nacionalna politika

Ideja nezavisne (kon)federacije zemalja između Baltičkoga i Crnoga mora kroz početni je dio svojega razvoja bila vezana isključivo uz poljski nacionalni pokret. Pojavila se u razdoblju prije Velikoga rata među poljskim intelektualcima vezanima uz Narodnu demokraciju, kulturni i politički pokret koji je

(drugom) bečkom arbitražom u kolovozu 1940. Mađarskoj je predan sjeverni Erdelj/Transilvanija.

⁴ Stephen ENGELBERG, „Three Eastern European Leaders Confer; Gingerly“, *The New York Times*, 17. 2. 1991. (<http://www.nytimes.com/1991/02/17/world/three-eastern-european-leaders-confer-gingerly.html>, 20. 8. 2014.).

težio stvaranju nezavisne moderne poljske države. Najstariji je zapis onaj Jana Ludwika Popławskog koji se u feljtonu objavljenom 1901. zalaže za stvaranje države koja bi obuhvaćala krajeve od Odre do Dnjepra i od Baltika do Karpata, ujedinjujući tako Čehe, Poljake, Slovake, Ukrajinice, Bjelorusce i Litvance pod zajedničkom vlašću. Detaljnije se srednjoistočnom Europom već tada bavio Roman Dmowski, čelni čovjek Narodne demokracije i kasnije otac poljske diplomacije. U knjizi „Njemačka, Rusija i poljsko pitanje“ iz 1907. Dmowski se osvrće na negativnu ulogu Njemačke u srednjoistočnoj Europi i ističe važnost suradnje zemalja tog podneblja kako bi osigurale svoju nezavisnost od velikih sila. Deset godina kasnije, kao predvodnik Poljskoga narodnoga odbora, on je u srpnju 1917. silama Antante uputio memorandum pod naslovom „Pitanja srednje i istočne Europe“ u kojemu zapadne saveznike uvjerava u važnost oslobođenja malih naroda srednje i istočne Europe te njihovu međusobnu suradnju kao jedini jamac stabilnosti u ovom dijelu kontinenta.⁵ Unatoč tome, Dmowski i Narodna demokracija u cjelini bili su za poljsku državu homogenu u etno-konfesionalnom smislu (tj. za nacionalnu državu poljskoga naroda), a otklanjali su bilo kakvu mogućnost federacije sa susjednim zemljama.⁶

Za razliku od tog političkog tabora, Józef Piłsudski i njegova Poljska socijalistička stranka smatrali su obnovu velike zajednice između Baltika i Crnoga mora važnijim ciljem, iako se time žrtvovao isključivo poljski karakter nove države. Najpoznatiji teoretičar ovoga stajališta bio je Jerzy Giedroyc, dugogodišnji novinar, publicist i politički emigrant koji se temom *Intermariuma* i suradnje u srednjoistočnoj Europi bavio više od pola stoljeća. Giedroyc je 1930-ih u listovima „Bunt Młodych“ i „Polityka“ oštro kritizirao nacionalni program Narodne demokracije i zagovarao poštovanje manjinskih prava u Poljskoj kako bi se neutralizirala opasnost od nacionalističkih pokreta manjinskih naroda (osobito Ukrajinaca).⁷ No, Giedroyc je isto tako nedugo nakon Drugoga svjetskoga rata i oduzimanja Poljskoj gotovo polovice predratnoga teritorija bio prvi koji je u pariškom listu poljske emigracije „Kultura“ pozvao na priznavanje novih istočnih granica kao realnosti, a zbog lakšega uspostavljanja dobrosusjedskih odnosa i savezništava s poljskim istočnim susjedima.

Prvo navedeno stajalište u poljskoj se politici obično naziva piastovskim (prema dinastiji Piast koja je uspostavila poljsko kraljevstvo i provela pokrštavanje i europeizaciju Poljaka), a obilježava ga želja za oblikovanjem Poljske kao homogene nacionalne države sa snažnim europskim identitetom. Nasuprot toga je potonje navedeno stajalište, nazivano jagellonskim (prema dinastiji Jagelovića koji su uspostavili Poljsko-litavsku zajednicu) jer za cilj ima stvaranje velike državne zajednice s istočnoeuropskim zemljama. Ova podjela, iako naizgled arhaična, i dalje je aktualna u poljskoj politici, a vanjskopolitički programi dviju najvećih stranaka 3. *Rzeczpospolite* (kako Poljaci zovu svoju današnju državu) jasno se razlikuju s obzirom na tu podjelu. Građanska platforma (*Platforma Obywatelska*, PO) Donalda Tuska, stranka desnoga centra i eurofilske orijentacije drži piastovsku stranu, dok je Pravo i pravednost (*Prawo i Sprawiedliwość*, PiS), nacional-konzervativna desna stranka bivšega premijera Jaroslawa Kaczyńskog, označena kao jagellonska.

Intermarium je kao politička ideja prisutan danas i u drugim zemljama. Sve *mainstream* stranke Višegradske skupine, o kojoj je ponešto već rečeno, zalažu se za jačanje suradnje među zemljama u regiji s obzirom na to da se to pokazalo i dobrom ekonomskom formulom u zadnjem desetljeću. Posebno to stoji za stranke desnice, poput češke Građanske demokratske stranke i mađarskog Fidesza. Također, ideju integracije prostora između Baltika i Crnoga mora podupire bjeloruska anti-lukašenkovska oporba na čelu s Bjeloruskim narodnim frontom, kao i većina političkih opcija u trima baltičkim zemljama. Ideja *Intermariuma* pokazala se prihvatljivom i strankama euroskeptične nacionalne desnice. Tako primjerice mađarski Jobbik teži stvaranju osovine Poljska – Mađarska – Hrvatska,⁸ a ukrajinska „Svoboda“ poziva na izgradnju boljih veza među zemljama baltičko-crnomske regije.⁹

Možda je glavni razlog pozitivnoga shvaćanja *Intermariuma* u njegovoj afirmaciji nacionalne države nasuprot (ruskoga i njemačkoga) imperijalizma. Rusija s ogromnim demografskim, migracijskim i društvenim problemima zasigurno srednjoistočnoj Europi nema puno toga za ponuditi osim jeftinih energenata,

5 R. DOBROWOLSKI, „Środkowoeuropejski układ bezpieczeństwa w koncepcjach geopolitycznych Narodowej Demokracji do 1939. roku“, *Polityka Narodowa*, br. 11., 2012., str. 50–53.

6 Isto, str. 56–57.

7 T. SZCZEPANSKI, „Międzymorze – zapomniana idea niezależności narodowej i stabilizacji regionalnej“, *Obywatel*, br. 3. (29.), 2006. (<http://wolnemedi.net/polityka/miedzymorze---zapomniana-idea-niezalnosci-narodowej-i-stabilizacji-regionalnej/>, 20. 8. 2014.)

8 U političkom programu objavljenom 2014., tvorci Jobbikove vanjskopolitičke strategije kao motive za približavanje naših triju zemalja vide prvenstveno moguću korist od zajedničkoga političkoga nastupa u Europi i suradnju oko privlačenja ulaganja u prometnu i energetsku infrastrukturu, kao naravno i naše povijesne veze. (http://jobbik.hu/sites/default/files/cikkcsatolmany/kimondjukmegoldjuk2014_netre.pdf, 28. 8. 2014.).

9 Program Sve-ukrajinske zajednice „Svoboda“ iz 2011. (<http://en.svoboda.org.ua/about/program/>, 28. 8. 2014.).

dok je njemačka cijena potpore (uvoz postmodernih liberalnih trendova i političkoga sustava) zaista previsoka. Upravo zato alternativa u obliku integracija srednje i istočne Europe postaje poželjan geopolitički smjer.¹⁰

Euroazijska kritika

Najznačajniju kritiku *Intermarium* ideji upućuje euroazijanistička škola geopolitike. Euroazijanizam je u izravnoj suprotnosti s idejom Intermariuma jer eventualni jak savez srednjoistočne Europe vidi kao prirodnu barijeru između ruskoga euroazijskoga i germanskoga srednjoeuropskoga prostora, odnosno kao potencijalnu smetnju razvoju vojno-političke i gospodarske suradnje među tim dvjema civilizacijama euroazijske kontinentalne mase. Ruski filozof i geopolitičar Aleksandr Dugin taj „sanitarni kordon”, kako ga naziva, smatra problematičnim prvenstveno zbog toga što u njemu vidi ubačenoga američkoga atlantističkoga „Trojanskoga konja”. „Atlantistički su geopolitičari vrlo svjesni strateške opasnosti saveza Rusije s Europom (pogotovo s Njemačkom) i tradicionalno teže na svaki mogući način spriječiti to. Najučinkovitija metoda talasokracije je sanitarni kordon, tj. pojas od nekoliko pograničnih država neprijateljski nastrojenih kako prema istočnom tako i zapadnom susjedu i izravno povezanih s atlantističkim polom”, objašnjava Dugin u „Osnovama geopolitike”. Utjecajni ruski geopolitičar nudi i kontroverzno rješenje problema: „Jedini mogući put otklanjanja sanitarnoga kordona je potpuno preoblikovanje novih državnih tvorevina na osnovu čisto geopolitičkih čimbenika.”¹¹ Kao moguće puteve prema rješenju Dugin u sljedećim poglavljima predlaže razbijanje Ukrajine na više dijelova, pripajanje Bjelorusije i Finske, pa čak i novu podjelu Poljske.

Ironično, Duginova kritika upravo u samoj sebi sadrži snažni argument svim narodima regije u korist jače institucionalizirane suradnje i savezništva među zemljama regije jer rusko-njemačka prijetnja opstanku naših nacionalnih država kao takvih upravo je ono što je i bilo poticaj integracijskim procesima u regiji. Nasuprot euroazijanističkim planovima, narodi srednjoistočne Europe

10 J. SIEMIATKOWSKI, „Międzymorze wczoraj i jutro“, *Polityka Narodowa*, br. 11., 2012., str. 31–32.

11 A. DUGIN, *Osnovi geopolitike*, str. 323–324.

žele sebe vidjeti kao samostalne subjekte svjetskih političkih procesa, a ne dijelom moskovske, berlinske ili washingtonske sfere utjecaja. U tom smislu, svaki pokušaj udara na neku od zemalja regije za ishod će imati samo još veće procese integracije, što najbolje pokazuje slučaj Ukrajine.¹²

Lijepa naša i Intermarium

Hrvatskoj vanjskoj politici danas se jednostavno nameće savezništvo s državama srednjoistočne Europe, to čak više nije jedna od mogućnosti. Postoji nekoliko razloga tomu. Za početak, Republici Hrvatskoj potrebni su strateški partneri unutar Europske unije koji s njom dijele slične nacionalne interese. Naši dosadašnji vodeći europski partneri – Njemačka i Italija – to nisu; odnos RH s tim dvjema državama jest u bitnome kolonijalan, a ne partnerski. Drugo,

12 Ruska diplomatska i vojna uključenost u ukrajinski sukob uzrokovala je povećanje obrambenih stavki u godišnjim državnim proračunima zemalja Višegradske skupine i baltičke trojke te ubrzala proces stvaranja bojne grupe Višegradske skupine.

hrvatski se narod mora riješiti balkanskih elemenata u svojem nacionalnom identitetu i mentalitetu koji je poprimio tijekom sedam desetljeća Jugoslavije. To je moguće postići samo u zajednici s narodima sličnoga identiteta, nacionalnih vrijednosti i povijesne sudbine. Zemlje srednjoistočne Europe (pogotovo u užem smislu: Poljska, Slovačka, Mađarska i Slovenija) dijele istu konfesionalnu pripadnost, tešku sudbinu u 20. stoljeću, kulturološko-jezična obilježja (s iznimkom Mađarske), društveno-politički sustav i probleme koji dolaze s njime itd.

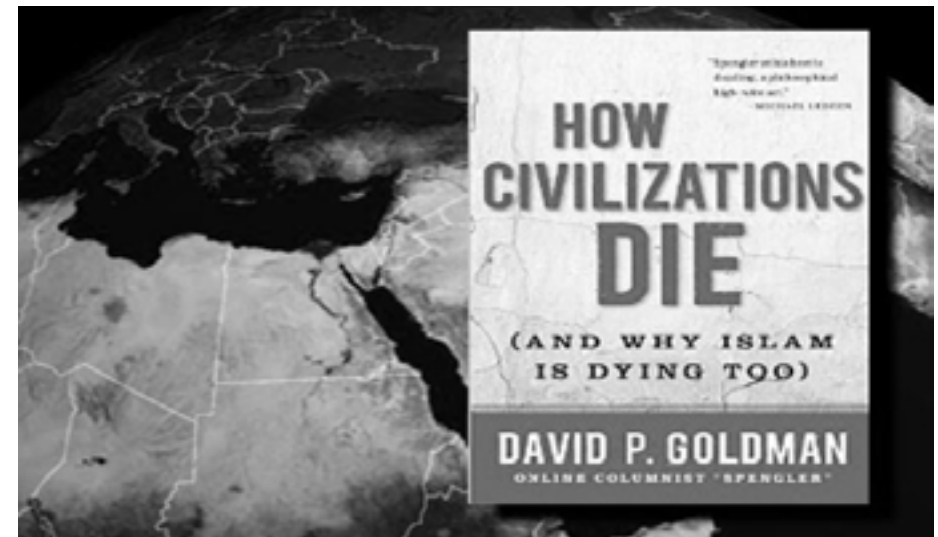
No, kako kaže jedan poljski autor, „idejni sadržaj saveza mora stajati u izravnom protivljenju globalizmu i uništavajućim kulturnim trendovima liberalne-demokracije koje promoviraju određene međunarodne opcije. Prazna geopolitika i makijavelističke kalkulacije nisu dosta.“¹³ Zato je možda najvažniji razlog zašto hrvatski pogled mora biti usmjeren prema srednjoistočnoj Europi, a ne Berlinu, Rimu ili Bruxellesu očuvanje tradicionalnih vrijednosti i društvenih struktura. Europska unija, ne računajući zemlje srednjoistočne Europe koje su članicama postale tek u zadnjem desetljeću, prostor je dalekosežnih liberalnih društvenih eksperimenata koji idu za izmjenom tradicionalne obitelji i spolnih identiteta, brisanjem tradicionalnih europskih i kršćanskih vrijednosti. Oko tih promjena u Europskoj uniji postoji konsenzus svih vodećih političkih stranaka, uključujući i europučane. Da bi se tome oduprla, srednjoistočna Europa mora borbu voditi zajedno. Pritom, *Intermarium* ne može biti samo geopolitički savez pokretan (nacionalnim) interesima, nego i zajednica narodâ koji dijele istu ideju, način života i pogled na svijet.

DAVID P. GOLDMAN „HOW CIVILIZATIONS DIE (AND WHY ISLAM IS DYING, TOO)“

Regnery Publishing, Inc., 2011.

Autor: **Bojan Lujak**, mag. iur.

Posljednjih smo mjeseci neprestano bombardirani vijestima o nemirima od Tunisa do Pakistana. Libija je u građanskom ratu, Egipat se još nije stabilizirao nakon revolucije i kontrarevolucije, sukob Hamasa i Izraela ostavio je Gazu u ruševinama, u Siriji i Iraku, mjestima preklapanja interesa Turske, Irana, Saudijske Arabije i Katara bijesni sektaški rat s donedavno nezamislivim zvjerstvima, Islamabad je pod opsadom prosvjednika. U takvoj situaciji možda vrijedi promotriti i drugačiju analizu od one koja nam se najčešće nudi na stranicama novina i televizijskim ekranima. Takvu nam analizu daje David P. Goldman u svojoj knjizi „How Civilizations Die (And Why Islam is Dying, Too)“.

¹³ J. SIEMIATKOWSKI, „Międzymorze wczoraj i jutro“, *Polityka Narodowa*, br. 11., 2012., str. 35.

Najpoznatiji pod svojim pseudonimom „Spengler“, pod kojim piše kolumnu na internetskoj stranici Asian Timesa, ovaj američki Židov s doktoratima iz ekonomije, klasične glazbe i njemačkoga jezika na inovativan i često duhovit način iznosi svoja predviđanja, povezujući teme poput ekonomije, politike, religije, teologije, demografije, klasične glazbe, povijesti i književnosti. Rođen u obitelji sekularnih američkih Židova, u mladosti je bio ateist i gorljivi ljevičar.¹ Promjena dolazi uz pomoć Normana A. Baileya koji ga nagovara da se uključi u rad Reganove administracije: „Moje političko obrazovanje počelo je u njegovu brlogu u staroj zgradi Izvršnog ureda predsjednika kada mi je objasnio da će SAD uništiti Sovjetsko Carstvo do kraja osamdesetih. Mislio sam da je opasni luđak i odmah mu se pridružio.“² Svoju karijeru u financijama gradio je radeći na odgovornim poslovima u Bear Stearnsu, Credit Suisseu i Bank of America. Pored kolumne u Asia Timesu kontribuirao i u radu magazina The Tablet, Forbes (1994. – 2001.), First Things (gdje je bio i urednik), suradnik je Gatestone Instituta te piše i na stranicama PJMEDIA.

I. Peti jahač apokalipse – gubitak vjere

Danas je već postalo uobičajeno govoriti o prenapučenosti kao jednom od najvećih svjetskih problema. Po toj maltuzijanskoj liniji razmišljanja samo je pitanje vremena kada će se ljudska vrsta razmnožiti u tolikoj mjeri da će iscrpiti sve dostupne resurse. Sasvim suprotno tomu, Goldman upravo u niskom fertilitetu vidi najveću opasnost u budućnosti: „Europski borac za zaštitu okoliša, koji želi smanjiti svjetsku populaciju da bi snizio karbonske emisije, svoje će posljednje godine provesti u bijedi jer za jednu generaciju neće biti dovoljno živih Europljana koji bi mu plaćali mirovinu i medicinsku njegu.“³ Od više od 6000 jezika koji se sada govore na planetu više od polovice nestat će do kraja stoljeća.⁴ U većini zapadnih zemalja fertilitet⁵ je pao ispod granice prirodne

obnove stanovništva. Postavlja se pitanje zbog čega je tomu tako i što utječe na činjenicu da neka društva imaju stopu fertiliteta iznad granice obnove, dok u Europi i Japanu već desetljećima traje demografska zima.

U povijesti su djeca imala svoju ekonomsku vrijednost, bilo kao pomoć obitelji prilikom obrađivanja zemlje, bilo kao jamac sigurnosti u starijoj dobi. Moderni mirovinski sustavi i urbanizacija pretvorili su rađanje djece u trošak za roditelje. No, što onda neke ljude motivira da imaju više djece, dok se drugi odlučuju za jedno ili sve češće nijedno dijete? Odgovor treba potražiti u vjeri. Demografi sve više povezuju broj djece s religioznošću roditelja. „Čovječanstvo ne može podnijeti smrtnost bez nade u besmrtnost.“⁶ Osim ekonomske, djeca imaju i duhovnu vrijednost. Najniže stope fertiliteta u Europi pronalazimo upravo u zemljama kojima je pola stoljeća vladao ateistički komunizam poput Mađarske, Rusije i Ukrajine. U SAD-u najviše djece imaju evangelički kršćani, dok starijim protestantskim denominacijama prijete izumiranje. Osim na unutarnjem planu, demografija će imati ključan utjecaj i u geopolitičkim kretanjima. Po Goldmanu ljudi prestaju rađati djecu kada počinju gubiti vjeru. Nakon poraza njihovih nacionalnih idolatrija u Drugome svjetskom ratu, poraženi Japan i Njemačka umiru polaganom demografskom smrću. Europski narodi iscrpili su se do te mjere u međusobnim ratovima da sada samo životare. Zemlje koje su nekada imale pretenzije vladati svijetom, poput Francuske, Engleske i Španjolske kroz nekoliko će generacija postati nebitne u globalnim odnosima. Jednostavno ne će imati dovoljno stanovništva, a i ono koje budu imali bit će prestaro.

Male civilizacije nestaju iz brojnih razloga, no velike civilizacije nestaju samo kada im ponestane volje za životom.⁷ Čovjek ne živi samo o kruhu – europske zemlje imaju svu hranu koja im je potrebna, ali su izgubile apetit za životom, kaže Goldman te nabroja tri velika izumiranja o kojima nas uči povijest. Prvo veliko izumiranje smješteno je između 1206. i 1150. godine pr. Kr. kada su uništeni svi gradovi na istočnom Mediteranu, poput Mikene, Troje, Hattuše, Jerihona i drugih kanaanskih gradova.⁸ O drugom velikom izumiranju, onom

1 David P. GOLDMAN, „Confessions of a Coward“ (<http://www.firstthings.com/webexclusives/2009/05/confessions-of-a-coward>)

2 David P. GOLDMAN („SPENGLER“), „And Spengler is...“ (http://www.atimes.com/atimes/Front_Page/KD18Aa01.html)

3 David P. GOLDMAN, *How Civilizations Die (And Why Islam is Dying, Too)*, ix.

4 XII. Citirano prema: John Noble WILFORD, *Languages Die, but Not Their last Words*, *New York Times*, 19. 9. 2007. (http://www.nytimes.com/2007/09/19/science/19language.html?_r=0)

5 Fertilitet je broj rođene djece po jednoj ženi. Ne treba ga miješati s mortalitetom i natalitetom koji se u

pravilu mjere po broju umrlih/rođenih na 1000 osoba.

6 David P. GOLDMAN, *How Civilizations Die*, xxii, (*Spenglerov Opći zakon br. 5*).

7 Isto, str. 122., (*Opći Spenglerov zakon br. 16*).

8 Ilijada i Odiseja, Knjiga o Jošui i Heziodovi mitovi daju nam sliku tih davno prošlih vremena. I razlozi njihove propasti mogu se nazrijeti u tim djelima. Tako Bog upozorava Izraelce da se ne povode za običajima naroda koje je Jahve protjerao pred njima – žrtvovanjem djece, infanticidom, hramskom prostitucijom i

helenskoga svijeta, imamo brojnije podatke.⁹ Demografski osiromašena Grčka postala je lak plijen za Rimljane koji su i sami ubrzo stekli navike svojih pokorenih učitelja. Mommsen tako piše da Italija Ciceronova vremena slični Grčkoj Polibijeva doba. Koncentriranje velikih zemljoposjedničkih imanja u rukama maloga broja ljudi, rad robovske snage na imanjima, iseljavanje italskoga stanovništva u osvojene zemlje i posljedično tome propast malih zemljoposjednika bili su početak kraja Rima. U vrijeme barbarskih invazija znatan dio legija je već bio popunjen prethodno pokorenim plemenima. Više nije bilo Rimljana koji bi se novačili te nam Rimsko Carstvo danas predstavlja treći primjer propale civilizacije.

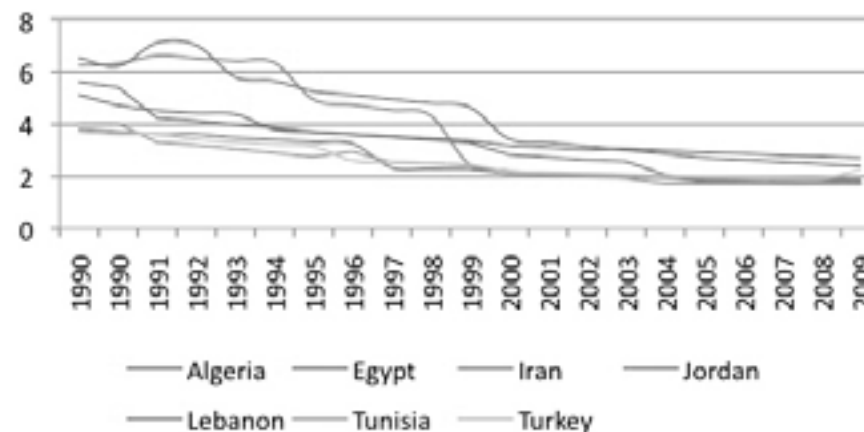
II. Propast istoka

Općepoznato je da razvijene zemlje zapada imaju demografskih problema. Ono što se rijetko čuje jest činjenica da su upravo muslimanske zemlje one s najbržim stopama pada fertiliteta. Današnje muslimanske zemlje imaju dva do tri puta veći pad fertiliteta od svjetskog prosjeka. Na razini cijeloga svijeta u proteklih pedeset godina fertilitet je pao sa 4,5 djece po ženi na 2,5, što predstavlja pad od dva djeteta po ženi. U Turskoj je taj pad petero djece po ženi, u Pakistanu je broj djece po ženi pao za tri, u Indoneziji i Egiptu za četiri. Prosječna Iranica koja se rodila u obitelji sa šestero ili sedmero braće i sestara

vračanjem: „Ničim se od toga nemojte onečišćavati! Ta svim su se tim onečišćavali narodi koje ja ispred vas tjeram.“ (Levitiki zakonik 18, 25). Iz Ilijade znamo da Agamemnon žrtvuje svoju kćer bogovima za povoljan vjetar do Troje.

⁹ Aristotel navodi kako je Sparta, nekada najmoćniji grad Grčke, sredinom IV. st. pr. Kr. imala samo 1000 građana (ujedno je, nakon Krete, bila prvi grad koji je formalizirao praksu pederastije), dok je nekada taj broj iznosio 10 000. Da bi spriječila cijepanje zemlje, spartanska je aristokracija imala mali broj djece. Iako je, kako kaže Aristotel, zemlja bila u stanju uzdržavati 1500 konjanika i 30 000 hoplita, ukupan broj građana pao je ispod 1000. Nakon što im je tebanski vojskovođa Epimamonda nanio poraz kod Leuktre, Sparta se više nije mogla oporaviti. Nekada slavni grad u rimska je vremena bio nešto poput zabavnoga parka u koji su Rimljani dolazili gledati potomke velikog Leonide. Polibije primjećuje kako u Grčkoj postoji nestašica djece i ljudi zbog čega pada produktivnost te kako ljudi radije traže lagodni život i ne žene se. Ako se pak žene, podižu samo jedno ili dvoje djece od mnogo rođenih da bi ih mogli odgajati u bogatstvu. Popis 79 obitelji iz Mileta, godine 200. pr. Kr., zabilježava 188 sinova i samo 28 kćeri... „Čak i bogataš uvijek izlaže kćer“, piše grčki pjesnik Posidip. Strabo opisuje Grčku kao potpuno napuštenu zemlju: „Rimski vojnici borave u napuštenim kućama, Atena je nastanjena kipovima.“ Plutarh misli da se u Grčkoj više ne bi moglo naći 3000 hoplita.

Declining fertility for a selection of majority Muslim countries. 1989-2008

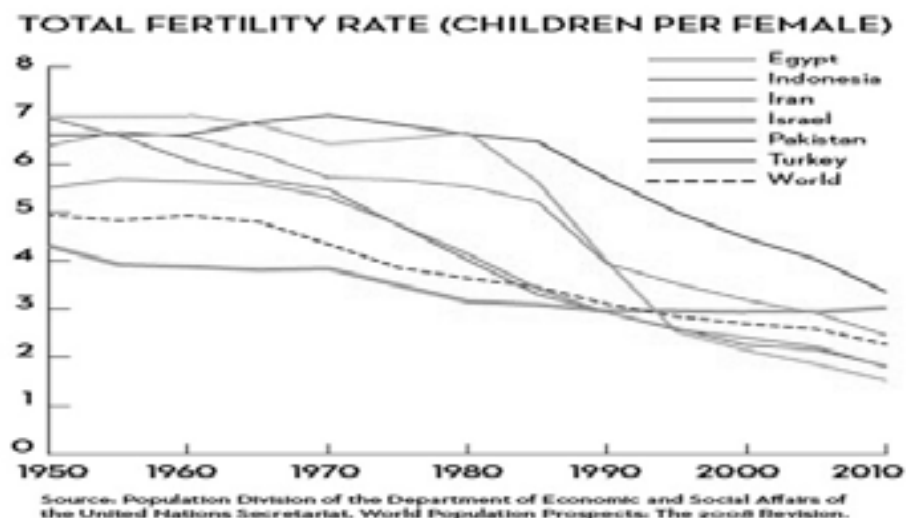

imat će samo jedno dijete.¹⁰ Ako se ti trendovi nastave, do 2070. godine Iran će imati veći udio staroga stanovništva u cjelokupnoj populaciji od Njemačke. Dodatni je problem, usporedimo li muslimanske zemlje s europskima, to što njihov fertilitet pada naglo, dok je u Europi padao postupno kroz više generacija i što, za razliku od razvijenih europskih zemalja, one ne će imati razvijeni mirovinski sustav i sustav socijalne zaštite koji bi apsorbirao radikalni preokret u dobnoj strukturi. Da su toga svjesne i vladajuće elite u tim zemljama pokazuju i izjave njihovih čelnika. Dok je još 2006. godine Gaddafi predviđao trijumf islama na europskom tlu¹¹, već 2008. godine Tayyip Erdogan panično izjavljuje u svom govoru pred ženskom publikom u provincijskom gradu Usaku sljedeće: „Oni žele uništiti tursku naciju. Upravo to žele napraviti... Da bi naš narod ostao mlad, trebate imati najmanje troje djece.“¹² Iranski predsjed-

¹⁰ David P. GOLDMAN, *How Civilizations Die*, 4. Citirano prema: Ali A. Allawi, *The Crisis of Islamic Civilization* (New Haven, CT: Yale University Press 2009), str. 272.

¹¹ „Imamo 50 milijuna muslimana u Europi. Ima znakova da će Allah podariti pobjedu islamu u Europi – bez mačeva, bez pušaka, bez osvajanja. Pedeset milijuna europskih muslimana Europu će pretvoriti u muslimanski kontinent.“ Isto, 28. Citirano prema: MEMRI, *al-Jazeera TV, Gaddafi Islam taking over Europe Victory within a Few Decades* (http://www.youtube.com/watch?v=i7ympF_grrA)

¹² Isto, str. 8.

nik Mahmud Ahmadinežad u rujnu 2010. izjavljuje: „Dvoje djece je formula za izumiranje nacije... Najnovija istraživanja pokazuju da se na svakih deset iranskih parova rađa samo osamnaestero djece... To je ono što je problem na Zapadu. Negativni rast populacije uzrokovat će izumiranje našega identiteta i kulture.”

Jedna je odrednica zajednička svim muslimanskim zemljama: s rastom pismenosti žena pada i fertilitet. Tako da u Beludžistanu, najnerazvijenijoj iranskoj provinciji, žene još uvijek u prosjeku rađaju sedmero djece, dok je u Teheranu taj prosjek 1,5. Dodatni je problem u tome što će današnji najbrojniji dio stanovništva Irana početi odlaziti u mirovinu baš u vrijeme kada prema predviđanjima iranske naftne rezerve počnu nestajati. Kakve će to posljedice ostaviti na političkom planu većinski šiitske zemlje, tek ostaje za vidjeti (Beludžistan ima većinsko sunitsko stanovništvo), vodeći računa o tome da Perzijanci čine tek nešto više od polovice stanovništva Irana (ostatak su Azeri, Kurdi, Arapi i Beludži). Slično tome, u Turskoj bi kroz nekoliko generacija Kurdi mogli činiti većinu u ukupnoj populaciji Anatolije, dok bi na razini cijele države imali najveći broj vojno sposobnog stanovništva. Hoće li Kurdi uistinu i postati većina, također nam tek ostaje vidjeti (Goldman vidi mogućnost doseljavanja u Tursku iz okolnih zemalja poput Kazahstana, Turkmenistana, Uzbekistana i Azerbejdžana, gdje živi više od 60 milijuna Turcima bliskih pripadnika turkijskih naroda), no demografija već sada igra ulogu na izborima u Turskoj.

Islamistička stranka AKP Tayyipa Erdogana¹³ je, oslanjajući se na pretežito tradicionalno stanovništvo u unutrašnjosti zemlje, preuzela vlast od sekularnih stranaka koje su bile na vlasti još od Mustafe Kemala Atatürka, za koje pretežito glasa stanovništvo obalnih provincija.¹⁴

U vrijeme pisanja knjige, Egipat je upravo doživljavao smjenu vlasti nakon svrgavanja Hosnija Mubaraka. Goldman o Egiptu piše: „Egipat je Iran bez nafte i Turska bez obrazovane elite. Moglo bi se dodati da je i Gaza bez humanitarne pomoći. Hoće li Egipat ostati vojna država, postati demokratska država ili islamistička država ne može se predvidjeti u vrijeme izdavanja ove knjige. Izgleda najvjerojatnije da će Egipat biti neuspjela država.”¹⁵ Dok su zapadni novinari očekivali da će se nakon Facebookom organiziranih prosvjeda mladih Egipćana na trgu Tahrir u Egiptu odjednom roditi demokracija, stvarnost je ponudila nešto drugačiji rasplet. Prema podatcima iz 2007., Egipat je imao 437 000 *broadband* konekcija na 80 000 000 stanovnika, ili u prosjeku pet na stotinu stanovnika, što je broj jednak onomu u Iraku i Pakistanu. Usporedbe radi, u Južnoj je Koreji taj broj 34 na stotinu stanovnika, a u Izraelu 25. Nasuprot tome, prema službenim podatcima 44 % egipatske radne snage je nepismeno ili samo polupismeno, a oni koji i jesu pismeni tu pismenost stječu u školama i sveučilištima koji su daleko ispod standarda i potpuno nekonkurentni na globaliziranom tržištu rada. Većina njihovih polaznika koji pronađu posao pronalaze ga u

¹³ U vrijeme pisanja knjige Erdogan je bio turski premijer, odnedavno je postao predsjednik.

¹⁴ Uzrok takvoj podjeli možemo potražiti u Balkanskim ratovima, I. svjetskom ratu i neposredno nakon njega grčko-turskom ratu, za vrijeme kojih se velik dio europskih muslimana doselio na područje današnje Turske. U Anatoliji su kršćani, pretežno Armenci i Grci, činili petinu stanovništva sve do 1916. godine. Obalu Male Azije još su od antičkih vremena Grci zvali domom. I dok su Grci raseljeni u velikoj poslijeratnoj razmjeni stanovništva, Armenci su imali manje sreće – više od milijun ih je ubijeno ili raseljeno u Armenskom genocidu (današnji turski Kurdistan nekada se zvao zapadna Armenija). Nova turska država svoju je intelektualnu, birokratsku i vojnu elitu regrutirala upravo iz Europe naseljenoga muslimanskoga stanovništva. Na svaki pokušaj remećenja sekularnoga uređenja vojska bi u prošlosti odgovarala državnim udarom. No, izgleda da su sekularni Turci od svojih europskih uzora preuzeli i naviku izbjegavanja prokrecije. Danas je Erdogan taj koji je pozatvarao stotine generala i časnika turske vojske u aferi Ergenekon. Iako europeizirano, tursko stanovništvo i danas prevladava na sveučilištima i velikim gradovima na obali poput Istanbula te ujedno čini jezgru turske ekonomije, a političku moć preuzeli su Erdoganovi islamisti iz Anatolije. I dok su nekada vladali institucijama, danas su prozapadni Turci spali na protestiranje na trgu Taksim Gezi odakle ih suzavcem rastjeruje Erdoganova policija. Na simboličnoj razini također dolazi do promjena. Dok je Atatürk zabranio ženama nošenje marame, Erdoganova se supruga ne pojavljuje u javnosti bez njega. I sama zabrana je nakon mnogo kontroverzi ukinuta referendumom.

¹⁵ David P. GOLDMAN, *How Civilizations Die*, 34. S današnjeg stajališta možemo vidjeti da je Egipat nakon svrgavanja Mubaraka na izborima glasovao za Muslimansku Braću, da bi nakon državno udara vojska ponovno preuzela vlast, samo umjesto Mubaraka dolazi al Sisi. U tranziciji od vojne u islamističku do ponovno u vojnu, demokratska država nije došla na red.

državnoj administraciji. Čak se ni za one Egipćane, koji jesu dovoljno pismeni i imaju pristup modernom svijetu internetom, ne može sa sigurnošću reći jesu li njegovi sudionici ili tek promatrači. Nekadašnja žitnica antičkoga svijeta danas ima 40 % stanovništva koje živi ispod granice siromaštva i uvozi oko 50 % kalorija koje se godišnje troše. Turistička industrija, koja je prije revolucije donosila oko osam milijardi dolara godišnje, i doznake od Egipćana koji rade u inozemstvu, djelomično su pokrivala taj manjak. Nakon smjene vlasti turizam je u slobodnom padu, a deficit sve više raste. Stanje u Egiptu danas slično stanju Argentine i drugih latinoameričkih zemalja neposredno prije bankrota, uz bitnu razliku što su one proizvodile dovoljno vlastite hrane za prehranjivanje stanovništva, prema Goldmanu: „Egipt je banana republika bez banana”. Nasser, Sadat i Mubarak su 60 godina poticali male seljake, poljoprivrednike da ostanu na svojoj zemlji i tako spriječe prenapučenost u gradovima, što je poguban rezultat za produktivnost. Povrh toga, prema podacima Svjetske zdravstvene organizacije iz 2008. godine, u Egiptu se obrezuje 91 % žena u dobi od 15 do 49 godina¹⁶, dok se 29 % svih brakova sklapa među prvim ili drugim rođacima. Nadalje, svaki put kada im se da prilika, Egipćani nepogrješivo glasuju za islamističke stranke. Položaj egipatskih kršćana, Kopta, koji čine oko 10 % stanovništva, takav je da se u vrijeme vladavine vojne hunte moraju zadovoljiti statusom drugorazrednih građana, a u slučaju prevlasti islamista i taj je status nedostižan. S druge strane, u Siriji je liberalizacija poljoprivrednoga sektora, na koju je bila prisiljena međunarodnim trgovinskim sporazumima, dovela do odljeva stotina desetaka tisuća malih poljoprivrednika sa sela u improvizirana naselja oko Damaska i drugih većih gradova. Porastom globalnih cijena hrane, ukidanjem subvencija za gorivo i zamjenom do tada uvelike intervencionističkoga sustava u kojemu je vlast osiguravala niske cijene hrane, dolazi do gladi. Ako se k tome još uzme u obzir da je u Siriji 2010. godine boravilo oko milijun iračkih izbjeglica, možemo vidjeti neke od uzroka krvoprolića koje se trenutno ondje odvija.

U susretu s modernim svijetom muslimanski se svijet mora suočiti s činjenicom vlastita neuspjeha. Goldman smatra da to zemlje poput Irana (a njega smatra glavnim generatorom sukoba u regiji te se zalaže za vojnu neutralizaciju njegova nuklearnoga programa) ne čini manje nego još više opasnim. Ako

pljačkaš banke drži taoce kao zalog, policija u pravilu s njim pregovara. No, što ako otmičar boluje od neizlječive bolesti i svjestan je da će ubrzo umrijeti? Svjestan demografskoga i ekonomskoga odumiranja, Iran možda odluči sve baciti na kocku i pokuša sada, dok su mu naftni i ljudski izvori još uvijek na vrhuncu, uspostaviti svoju hegemoniju u regiji.

Arapsko proljeće ili arapski tridesetogodišnji rat

U posljednjih nekoliko godina u muslimanskim su zemljama smijenjeni brojni dugogodišnji vladari. Ben Ali u Tunisu, Gaddafi u Libiji, Mubarak u Egiptu, Saddam Hussein u Iraku, Pervez Musharraf u Pakistanu. U Siriji je režim obitelji Assad u borbi za opstanak, u Iranu su studentske prosvjede gušili policija i režimske paramilitarne skupine, dok je Afganistan u neprestanim unutarnjim okršajima od rušenja talibanskoga režima pa je američka vojna prisutnost jedino jamstvo održanja postojećega, barem prividno prozapadnoga režima.

(Slijeva nadesno: Ben Ali, Ali Abdullah Saleh, Gaddafi, Mubarak)

Prva arapska revolucija pokrenuta je u Tunisu, a povod je bio, ne slučajno, hrana.¹⁷ Ne želja za demokracijom, već upravo nesposobnost vladajućih režima da

¹⁶ Isto, str. 82. Citirano prema: *Female genital mutilation and other harmful practices*, World Health Organization, *Sexual and reproductive health*, (<http://www.who.int/reproductivehealth/topics/fgm/prevalence/en/index.html>).

¹⁷ Iskra koja je započela prosvjede bila je samozapaljenje Mohameda Bouazizija, 26-godišnjega maloga

omogućće minimalne životne uvjete stanovništvu bila je u pozadini prosvjeda. I dok je većina zapadnjačkih analitičara u prosvjedima u Tunisu, Libiji i Egiptu vidjela ono što je željela vidjeti, a to je želja tih naroda za demokracijom, Goldman razloge pronalazi u ekonomskoj zaostalosti muslimanskih zemalja. Prema njemu, najveći egzistencijalni problem arapskim zemljama predstavlja Kina, a ne SAD ili Izrael. Razlog tomu nalazi u cjenovnom elasticitetu. Tako primjerice prosječni Amerikanac kupuje jednaku količinu mlijeka bez obzira na eventualni rast njegove cijene, no poraste li cijena hamburgerima, prestaje jesti brzu hranu. Jednako tome, prosječni Kinez danas za razliku od nekada potroši jednaku količinu žitarica, bez obzira na cijenu. S obzirom na to da je cijena žita na svjetskim tržištima relativno volatilna (s razlikama u cijenama na godišnjoj razini od otprilike 15 %), muslimanske si zemlje sve češće ne mogu priuštiti njegovu kupnju. Dođe li u određenoj godini do slabijeg uroda (dakle smanjenja ponude), cijena žita će rasti sve dok ne opadne i potražnja. I dok su se zemlje istočne Azije razvile u toj mjeri da im cijena žita više ne igra toliku ulogu, najsiromašnije arapsko stanovništvo počinje gladovati.¹⁸

Zašto su muslimanske zemlje tako neuspješne na globalnom tržištu? Izuzev Turske, gotovo su sve zemlje Bliskog istoka ekonomski i institucionalno zaostale. Izuzmemo li naftni sektor, nema nijedne grane gospodarske aktivnosti u kojima te zemlje bitno sudjeluju na globalnom tržištu. Da bismo pronašli razlog tome, moramo se vratiti u islamski svijet u vremenu prijelaza s XI. na XII. stoljeće i na do danas najutjecajnijega njegova mislioca, Islama Abu Hamida al-Ghazalija. Nakon strelovitoga širenja arapskih osvajanja zemljama koje su se tada nalazile pod upravom Bizantskoga Carstva, islam dolazi u doticaj s helenskom kulturom i filozofijom. Narednih su se stoljeća islamski filozofi podijelili na one koji su pokušali integrirati grčku racionalnu filozofiju, primjerice Avveroesa i Avicena, te one, u konačnici pobjedonosne, koji su odbacivali bilo kakav strani utjecaj, od kojih je najznačajniji bio al-Ghazali. Prema al-Ghazaliju, ljudska bića ne mogu razumjeti božju volju koja sama ne može biti ograničena ljudskim kategorijama razuma. Tako papir u dodiru s vatrom ne gori zbog njegove zapaljivosti, nego zato što je to Alahova volja u tom konkretnom slučaju. U drugom slučaju ta volja može biti i drugačija.¹⁹ Ne-

giramo li kauzalnost, s njome negiramo i mogućnost čovjeka da razumije prirodu.²⁰ Očito je da je takav način razmišljanja nespojiv s prirodnoznanstvenim i bilo kojim drugim istraživanjem. Radikalna razlika između poimanja Boga u islamu i kršćanstvu došla je do izražaja i u reakcijama na predavanje Benedikta XVI. u Regensburgu gdje je glavna papina postavka bila zatvorenost islama u odnosu na racionalnost.²¹ Kršćanski je Bog sam Razum, Logos, dok je Alah, tvrdi Goldman, poput čitava poganskoga panteona u jednoj osobi, potpuno neshvatljiv i nedokučiv ljudima. Rezultati takve teologije mogu se primijetiti i u činjenici da se u Španjolskoj u jednoj godini prevede više knjiga na španjolski nego što je u arapskim zemljama knjiga prevedeno na arapski u zadnjih 1000 godina.²² Uz to, kritičko ispitivanje Kurana i reforma islama „iznutra” nalazi se pred brojnim poteškoćama.²³

Pored ekonomske zaostalosti i demografskoga slobodnoga pada, islamski svijet u pogledu vladavine prava još primjenjuje standarde Arabije sedmoga stoljeća.²⁴ Nije slučajnost što su se demokracija, vladavina prava i prava pojedinca rodila u kršćanskim zemljama, a ne u islamskima – iz Biblije vidimo da Jahve Noi daje obećanje da neće biti novoga potopa, s Abrahamom sklapa savez,²⁵ s Mojsijem i čitavim Izraelom sklapa sinajski savez dajući mu De-

vatrom, ali opservacija dokazuje samo istovremenost, a ne kauzalnost, i u stvarnosti nema drugog uzroka doli Boga.” Isto, 145. Citirano prema: Robert R. REILLY, The Closing of the Muslim Mind, Intercollegiate Studies Institute, 2010), 105.

20 Tako npr. dok Jahve u Knjizi Postanka Adamu dovodi sve životinje da bi im on dao imena, u Kuranu Alah uči Adama njihova imena jer on sam nema ovlasti niti znanja da ih imenuje.

21 „Ne djelovati u skladu s razumom protivno je prirodi Boga. Urednik, Theodore Khoury, primjećuje: Za cara, Bizantinca oblikovana grčkom filozofijom, ta je izjava samoevidentna. Ali za muslimanski nauk, Bog je apsolutno transcendentan. Njegova volja nije ograničena bilo kakvim našim kategorijama, čak ni racionalnošću.” Predavanje Svetoga Oca, Aula Magna Regensburškog Sveučilišta, 12. rujna 2006. godine (http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2006/september/documents/hf_ben-xvi_spe_20060912_university-regensburg_en.html).

22 Ako je netko pomislio da je možda riječ o davanju većeg naglaska kvaliteti nad kvantitetom, bit će razočaran saznanjem da je jedan od najprodavanijih prijevoda u arapskom svijetu Hitlerov Mein Kampf, s naturaliziranim prijevodom naslova Moj Džihad.

23 Biblija prenosi Božju riječ preko usta proroka, tako da se biblijski tekstovi uvijek stavljaju u kontekst vremena i ne tumače se doslovno, nego izvlačenjem biti i njezinom primjenom u današnje doba. No, Kuran je po islamskoj predaji anđeo Gibrail izravno diktirao Muhamedu pa je time i bilo koje tumačenje različito od doslovnog nezamislivo.

24 Goldman arapsko društvo opisuje sa slikom ruske lutke babuške/matruške. Klan je proširena obitelj, pleme je prošireni klan, a država je prošireno pleme. U takvom sustavu otac kao glava obitelji ima ovlast fizičkoga kažnjavanja svojih ukućana usporedive s ovlastima države, koja je ionako samo proširena obitelj (ovdje Goldman polazi od Kurana, Sure 4:34 koja daje dopuštenje muževima da discipliniraju svoje supruge).

25 „Savez svoj sklapam između sebe i tebe i tvoga potomstva poslije tebe - Savez svoj za vjekove: ja ću

trgovca nakon što mu je policija zaplijenila robu i kolica s kojima je prodavao povrće.

18 David P. GOLDMAN, How Civilizations Die, str. 40.

19 „Poveznica između onoga što se redovito smatra uzrokom i onoga što se redovito smatra posljedicom po nama nije nužna. Na primjer, nema kauzalne poveznice između pijenja i utaživanja žeđi, sitosti i jedenja, gorenja i dodira s vatrom... Filozofi ne nude drugi dokaz doli same pojave gorenja, kada dođe do dodira s

kalog te kasnije Isus Krist uspostavlja novi savez na posljednjoj večeri. Tako svaki pojedinac ulazi u osoban savez s Bogom pa ako vladari i imaju određeni autoritet nad pojedincima, oni su uvijek ograničeni savezom koji se odnosi na svaku osobu pojedinačno. U islamu takav savez ne postoji niti može postojati jer bi to značilo ograničavanje Alaha koji ne može biti vezan ničime, pa čak ni svojom riječju. Vladavina prava nespojiva je sa Šerijatom.²⁶

Pogledamo li današnje arapske države, vidimo da su one nastale kao posljedica raspadanja kolonijalnoga sustava europskih sila te da su njihove granice prije relikv nekadašnjih interesnih zona nego odraz stvarnoga stanja na terenu.²⁷ Uz mimo samo primjer današnjeg Bliskog istoka. U Siriji destljećima vlada obitelj Asad koja pripada alavitskoj sekti, bliskoj šijitima. Alaviti se pretežito nalaze uz uski obalni pojas Sirije i čine manje od 20 % ukupne populacije. Većinu čini sunitsko stanovništvo koje živi u unutrašnjosti te uz granicu s Irakom. Na granici s Turskom živi znatna populacija Kurda. U Iraku je situacija obrnuta, na jugu živi većinsko šijitsko stanovništvo, na sjeveru suniti, dok Kurdi prebivaju na tromeđu tursko-sirijsko-iračke granice. Povrh svega, u svim zemljama postoje brojne enklave s kršćanima i pripadnicima raznih islamskih sekti. Današnji islamski svijet u mnogočemu podsjeća na Europu XVII. stoljeća u vrijeme odvijanja Tridesetogodišnjega rata.²⁸ U njemu se kao jedan od ključ-

nih likova otkriva habsburški general Albrecht von Wallenstein koji je uspio okupiti do tada neviđenu vojsku od 100 000 plaćenika porijeklom iz zemalja od Škotske do Hrvatske, naučivši ih da žive od zemalja u kojima se nalaze. Na kraju rata Njemačka je ostala depopulizirana²⁹ i rascjepkana na brojne države, a Francuska se izdigla kao najveća sila kontinentalne Europe. U takvoj složenoj situaciji muslimanskih država dolazi do američke intervencije u Iraku kojom se ruši sunitski diktator Saddam Hussein. Uspostavljanjem demokratske, a samim time većinski šijitske vlasti, Irak sve više pada pod utjecaj najveće šijitske i susjedne mu države, Irana. Da bi ponovno uspostavio ravnotežu između sunitskih i šijitskih snaga u zemlji te zaustavio Al-Qaeda, američki general Petraeus financira, naoružava i obučava sunitske plemenske milicije kao protutežu. Tako su suniti ponovno ojačali toliko da se mogu suprotstaviti šijitskoj prevlasti, a ujedno je Al-Qaeda oslabljena jer više nije bilo boraca koji bi joj se pridružili. Naime, svi su već radili za Amerikance. Dok je Wallenstein naučio vojsku da živi od zemlje, Petraeus je naučio zemlju da živi od njega. Taj je sustav donekle i funkcionirao dok je SAD zadržavao značajnu vojnu prisutnost u Iraku. No, nakon povlačenja za Obamina mandata ostao je vakuum i do zuba naoružani vjekovni neprijatelji suniti i šijiti, više nego voljni boriti se za njegovo popunjavanje.³⁰ Ono što slijedi na Bliskom istoku ne će biti ni lijepo ni ugodno. Kao i Tridesetogodišnji rat, i ratovi na tim prostorima prestat će tek onda kada se sve sukobljene strane izmore do te mjere da ih više ne mogu nastaviti. Naivna pretpostavka svih američkih administracija da će uspjeti uvesti demokraciju na područja u kojima je nikada nije bilo i stanovništvo je ne želi (do sada su svi slobodni izbori u muslimanskim zemljama dovodili do pobjede islamističkih stranaka) doživjet će neuspjeh. Najviše što zapadne zemlje mogu

biti Bogom tvojim i tvoga potomstva poslije tebe. Tebi i tvome potomstvu poslije tebe dajem zemlju u kojoj boraviš kao pridošlica – svu zemlju kanaansku – u vjekovni posjed; a ja ću biti njihov Bog.”; Knjiga Postanka, 17:7–8.

26 Prema Goldmanu, američka je intervencija u Iraku polazila od pogrešne pretpostavke Busheve administracije da će, uz dovoljno pomoći izvana, svaki narod izabrati liberalnu demokraciju kao svoj politički sustav, tj. da se u svakom čovjeku ispod kože, bez obzira na religiju ili narodnost, skriva Amerikanac.

27 Tako su u Iraku manjinski suniti držali sve poluge vlasti nad šijitima i manjinskim Kurdima (koji su suniti) za vrijeme Saddama Husseina. U Siriji je na vlasti obitelj Asad koja pripada šijitskoj alavitskoj sekti dok većinu stanovništva čine suniti. U Libanonu pored šijita i sunita žive kršćani, od kojih su najbrojniji maroniti, druzi i pripadnici raznih drugih religija.

28 Rat koji je odnio više od 30 % stanovništva tadašnjeg Svetog Rimskog Carstva odvijao se nominalno između katolika i protestanata, dok je u stvarnosti bio borba između habsburške dinastije i Francuske za prevlast na kontinentu. Tako je Francuska, katolička zemlja koja se ponosila time što je „prva kći Crkve”, otvoreno pomagala protestantsku koaliciju protiv katoličke Španjolske i Austrije pod Habsburzima. Najveću je cijenu platilo današnje područje Njemačke gdje su u najgorim ratnim godinama mnogi pobjegavali i kanibalizmu. Kao glavni motiv sukoba Goldman iznosi činjenicu da su i Francuska i Španjolska vidjele same sebe kao „izabrane nacije”. Općenito Goldman smatra da je glavni razlog (ili zapravo „kukavičje jaje” poganskoga svijeta) raspada kršćanstva u Europi stalna navika njezinih naroda da sebi pripisuju prerogative Izraela kao izabranog naroda. Nacionalna idolatrija u različitim se zemljama očituje različito: Galija/Francuska tako se smatrala Novozavjetnim Izraelom preko koje Bog ostvaruje svoju volju („Gesta dei per Francos”), Vizigotski su kraljevi smatrali svoje kraljevstvo božjim instrumentom na zemlji, Engleska je od Providnosti izabrana zemlja (John Foxe), Španjolska je izabrana da ostvari Novi Zavjet kao što je Izrael izabran da ostvari Stari (Juan de Salazar), Poljska je patnički Krist među narodima (Adam Mickiewicz),

Irska je nacija za Crkvu (Daniel O’Connell), Rusija je Treći Rim s misijom spašavanja svijeta. Njemački je mesijanski mit za vrijeme nacizma svima dovoljno poznat. Sjetimo se da se i na našim prostorima mogu pronaći slične ideje poput „Nebeske Srbije”.

29 Goldman smatra da svi veliki ratovi traju otprilike 30 godina; Peloponeski, Tridesetogodišnji, Napoleonski, I. i II. svjetski – toliko zapravo treba vremena da izginu dvije generacije muškaraca sposobnih za rat. Muškaraca treće generacije jednostavno nema dovoljno da bi ga nastavili.

30 Da je Goldman bio u pravu kada je 2011. godine predvidio da će to “naoružavanje za pacifikaciju” dovesti do još većih sukoba vidimo danas na primjeru krvavoga rata u Siriji i Iraku. Asadov alavitski režim uz potporu Irana, Rusije i Hezbollahovih boraca ratuje sa sunitskim skupinama poput ISIL-a, Al Nusre, Slobodne Sirojske Vojske i brojnih drugih naoružanih skupina koje, kako koga i kako kada, financijski i opremom podupiru SAD, Saudijska Arabija, Katar, Turska. No, i te skupine ratuju same među sobom, a kršćanske i druge nemuslimanske manjine veću sigurnost vide s Asadom nego s džihadistima. Rat se nije zadržao unutar granica Sirije, već je ISIL proglasio kalifat i u sjevernim, pretežito sunitskim, dijelovima Iraka. Pored navedenih skupina tu su još i Kurdi koji de facto imaju neovisnost u Iraku te pomažu svojim sunarodnjacima s Kurdima iz Turske u borbama za teritorij i prevlast Siriji. To sve, naravno, budno promatra Turska u kojoj živi znatna kurdska populacija i kojoj kurdska renesansa najmanje odgovara.

učiniti jest spriječiti da umiruće zemlje i njih povuku za sobom.

Teopolitika

Budućnost će pripadati onima koji se u njoj pojave. Jedina razvijena industrijska zemlja s fertilitetom iznad granice obnove stanovništva su Sjedinjene Američke Države. Europa će u budućnosti igrati sve manju ulogu, dok će Kina i Indija igrati sve veću. Goldman smatra da bi u takvim promijenjenim okolnostima SAD trebao napustiti do sada prevladavajuću ideologiju prema kojoj su glavne odrednice ljudske zajednice zajednički interesi. Za razliku od te teorije, koja porijeklo vuče od Cicerona i Hobbesa, predlaže prihvaćanje definicije sv. Augustina prema kojemu ljudske zajednice trebamo razlikovati prema onome što su objekti njihove ljubavi. Narodi propadaju zato što vole pogrešne stvari. SAD bi morao intervenirati u svijetu vodeći se uvijek načelom: koje zemlje/narodi s nama dijele ljubav naspram prava pojedinaca? Engleska, Poljska³¹ i Indija³² neke su od zemalja u kojima prepoznaje zajedničku predanost individualnim pravima nad kolektivizmom. Geopolitički rivali poput Kine i Rusije, iako ne dijele vrijednosti SAD-a, mogu s njim pronaći zajednički jezik. U pogledu islamskih zemalja (islam Goldman smatra glavnim kandidatom za 4. veliko izumiranje civilizacija) nije optimističan. Uzaludni su pokušaji preoblikovanja propalih civilizacija. Ako velik dio ljudi iz muslimanskih zemalja radije želi umrijeti nego se suočiti s neuspjehom svoje civilizacije u modernom svijetu, najbolje, ili najmanje loše, što se može učiniti je da im se ta želja ispuni uz što manje posljedica za Zapad.

³¹ U pogledu danas aktualne Ukrajine (i drugih zemalja bivšeg istočnog bloka) Goldman smatra da treba poštivati interese Rusije jer SAD ionako nema velike interese ni mogućnosti izvući je iz područja ruskog utjecaja, za razliku od Poljske koja je jedna od SAD-u bliskih zemalja i u kojoj smatra da se treba povući granica ruskom ekspanzionizmu.

³² Tako bi prednost u sukobu s Pakistanom, koji je ionako uvijek na rubu raspadanja, uvijek davao Indiji.

PRIKAZ KNJIGE BORISA GRALJUKA I ZDRAVKE ZLODI: „RUSALKA DNJISTROVA“

PRVA KNJIGA NA UKRAJINSKOM JEZIKU U HRVATSKOJ, UKRAJINSKA ZAJEDNICA
GRADA ZAGREBA, ZAGREB, SVIBANJ 2011.

Proces formiranja moderne ukrajinske nacije i ukrajinsko-hrvatske veze u tom kontekstu

Autor: **Davor Dijanović**, student prava

Iako predstavlja „kolijevku istočnog kršćanstva među Slavenima“ te domovinu „blistave istočnoslavenske kulture, civilizacije i uljudbe kojima je prednjačila u vremenu europskoga Srednjeg vijeka“, Ukrajina je „Europi tajanstvena i nepoznata“. Uvodno citirana misao književnika, povjesničara i bivšeg veleposlanika Republike Hrvatske u Ukrajini Đure Vidmarovića, iz njegova eseja „Nepoznata Ukrajina“ (Kolo, 1-2, 2010.), vrijedi i za Hrvatsku. Naime, unatoč djelovanju Ukrajinske zajednice Republike Hrvatske, Ukrajinske zajednice Grada Zagreba, Hrvatsko-ukrajinskog društva te Katedre za ukrajinski jezik i književnost pri Filozofskom fakultetu u Zagrebu teško se oteti dojmu kako je hrvatsko općinstvo relativno slabo upoznato s poviješću i kulturom ukrajinskoga naroda. Nažalost, tek su recentni nemili događaji u Ukrajini kod javnosti pobudili nešto veće zanimanje za ovu (u potpunosti) najveću europsku zemlju.

Ta se činjenica posebno očituje na historiografskom i publicističkom planu, s obzirom na to da se o Ukrajini do demokratskih promjena devedesetih u Hrvatskoj u pravilu pisalo iz (pro)ruskoga kuta gledanja. Nakon osamostaljenja Republike Hrvatske objavljene su tri knjige koje su donekle popravile tu sliku. Riječ je o knjigama „Hrvatska/Ukrajina – kulturne veze od Jadrana do Dnjepra“ (ur. skupina autora, Naklada Društva hrvatskih književnika, Zagreb, 1996.), „Povijest Ukrajine“ (priredio Sergej Burda, naklada Hrvatsko-ukrajinsko društvo, Zagreb 2009.) te Ukrajinsko-hrvatske teme“ (ur. Đuro Vidmarović, Naklada Bošković, Split, 2012.).

Kako bi hrvatskom čitateljstvu bolje približila povijest ukrajinskoga naroda te prisutnost znamenitih Ukrajinaca tijekom povijesti u Hrvatskoj, Ukrajinska je zajednica Grada Zagreba 2011. pokrenula biblioteku pod nazivom „Ukrajinskim tragovima po Zagrebu i Hrvatskoj“. Prva knjiga u ovoj biblioteci nosi naslov „Rusalka Dnjistrova. Prva knjiga na ukrajinskom jeziku u Hrvatskoj“, a napisali su je Boris Graljuk i Zdravka Zlodi (prijevod tekstova s ukrajinskog napravio je Boris Graljuk). Mogli bismo kazati da je ta knjiga, koju ovdje prikazujemo, zapravo knjiga o knjizi koja je odigrala ključnu ulogu u povijesti ukrajinske kulture.

Kao što stoji u samome uvodu, „Rusalka Dnjistrova“ bila je „prva zbirka ukrajinskih narodnih pjesama i vlastitih pjesama trojice mladih izdavača Markijana Šaškevyča, Jakiva Holovackog i Ivana Vahylevyča, bila je prvom lastavicom nacionalne, a samim tim i jezično- literarne samosvijesti Ukrajinaca u Austriji i Ugarskoj. Ova je knjiga imala epohalno značenje za povijest ukrajinske kulture...“.

Kako bi čitatelji mogli spoznati važnost „Rusalka Dnjistrove“ za ukrajinsku nacionalnu samobitnost i kulturu, autori nam daju kratak kulturno-povijesni pregled ukrajinskih zemalja (s naglaskom na zapadno-ukrajinske zemlje), povijesni pregled preporodnih kretanja u Ukrajini, kao i pregled političkih i

kulturnih veza ukrajinskih preporoditelja s drugim slavenskim narodima, pa tako i s hrvatskim narodom. Knjigu tako možemo uzeti kao dobar temelj za upoznavanje najvažnijih događaja iz razdoblja stvaranja moderne ukrajinske nacije u širem europskom kontekstu.

Kijevska Rus'

Središte ukrajinskoga etničkoga područja, pa tako i ukrajinskoga naroda, uključivalo je Poljsja, Volinj, Galiciju, Kijevščinu i Černjihivščynu, odakle prema mišljenju nekih znanstvenika potječe naziv Rus', utkan u ime srednjovjekovne (slavenske) države Kijevske Rus' – i. Nakon raspada ranosrednjovjekovne Kijevske Rus' i, pojedini dijelovi zapadno-ukrajinskih zemalja postupno su potpali pod vlast Poljske (Galicija), Ugarske (Zakarpaće) i Rumunjske (Bukovina), dok je srednjoistočna, Podnjiprovska Ukrajina isprva bila pod vlašću velike kneževine Litve, da bi zatim bila pripojena Ruskome carstvu.

U najranijem razdoblju povijesti ukrajinskih zemalja, u ranom i početkom razvijenoga srednjega vijeka, središnji karpatski i prikarpatski prostori bili su u sastavu najmoćnije srednjovjekovne slavenske države Kijevske Rus'. Na području današnje jugozapadne Ukrajine, u ranom srednjem vijeku živjela su različita slavenska plemena od kojih se s vremenom iskristalizirao narod s imenom Rusiči, Rosi, Orosi, odnosno Rusini, da bi se od sredine XIX. stoljeća sve više afirmiralo ime Ukrajinci.

Politička sudbina Zapadne i Desnoobalne Ukrajine bila je drugačija od sudbine istočnije i južnije Ukrajine – Hetmanščine (ukrajinska kozačka država na teritoriju Naddnjiprovlja, Siverščine i Podolja, nastala tijekom jednog od najvećih kozačkih ustanaka u Poljskoj sredinom XVII. stoljeća) i Zaprožja. Uslijed vojno-političkih i drugih povijesnih okolnosti, prostranstva zapadnih dijelova Ukrajine stoljećima su bila pod utjecajem poljskih ili moldavskih, odnosno ruskih vlasti, kada je riječ o istočnoukrajinskim zemljama.

Zemlje zapadne Ukrajine činila su ukrajinska etnička područja zapadno od Dnjestra, a uključivale su Galiciju, zapadni Volinj, područje Holma i Hrubeščova, zapadno od lijeve obale sjevernoga Buga, Bukovinu, Karpatsku Ukra-

jinu, Podlasje, Lemkovščinu i Polasje. Ove zemlje nikada nisu bile u sastavu Hetmanske Ukrajine. U svim područjima, osim Karpatske krajine i Bukovine, vlast je bila u rukama poljske šljahte.

Naziv Ruteni (Rutenija) latinskog je korijena iz srednjega vijeka, kako su Ukrajinci nazivani u europskim vladarskim i crkvenim kancelarijama i u najvećoj se mjeri odnosi na zapadnoukrajinsko područje i njezino ukrajinsko stanovništvo.

Ustanci seljačkog stanovništva i dolazak pod vlast Habsburgovaca

Početak XVIII. stoljeća, kada je ukazom cara Petra I. Moskovića 1713. preimenovana u Rusko Carstvo, a ukrajinski teritorij, koji je bio pod Moskovijom, preimenovan u Malorusiju ili Južnu Rusiju, uz rutensko, odnosno rusinsko ime usporedno se počelo javljati i malorusko ime, kao oznaka za dio ukrajinskoga etničkoga tijela i prostora (danas taj naziv ima pejorativno značenje i uglavnom se rabi u velikoruskim krugovima). Ukrajinsko ime, koje se u ukrajinskoj povijesnoj tradiciji spominje u zapisima već u XII. stoljeću, tek će se od sredine, a poglavito od druge polovine XIX. stoljeća, afirmirati kao jedinstvena nacionalna oznaka (etnonim) cjelokupnoga ukrajinskoga etnikuma i prostora.

Za razliku od ukrajinskih zemalja pod Moskovijom, u zapadnoukrajinskim zemljama nije bilo ukrajinske kozačke vojske koja bi branila interese ukrajinskoga naroda. Etničko i vjersko ugnjetavanje Ukrajinaca u zapadno-ukrajinskim zemljama bilo je tako snažno da je s vremenom dovelo do gotovo potpunog odnarođivanja ukrajinske vlastele i ubranog odnarođivanja građanstva. Seljačko (kmetsko) podaništvo bilo je do te mjere teško da je gospodar mogao donositi odluku o njihovu životu i smrti.

U takvim se okolnostima cjelokupno vojno sposobno ukrajinsko stanovništvo s oružjem podiglo protiv poljskih vlasti u vrijeme oslobodilačkog ustanka hetmana Bogdana Hmeljnickog (1595. – 1657.), posebno u vrijeme njegova pohoda kroz Galiciju i Volinj. Nakon ustanka koji je na kraju bio ugušen *ognjem*

i mačem poljskih vlasti, socijalni su se odnosi još više pogoršali i ubrzali gospodarsko propadanje zapadne Ukrajine. Pored toga, poljske vlasti nisu htjele priznati ravnopravnost poljske katoličke i rusinske (ukrajinske) grkokatoličke crkve. Iako su u drugoj polovici XVIII. stoljeća poljske vlasti nastojale provesti reforme, one su bile minimalne i Rusinima (Ukrajincima) nisu bitno pomogle. To je bio poticaj za početke novih seljačkih ustanaka, poznatijih kao *oprišktivstvo*, na područjima Galicije i u zapadnom Podolju.

U različitim političkim manevrima između Austrije, Turske, Transilvanije, Moldavije i Ugarske te na kraju nakon podjele Poljske 1772., zapadno-ukrajinske zemlje (Galicija, Karpatska Ukrajina i sjeverna Bukovina) našle su se pod vlašću Habsburgovaca. Nakon treće podjele Poljske 1795. Galicija je pripala Austriji, dok je Ugarska zadržala Zakarpaće, a ostatak i ujedno najveći dio ukrajinskoga etničkoga teritorija pripao je Rusiji.

Kao i kod hrvatskoga naroda, najranija faza ukrajinskoga preporoda počinje krajem XVIII. stoljeća, isprva na kulturnom planu, a nakon osnivanja *Ćirilometodskog bratstva* (ukrajinska tajna politička organizacija ponikla u Kijevu (1846. – 1847.) i na političkom planu).

U prvim desetljećima XIX. stoljeća, ukrajinske povijesne zemlje, kao i cijeli ukrajinski narod, bili su podijeljeni između dviju imperijalnih sila (Austrijsko carstvo i Rusko carstvo). U takvim prilikama započinje proces formiranja moderne ukrajinske nacije, koji se očitovao kroz otvoreno proklamiranje ukrajinskoga narodnoga identiteta i borbe za političku samostalnost. Ideja afirmacije ukrajinskoga kulturnoga identiteta, a posebno ukrajinskoga narodnoga jezika, u početcima se nametala iznad političkih ciljeva (osnivanje samostalne ukrajinske države), iako je s njime bila usko povezana.

Početak preporodnih kretanja

Unatoč nepovoljnim okolnostima, koje su bile nešto zamjetnije u ruskom dijelu ukrajinskih zemalja, pod utjecajem narodnih preporoda kod drugih slavenskih naroda kristalizirale su se grupe istaknutih ukrajinskih preporodnih pisaca koji su nastojali dati doprinos u izgradnji ukrajinskih preporodnih cilje-

va i programa.

Kao epicentar ukrajinskih preporodnih zbivanja u Monarhiji postala je Galicija (Galičina), koju se s pravom može nazvati „ukrajinskim Pijemontom“. Ova prostrana povijesna pokrajina danas je podijeljena na istočnu i zapadnu Galiciju. Istočna se nalazi u zapadnom dijelu Ukrajine s glavnim gradom Lavovom, a zapadna Galicija u jugoistočnom dijelu današnje Poljske. Prema predaji koja se na tom prostoru očuvala praktički sve do danas, Galicija je bila pradomovina Bijelih Hrvata, čiji je proces raseljavanja prema Panonskoj nizini i Jadranskom moru potaknut mongolskim napadima u razdoblju razvijenoga srednjeg vijeka. (Jednako kao i za prostor Galicije, i za Zakarpaće (Zakarpate) vezana je predaja o stanovnicima koji se sebe nazivali Bijeli Hrvati, a od kojih se dio raselio, dok se dio asimilirao i danas najvjerojatnije čini dio ukrajinskoga naroda)

U započetom procesu osvješćivanja i oblikovanja ukrajinskoga jedinstva formirano je nekoliko osnovnih preporodnih središta: Poltava, Harkov i s vremenom Kijev na Naddnjiprovskej Ukrajini te Premišalj i Lavov u Galiciji.

Za razliku od mladih intelektualaca, koji su predvodili pokret u Lavovu, najranije korake ukrajinskoga narodnoga preporoda u Galiciji na području Premišljanske biskupije predvodili su obrazovani biskupi i svećenici iz Premišlja. (taj se grad nalazi u današnjoj Poljskoj, uz jugoistočnu granicu s Ukrajinom; u srednjem vijeku bio je sjedište starorus'ke kneževine, a prvi puta se spominje potkraj X. stoljeća, u vrijeme kada je prema predaji Vladimir Veliki pokorio Hrvate)

Glavni inicijatori preporodnih kretanja bili su tadašnji premišljanski biskupi Myhajlo Levycky i Ivan Snihurskyj, koji su istupali u duhu narodnoga prosvjetiteljstva, tada raširenog među mnogim narodima Monarhije. Njihove su inicijative bile prepoznatljive kroz iskazivanje interesa za zavičajnu, ali i općeukrajinsku povijest, što je usmjeravalo pozornost na život običnog puka te živi narodni jezik i folklor. Kroz spoznavanje tih datosti pojavili su se i prvi pokušaji podizanja prosvijećenosti u narodu, motivirani željom za zaštitom narodnog identiteta i afirmacijom samoodređenja galičkih Ukrajinaca.

Uz spomenute biskupe važno je istaknuti i kanonika Ivana Mohyljnyckyja, koji je kao član kaptola i vrhovni inspektor škola isposlovao da pri grkokatolič-

kim župama od 1817. djeluje 385 tzv. narodnih škola. Mohyljnyckyj je postao i autor prve gramatike ukrajinskoga jezika u zapadnoj Ukrajini („Gramatyka jazyka slaveno-rus’koho“). Ovom gramatikom, ali i formulacijom o posebnosti ukrajinskoga jezika (iznesenom u raspravi o rus’kom jeziku – „Rozprawi o jezyku rus’kim“ iz 1829.), on je postavio temelje daljnjim aktivnostima na oblikovanju narodne/nacionalne samobitnosti ukrajinskoga naroda unutar Austrijske carevine, ali i šire.

U tom razdoblju započinju i žučne rasprave i polemike („azbučna borba“) filologa i preporoditelja oko toga koje bi pismo (ćirilica ili latinica) bilo najadekvatnije za standardizaciju i kodificiranje budućega ukrajinskoga književnoga jezika. Te rasprave, koje su nerijetko bile potaknute i stavovima nekih tada uvaženih slavista, poput Slovenca Jerneja Kopitara ili Slovaka Jozefa Šafárika, dodatno su, iako možda neizravno, utjecale na daljnji razvitak samosvijesti galičke inteligencije.

Na kraju, Ukrajinci su kao službeno pismo prihvatili ćirilicu, a razloge tog odluci možemo – osim u tome što su već neka važna djela istaknutih Ukrajinaca u Naddnjiprovskej Ukrajini bila napisana ćirilicom – dobrim dijelom potražiti i u činjenici da ih je latinica podsjećala na pismo i jezik Poljaka koji su u to vrijeme doživljavani kao tlačitelji, pa i neprijatelji ukrajinskoga naroda.

Rus’ka trojka

U vrijeme te azbučno-abecedne borbe, među polaznicima Grkokatoličkoga duhovnoga sjemeništa u Lavovu pojavila se skupina studenata, poznatija pod nazivom Rus’ka trojka. Tu su skupinu činili pjesnik, prevoditelj, publicist i utemeljitelj ukrajinskoga književnoga jezika na području jugozapadnih ukrajinskih zemalja Markijan Šaškevyč (1811. – 1843.), pjesnik, prevoditelj, publicist, etnograf i znanstvenik Ivan Vahylevyč (1811. – 1866.) te istaknuti ukrajinski preporoditelj u austrijskom dijelu ukrajinskih zemalja Jakiv Holovackyy (1814. – 1888.)

Osim sudjelovanja u prethodno spomenutoj „azbučnoj borbi“, članovi Rus’ke trojke živo su se zanimali i za povijesnu baštinu ukrajinskoga naroda, a poseb-

no za materijalne ostatke i folklorne osobitosti lokalnog podneblja u kojima je bila prepoznatljiva specifičnost ukrajinskih tradicijskih vrijednosti. Svijest o etničkom jedinstvu Ukrajinaca s obje strane austro-ruske granice imala je za predvodnike narodnoga preporoda u zapadnoukrajinskim zemljama veliko značenje. Oni su duboko proživljavali teritorijalnu rascjepkanost ukrajinskoga etničkoga prostora (usporedba s upravno-političkom rascjepkanošću hrvatskoga etničkoga prostora u tom razdoblju nameće se sama od sebe), nastojeći svojim aktivnostima doprinijeti buđenju naroda kako bi se osigurali uvjeti za oslobađanje i ujedinjenje ukrajinskih zemalja.

U duhu traženja uporišta ukrajinskoga identiteta, poseban predmet interesa Rus’ke trojke bilo je i ukrajinsko kozaštvo, simbol ukrajinske ratne tradicije i borbe za slobodu. U vezi s tim, najznačajnijim razdobljem ukrajinske povijesti smatralo se vrijeme već spomenutog hetmana Bogdana Hmeljnickoga, kada se *kozačka slava razlila poput Dunava preko cijele Červenjske Rus’i* i kada je *zasjala zora slobode na galičkog obzorju*.

Veliki utjecaj na galičku mladež i nositelje ukrajinskoga narodnoga preporoda imala su tadašnja originalna izdanja i prijevodi drugih slavenskih naroda Monarhije (Poljaka, Slovaka, Hrvata, Srba i Slovenaca). A kao znak prijateljstva i odanosti „slavenskom jedinstvu“ predstavnici Rus’ke trojke uzeli su nadimke koji su asocijirali na staroslavensku tradiciju: *Ruslan* (M. Šaškevyč), *Dalibor* (I. Vahylevyč) i *Jaroslav* (J. Holovackyy).

Među reprezentativnim djelima koja su se mogla pronaći u knjižnici ukrajinskih preporoditelja tako se nalazio i primjerak epskog spjeva „Osman“ Ivana Gundulića, za kojega se navodi da je „hrvatski pjesnik i dramaturg, istaknuti predstavnik ‘zlatnoga vijeka’ dubrovačke književnosti...“. Zanimljivo je da je, zalažući se za očuvanje ćiriličnoga pisma u ukrajinskom jeziku, Šaškevyč naveo i mšljenje hrvatskoga književnika i jezikoslovca Ignjata Alojzija Brlića (1795. – 1855.) koji je izrazio „duboko uvjerenje da ćirilički alfabet više priliči slavenskom pismu nego latinički i u tome odnosu ima prevagu nad njim...“. Kasnije je Brlić prihvatio Gajeve reforme i ortografiju.

Sudjelovanje Šaškevyča u ukrajinskim preporodnim inicijativama prije objavljivanja „Rusalka“, bilo je jasno vidljivo u mnogim literarnim-misaonim ostvarenjima, među kojima posebno treba apostrofirati raspravu „Azbuk a abecadlo“ i folklorno-književni zbornik „Zorja“. Unatoč cenzuri i konačnoj zabrani

da se „Zorja – pisamce posvećeno rus'kom jeziku“, uopće objavi, ovaj je prvi pokušaj mladih sjemeništara (1834.) bio znakovita preteča almanaha „Rusalka Dnjistrova“ (1837.), prvoga zbornika pisanoga ukrajinskim narodnim jezikom koji je koncepcijski i sadržajno bio vrlo nalik na spomenuti prvijenac.

Tiskanje „Rusalka Dnjistrove“ u Budimu (1836.) – 1837.

Negativno iskustvo članova Rus'ke trojke s pokušajem izdavanja almanaha „Zorja“ potaknulo ih je da osmisle novi koncept prezentacije literarnih sadržaja u duhu narodnoga preporoda, pisanih na narodnomu ukrajinskomu jeziku. Preuzevši najveći dio sadržaja iz zabranjene „Zorje“, autori su uredili novi almanah pod nazivom „Rusalka Dnjistrova“ (pandan tom almanahu u hrvatskoj povijesti bila bi Gajeva „Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja“ iz 1830.).

Logistički dio posla oko publiciranja na sebe je preuzeo velikim dijelom Jakiv Holovackyj, budući da je on tijekom 1835./1836. studirao na Peštanskom sveučilištu, gdje se upoznao i s brojnim studentima iz drugih slavenskih zemalja i pokrajina Dvojne Monarhije. U to vrijeme u Budimu i Pešti, ali i drugim gradovima Ugarske, živio je ili boravio velik broj Slavena među kojima i znatan broj Hrvata (Andrija Kačić Miošić, Tituš Brezovački, Tomo Mikloušić, Petar Katančić itd.), Srba, Slovaka i dr.

„Rusalka Dnjistrova“ tiskana je u Budimu, a kao jedan od glavnih razloga zbog kojih je almanah tiskan u Budimu, a ne u Lavovu, istaknuta je povoljnija cijena tiskanja knjige. Financijska sredstva bila su uglavnom prikupljena iz privatnih sredstava i donacija u kojima su osim autora sudjelovali i neki drugi vjersko-prosvjetni djelatnici iz Galicije.

Uoči tiskanja „Rusalka“, Holovackyj je na odlasku iz Pešte i uoči povratka u Lavov potkraj 1836. rukopis predao na cenzuru i sa svojim znancem, Srbinom iz Vojvodine, slavenifilom Georgijem Petrovićem, dogovorio da se pobrine o pozitivnoj provedbi postupka cenzure te da nakon toga cenzuriran tekst preda

na tiskanje u odgovarajuću tiskaru u Budimu. Almanah je tiskan u prosincu 1836., no zbog tiskarske prakse da se rukopisi zaprimljeni krajem tekuće godine zavode pod godinu kasnije, na naslovnici je otisnuta godina 1837.

Osim pozitivnih reagiranja na objavljivanje prvoga almanaha na ukrajinskomu jeziku ubrzo su uslijedile i negativne primjedbe, pa i istrage na račun njezinih autora. Kao osnovni povod takvog postupanja istaknuta je sumnja da su predstavnici Rus'ke trojke motivirani neprihvatljivim, pa čak i protužavnim djelovanjem, namjerno zaobišli cenzorske vlasti u Lavovu.

Reljefna spomen ploča Rus'ke Trojke

U tim se optužbama istaknuo upravo Rektorat lavovskoga grkokatoličkoga sjemeništa koji su trojica autora i pohađala. U optužbama je istaknuto da su sva trojica članova Rus'ke trojke proruskije orijentacije.

Pokrajinske i centralne državne vlasti donijele su odluku o zabrani daljnjeg korištenja/čitanja almanaha „Rusalka Dnjistrova“, što je ubrzo odjeknulo širom slavenskih, ali i drugih intelektualnih i akademskih krugova Monarhije. Negativne ocjene spram takve odluke izrazili su gotovo svi koji su imali doticaje

s autorima zbirke, a posebno oni koji su bili upoznati s njezinim sadržajem. Potporu autorima almanaha pismom je dao i hrvatski ilirac, književnik, filolog, govornik i glavni nositelj hrvatskoga (ilirskoga) preporoda u Hrvatskom primorju, Fran Kurelac (1811. – 1874.).

Preispitivanjem odluke Rektorata i cenzorske komisije u Lavovu, na višim državnim instancama, ovaj je predmet završio u rukama tadašnjega državnoga cenzora za slavenske tiskovine u Beču Bartolmeja Jerneja Kopitara, čije se mišljenje (izvješće) pokazalo ključnim za skidanje cenzure s almanaha „Rusalka Dnjistrova“, a samim time i za sprječavanje njegova uništenja.

Iz priloženih izvješća i izvadaka pisama, jasno je vidljivo da su svojim obrazovanjem i pozicijama vezanim uz školstvo, književnost i kulturu u ključnim državnim institucijama, na ishod središnjih državnih vlasti utjecali mnogi slavenski predstavnici. Značajan doprinos pozitivnom ishodu istrage dali su i hrvatski intelektualci onoga vremena: Antun Sakcinski (1776. – 1851.), Antun Nagy (1774. – 1847.) i Fran Kurelac (1811. – 1874.). Upravo je A. Nagy, koji je usmjeravao cenzorsko pitanje potpune zabrane ili dopuštanja širenja almanaha „Rusalka Dnjistrova“, na kraju donio odgovarajuće odluke na razini nadležnih institucija u Lavovu, Pešti, Beču i Zagrebu.

Hrvatski primjerci „Rusalka“ prodavani su u knjižari Emila Hirschfelda u Zagrebu. U zavedenim inventarima i arhivskim pismima današnjih relevantnih kulturno-obrazovnih institucija u Hrvatskoj, čini se da nije ostao niti jedan očuvani primjerak. No, kako ističu autori, izgledna je mogućnost da je barem jedan primjerak „hrvatske Rusalka“ očuvan u nekoj privatnoj zbirci poznatih javnih osoba.

Kuća na mjestu knjižare Emila Hirschfelda (Radićeva 35)

Važnost djela

Stvarna spoznaja vrijednosti ovog djela, kao i doprinos Rus'ke trojke u afirmaciji ukrajinskih interesa unutar preporodnih kretanja tijekom XIX. stoljeća, istinski je nastupila tek s vremenskim odmakom, nakon čega su M. Šeškevyč, I. Vahlyevyč i J. Holovackyj dobili svoje mjesto uz bok vodećih ukrajinskih preporoditelja i književnika: Tarasa Ševčenka (1814. – 1861.); ove godine Matica

hrvatska tiskala je knjigu njegovih izabranih pjesama) i Ivana Franka (1856. – 1916.; potkraj života boravio je u Hrvatskoj, na liječenju u Lipiku (1908.), gdje mu je 2011. otkriven spomenik na inicijativu Veleposlanstva Ukrajine u RH).

Djelo „Rusalka Dnjistrova“ postalo je uz zbirku pjesama „Kobzar“ Tarasa Ševčenka, prijelomnim događajem i datumom u povijesti ukrajinske književnosti, ali i manifestaciji ukrajinske narodne svijesti u XIX. stoljeću. Akademik Oleksandr Bilec'kyj „Rusalku Dnjistrovu“ ispravno je označio „... prvom proklamacijom naroda zapadne Ukrajine o svom postojanju i nacionalnom dostojanstvu...“.

Almanah „Rusalka Dnjistrova“, kao što naglašavaju autori, raskrčio je – na simboličan, ali konkretan način – put ukrajinskim težnjama za opstojnost i utvrđivanje ukrajinskoga narodnoga jezika kao književnoga. Njihov se iskorak može smatrati presudnim jer je borba za afirmaciju ukrajinskoga narodnoga jezika ujedno bila i zalogom zaštite i opstojnosti ukrajinske povijesne i kulturne baštine koja će u kasnijim desetljećima postati temeljem nacionalnih i teritorijalnih integracijskih procesa.

KRITIKA GEOPOLITIKE

Autor: **Dino Ljubić**, student Pomorskog fakulteta

Uvodne riječi i početne definicije

„Euroazijska ideja predstavlja temeljitu reviziju političke, ideološke, etičke i vjerske povijesti čovječanstva te nudi sustav klasifikacije koji teži prevladati dosadašnje uobičajene klišeje.“ (Aleksandar Dugin)¹

¹ Aleksandar DUGIN, *Euroasian Idea*, <http://evrazia.org/article/1445>.

Svrha ovoga rada je kritički prikaz jednog od najpopularnijih pojmova današnjice kada govorimo o dinamici globalnih političkih događanja. Ovaj rad ne će biti tek kritički prikaz geopolitike kao znanosti, ili kritika pojedinih ideologija proizašlih iz geopolitike, kao primjerice euroazijanizma ili eurokontinentalizma, nego će u sebi sadržavati važnije elemente povezane s pojmom geopolitike. Također, mora se naglasiti da će se na kraju ponegdje izaći iz okvira geopolitičkih razmatranja, čisto stoga što je za objektivno razumijevanje određene stvari, za utvrđivanje gdje je glava a gdje rep, potrebno i duhovno udaljšavanje od te stvari, promatranje iz daljine i promatranje s visine, kako bi rekao Friedrich Nietzsche.² Kako bismo shvatili što je geopolitika, u važnom trenutku moramo prestati biti geopolitičari. Što se tiče pojma geopolitike, kao standardan „leitmotiv“ retorike mnogih intelektualnih suvremenika, njegova je popularnost već dosegla takvu razinu da se uzima zdravo za gotovo, poput nečega što je odoljelo svim izazovima povijesti te se zaslužno izborilo za svoje mjesto pod suncem, kao suvremena paradigma. Osim kao predmet rasprave intelektualaca, za geopolitiku gotovo pa možemo čuti i na ulici, u raspravi među opijenim društvom, predmet je rasprave internetskih foruma te je se često promatra i kao dio internetskoga aktivizma³, predmeti poput naftovoda i cjevovoda⁴, kartografskih projekcija svijeta⁵, zastava država⁶ također nalaze svoje mjesto kao kotačić u geopolitičkom stroju. Već uočavamo da se iz geopolitičke teorije izrodilo mnogo političkih sustava i ideoloških doktrina koje nailaze na sve veći broj poklonika. Kroz posljednjih nekoliko desetljeća teško da postoji i jedan dio čovjekova djelovanja koji se ne razmatra kroz prizmu geopolitike i njezinih raznih derivacija. Što nam taj munjeviti razvoj i sve veći utjecaj pokazuje? Svjedočimo li stvarno ideji, nečemu čije je vrijeme jednostavno došlo? Ili se pod prvotno uočljivom krinkom događa nešto drugo? Za početak, moramo se udaljiti od svih političkih sustava i ideoloških doktrina koje nose stijeg geopolitike i prikazati geopolitiku sa čisto znanstvenoga stajališta.

Osnovna definicija geopolitike, za koju se većina poznavaca problematike⁷

² Friedrich NIETZSCHE, *Thus Spoke Zarathustra*, Simon&Brown 2011., str. 21–22.

³ Klauss DODDS, *Geopolitics: A very short introduction*, Oxford University Press 2014, str. 78., BOX 11: "In November 2013, the social network company decided to list Kosovo as if it was an independent country (following on from the 2008 Declaration of Independence which is not recognized by Serbia). Prior to that point, Kosovars had to choose 'Serbia' if they wished to establish a Facebook account..."

⁴ Isto, str. 99.

⁵ Isto, str. 103.

⁶ Isto, str. 106.

⁷ Encyclopaedia Britannica: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/229932/geopolitics>.

može složiti bez većega razilaženja oko bitnih detalja i koju ću samostalno pokušati utvrditi, jest da je geopolitika disciplina koja se bavi proučavanjem djelovanja određenoga zemljopisnoga prostora na čovjeka kao dijela određenoga kolektiva te kakav će taj kolektiv biti u svojim kulturološkim djelovanjima u odnosu na sebe samoga i u odnosu na ostale kolektive koji su se oblikovali na nekom drugom zemljopisnom prostoru. Pod kulturološkim djelovanjem misli se poglavito na način političkih i ekonomskih djelovanja jednoga društva, dok se pod zemljopisnim prostorom obuhvaćaju svi aspekti geografije, počevši od klimatskih utjecaja, demografije, reljefa, veličine, prirodnih resursa, potencijala tehnološkoga razvoja, mentaliteta, povezanosti sa susjednim državama, nadmorskoj visini i općenito svega povezanoga s geografijom. Stručnjaci geopolitike nastoje pronaći korelaciju između kulturoloških djelovanja i dijelova geografije te kroz analizu uočenih uzoraka pokušati proniknuti u srž političkih događanja. Primjeri takvih korelacija mogu biti, recimo, što za Rusiju znači beskrajna prostranost Azije ili uže govoreći Sibira kada se gleda njezino stajalište naspram ostalih država; kakvi mogu biti pravci razvitka odnosa sa susjednim europskim, bliskoistočnim i istočnoazijskim narodima? U kojoj mjeri ona ima stvarnu moć nad takvim područjem ili je ta vladavina tek simbolična? Možemo se također pitati duguju li Sjedinjene Američke Države svoju sadašnju moć morskoj izoliranosti od ostalih kontinenata i je li njezina morska prostranost upravo početni dio njezine moći u smislu slobodne, neosporavane ekspanzije? Možemo se pitati zašto na prostoru europskoga kontinenta postoje turbulentni politički odnosi u pitanju zaraćenih brojnih država, počevši od antike. Pitanja koja nisu nužno političkoga karaktera, koja možemo postaviti vodeći se principima geopolitike su primjerice: zašto narodi afričkoga kontinenta ne mogu razviti civilizacijski model takve razine kakve posjeduju europske, američke i u posljednje vrijeme azijske države? Moramo li tražiti uzrok u samom zemljopisnom prostoru Afrike u pitanju njezine surovije klime i divljine? Ili se jednostavno u afričkom prostoru stvorio afrički čovjek kojemu su strani i jednostavno nepotrebni elementi današnje suvremenosti?

Postoji jednostavno bezbroj mogućih primjera i nije svrha ovoga rada nabrojati ih što više. Problem današnjega globaliziranoga svijeta traži rješenja i tumačenja, a geopolitika se postavila kao jedno od tih rješenja. Osim što se pokušava tumačiti sadašnjost, sve se više tumači i prošlost, vodeći se mišlju da su principi geopolitike uvijek bili među nama, ali tek smo ih u posljednja dva stoljeća uspjeli spoznati kao posljednicu sažimanja obzora našega svijeta zbog globalne komunikacijske revolucije koja je sve države svijeta na silu zbližila kao nikada

do sada te tek sada razna, zagonetna strujanja ljudskoga duha koja se ispoljavaju u raznim epohama povijesti prožeta ratom, revolucijama, napretcima, trijumfima, katastrofama i ostalim fenomenima, možemo uvidjeti i rastumačiti u svojem pravom svjetlu. Kao posljedica te teorijske spoznaje, konačno možda možemo riješiti problem budućnosti te zadovoljavajuće točno predvidjeti buduće događaje i na svrsishodan način djelovati na njih. Doduše, navodeći nekoliko posljednjih rečenica već smo zagazili jednom nogom u područje ideoloških derivacija geopolitike. Namjera je ambiciozna, no u traženju rješenja došlo se do još većih problema, specifično govoreći problem geopolitike kao discipline i problem geopolitičkih doktrina, a još uže govoreći, manjkavost temeljnih argumenata geopolitike te ideološka projiciranja. U prevelikoj zanesenosti konceptima i teorijama došlo je do jednoga velikoga procjepa koji se više ne može zanemariti, koliko ga se god pokušava zaniijekati, u jednoj ružnoj disonanci melodije današnjih vodećih geopolitičkih doktrina i akorda njezinih temelja. Taj se procjep pokušava popuniti gomilanjem raznih novih izvedbi geopolitičke misli i upravo zato danas sve više svjedočimo pojmovima poput geoeconomike, astropolitike, teopolitike, noopolitike, geoprava i još mnogih drugih. Što bi drugima izgledalo kao prirodan razvoj i napredak jedne misli, vrlo lako može značiti pokušaj rastezanja vizija proizašlih iz manjkavih temelja na cijeli svijet. Procjep o kojemu govorim jest onaj između apstraktne čovjekove misli i svijeta oko sebe kojega pokušava protumačiti tim apstrakcijama, no kako prečesto biva, čovjek ne prilagođava svoje apstrakcije tumačenjem raznih fenomena svijeta, nego želi vidjeti svijet kako njegovo apstraktno promišljanje nalaže. No, vodeći se vrhunskom definicijom Philipa Kindreda Dicka, da je „stvarnost ono što ne odlazi kada prestanemo vjerovati u nju“⁸, sve glavne temelje i principe te maglovite znanosti staviti ću na kušnju i prikazati stvarnu vrijednost geopolitike u današnjemu svijetu. Tumačimo li geopolitikom svijet kakav on uistinu jest ili kakav bismo željeli da je?^{9 10}

⁸ Phillip KINDRED DICK, *I hope I shall arrive soon.*

⁹ Oswald SPENGLER, *The Hours Of Decision*, str. 73.: „To see the world as it is, not as it ought to be.“

¹⁰ Otto WEININGER, *Sex And Character*, str. 147: „To make a world as it is ought to be, not as it is.“

Problematika odnosa čovjeka i prostora

Što zapravo znači taj geopolitički odnos? Kako točno prostor djeluje na razvoj čovjekova kolektiva? Što točno u tom zemljopisnom prostoru ima najveći utjecaj na čovjeka i na koji će se točno dio čovjeka najviše odraziti? Znači li to možda da će određen čovjek, određenoga zemljopisnoga prostora razviti sasvim drugi karakter na nekom drugom prostoru? Može li se taj utjecaj raščlaniti i analizirati znanstveno ili je to možda tek nerazrađena teorijska pretpostavka? Kako se pitanje prostora odnosi na kulturu i religiju i jesu li te pojave uopće uzete u obzir u teoriji geopolitike? Je li određenom prostoru suđeno da vječno stvara pobjednike, s obzirom na iskoristivosti resursa u industrijske svrhe i strateškoga smještaja na kugli zemaljskoj, ili će možda određena rasa ljudi biti uspješna gdje je god postaviš i moći stvoriti nešto od ničega? Znači li primjerice more u geopolitici samo sredstvo pomorskoga prometa i ratovanja, dok je kopno samo dobro utemeljena tvrđava s koje je moguće obujmiti cijeli svijet, takozvani svjetski otok? Smatram poprilično začuđujućim manjak zanimanja prema tim temeljnim pitanjima i problemima geopolitike te njezin daljnji povijesni razvoj kada se sve to uzme u obzir. Doduše, postoje različita tumačenja tih odgovora i mnogi koji su se uhvatili u koštac s tom problematikom čak i nisu geopolitičari. Primjerice, Oswald Spengler govori o prafenome-

nima i praornamentima određenoga krajolika i kako ljudi kada su prožeti i pod djelovanjem tih ornamenata razvijaju poseban pogled na svijet iz kojega se rađa jedinstvena kultura. Prema njegovu tumačenju, sve kulture i civilizacije svijeta prožete su tim duševnim rađanjem i razvojem te iz toga izvire sva kultura, sva religija te kroz daljnje grananje i razvoj politika određene civilizacije¹¹. U svim oblicima organizma kulture, u arhitekturi, umjetnosti, do najobičnijega ritma života na gradskoj tržnici očitava se praornament određenoga krajolika. Ovo je poprilično metafizički način razmišljanja i jedna velika problematika sama za sebe, no nije li to barem pokušaj objašnjenja odnosa čovjeka i prostora koji naizgled nedostaje u geopolitičkoj doktrini? No, čak kada bi i teorija geopolitike posezala za tim gotovo metafizičkim objašnjenjima, ne bi li zapravo, kao i u nedostatku bilo kakva objašnjenja, bila zapravo puka „pseudoznanost“, intelektualni otrov kako je poneki doživljavaju?¹² Vodeći se možda više tim metafizičkim razmatranjima nego znanstvenima, možemo sigurno osjetiti jednu vrstu povezanosti čovjeka sa svojim rodnim krajolikom, ali kako to kauzalno prikazati kroz jedan misaoni sustav?

Što je s ostalim argumentima? Ako možda ne možemo dobiti zadovoljavajuće viđenje geopolitičkoga prostora, što je s geopolitičkim čovjekom? Što pojedinac i kolektiv zapravo znače u teoriji geopolitike? Kao čisti politički subjekt, kao deterministički vođena figura na svjetskoj šahovskoj ploči jer se time naš svijet u zadnje vrijeme često zamjenjuje? Tko upravlja bijelim figurama, a tko crnim? Dati odgovor na ova pitanja bilo bi dati odgovor na samo iskonsko pitanje čovjekova života i njegove sudbine, a tko je među nama dovoljno hrabar da može sigurno tvrditi da zna odgovor na takvu vrstu pitanja, bez da se gubi u maglovitim religioznim i filozofskim tumačenjima? Određeni su euroazijanisti pokazali srednji prst znanstveno-kritičkoj analizi etiketirajući je kao proizvod materijalnoga, atradicionalnoga svijeta te grlom u jagode navalili na sakralnu geografiju koja se bavi duhovnošću kardinalnih točaka svijeta.¹³ Sama teorija

¹¹ Oswald SPENGLER, *Propast Zapada: Oblik i zbiljnost, Demetra, Zagreb, 1998.*, treće poglavlje: *Makrokozmos*, str. 191–246. I. *Simbolika slike i svijeta i problem prostora*, II. *apolonska, faustovska, magična duša*.

¹² Isaiah BOWMAN, *The New World, World Company, 1921.* „*Geopolitics presents a distorted view of the historical, political and geographical relations of the world and its parts.*“

¹³ Aleksandar DUGIN, *Sacred Geography To Geopolitics*, <http://openrevolt.info/2011/11/05/geography-geopolitics/>.

„*Sacred geography on the basis of 'space symbolism' traditionally considers the East as 'the land of Spirit', the paradise land, the land of a completeness, abundance, the Sacred 'native land' in its fullest and most perfect kind. In particular, this idea is mirrored in the Bible text, where the eastern disposition of 'Eden' is*

geopolitike tu se nalazi poput puke pozadinske fusnote. Svi ovi navodi dodatno zamagljuje značenje i smisao geopolitike. Ne samo da se geopolitika prikazuje kao pseudoznanost u čistom znanstvenom smislu, nego kada se dohvaćamo i sakralnih ili ideoloških principima možda bismo mogli govoriti i o nekim oštrijim kritikama. Ono što se često nadovezuje pojmu određene ideologije je demagogija. Sljedeće poglavlje obuhvatit će i jednu i drugu kritiku kroz prikaz temeljnih postavaka geopolike koje su postavili pojedinci koji se smatraju njezinim utemeljiteljima.

Problematika antagonizma kopna i mora

„Tko vlada istočnom Europom, zapovijeda Heartlandom; tko vlada Heartlandom, zapovijeda i Svjetskim Otokom; tko vlada Svjetskim Otokom, posjeduje svijet.“ (Mackinder)¹⁴

Jedna od vodećih geopolitičkih postavki je dvojnost kopna i mora, misao da su sve ljudske civilizacije bile podređene djelovanju tih elemenata, promatranje povijesti kao takozvanoga sukoba „morskih“ i „kopnenih“ principa u kojemu je svaka dosadašnja poznata civilizacija bila ili dio kopna ili dio mora. Taj se pogled na svijet razvija tumačenjem određenih zamisli „duhovnoga oca geopolitike“, Halforda Mackindera, iz njegova glavnoga djela „Geografska glavna točka povijesti“. Njegove zamisli počivaju na geostrateškim podjelama svijeta na središnju azijsku točku iz koje se razvila „Heartland“ teorija te uključuju i varijacije na temu „Rimland“, teorije koju je razvio Nicholas John Spykman¹⁵. Dok geostrategija podrazumijeva važna svjetska područja moći, u kojima će ekspanzionistički i natjecateljski nastrojene države svijeta ostvariti odlučujuću premoć nauštrb drugih, geopolitički doktrinari, barem u pogledu antagonizma kopna i mora, okreću vodu na svoj mlin. Jedan od pokazatelja takve namjere

treated.“... „The West has the opposite symbolical meaning. It is the ‘country of death’, the ‘lifeless world’, the ‘green country’ (as the ancient Egyptians called it). West is ‘the empire of exile’, ‘the pit of the rejected’, according to the expression of Islamic mystics. West is ‘anti-east’, the country of ‘zakata’ [in russian], decay, degradation...”

¹⁴ H. J. MACKINDER, *Democratic Ideals and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction*, New York: Holt, 1919.

¹⁵ Nicholas John SPYKMAN, *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*, New York, Harcourt, Brace and Company (1942.).

tvrdnje su izvjesnog Karla Schmitta u njegovu djelu „Kopno i More“:

„...Povijest planetarnoga sučeljavanja Istoka i Zapada se u svoj svojoj punoći može svesti na temeljnu dvojnost elemenata: Zemlje i Vode, Kopna i Mora...

...Ono što danas nazivamo Zapadom predstavlja jedan od svjetskih Oceana, polukuglu na kojoj se nalaze Atlantski i Tihi ocean. Sučeljavanje pomorskoga i kontinentalnoga svijeta – to je ona globalna istina u osnovi objašnjenja civilizacijske dvojnosti koja stalno izaziva planetarnu napetost i stimulira čitav proces povijesti.

U kulminirajućim trenucima svjetske povijesti sukobi zaraćenih velikih država pretvaraju se u ratove između stihije Mora i stihije Kopna. To su primijetili već ljetopisci rata između Sparte i Atene, Rima i Kartage. No, sve je do određenoga vremena bilo ograničeno na Sredozemno more. Ljudi još nisu znali za ogromne prostore, velike oceane, planetarne sukobe. Odmah ističem da treba praviti konceptijsku razliku između stihije Mora i stihije Oceana.“¹⁶

Njegovo stajalište o dvojnosti kopna i mora te planetarne napetosti koje izazivaju dovoljno govori samo za sebe. Ali, u tom će se pogledu dodatno trebati proučiti projiciranje te napetosti u rana povijesna razdoblja, u ovom slučaju misleći na Spartu i Atenu te Rima i Kartage. Sukobi i odnosi između tih gradova/država, republika/civilizacija kao odlika te prizme misli naširoko su i nadugo prihvaćeni, posebno kod euroazijanističke filozofije, ali i njihovih protivnika nazvanih euroatlantistima¹⁷. Također, svi daljnji povijesni sukobi na isti se način pokušavaju prikazati. No, koliko to odgovara stvarnoj biti? Je li uopće dosljedno samim geopolitičkim principima i vrijedi li stvarno taj geopolitički princip uz današnji globalizirani svijet i za zatvoreni antički svijet? U teoriji, ako bi se taj princip mogao dokazati, to bi svakako bio dobro utemeljen

¹⁶ <http://geopolitika.org/carl-schmitt-planetarna-napetost-između-istoka-i-zapada-1959/>

¹⁷ Henry Kissinger piše: „Long ago, I was fascinated with Greek history and culture. Years later, I became familiar with some aspects of twentieth century history. Like many others, I soon noticed some striking parallels between, on the one hand, the Spartan-Athenian antagonism in the ancient world, and, on the other hand, Soviet-American antagonism in the contemporary world. As far as I am aware, although this resemblance is widely acknowledged, many of its features have not received sufficient attention from contemporary scholarships. This paper highlights few parallels, as well as a few lessons that can be drawn from them by the world's public and policy makers.“

<http://www.is.wayne.edu/MNISSANI/PAGEPUB/ATHENS.htm>

argument za linearnu geopolitičku sliku svijeta, stoga idemo razlučiti njegovu vrijednost. Kada izvučemo sukobe tih entiteta iz konteksta, izgleda kao da se stvari slažu na svoje mjesto, no nije li to izrazito proizvoljno tumačenje? Usredotočimo se na sukob Rima i Kartage kao sukoba kopna i mora, gdje Rim spada pod stijeg kopna, a Kartaga pod stijeg mora. Ako teorija nalaže gotovo isključivo sukob kopna i mora, kako se ukupna povijest Rima uklapa u tu sliku? Nije li Rim većinu svoje povijesti ratovao sa svojim sjevernim keltskim i germanskim susjedima? Ne bi li to bio čisto sukob kopnenih civilizacija koji je bio jednako surov i nemilosrdan poput rata protiv Kartage? S obzirom na to da je Apeninski poluotok duboko situiran u Sredozemlju, kako uopće možemo govoriti o civilizaciji kopna? Kartaga se isključivo razvila kao pomorski dominantna zemlja jer je u svojoj državnoj jezgri bila po pitanju moći neosporavana, njezina teritorijalna okolina bila je ispunjena nepreglednim pustinjama i što se tiče moći, inferiornijim numidijskim i libijskim plemenima, čista nužnost i neimanje drugih razumnih alternativa razlog je postojanja Kartage kao pomorske sile, dok je u istom trenutku Rim morao zagospodariti vlastitim poluotokom, vodeći ratove s Etruščanima, Ilirima te braneći se od galskih provala i kasnije germanskih prijetnji. U drukčijim okolnostima Rim bi vjerojatno postao pomorska sila kalibra Kartage, no činjenične su ga okolnosti primorale uzeti drugi put ili je bilo shvatiti te činjenice i djelovati na njih ili je bilo propatiti njihove posljedice. Opet uzimajući u obzir argument elementarnih antagonizama, kako se Hannibalova Kartaga uklapa u opis civilizacije mora? Nevjerojatan pothvat prelaska Hannibala preko alpskih planina i strahoviti porazi koje je pretrpjela rimska vojska u bitkama kod Cannae¹⁸, rijeke Trebije te Trazemanskoga jezera bili bi čisti odlici civilizacije koja je kopneno ratovanje dovela do savršenstva. Duh Hanibalova pothvata utjelovio se u kasnijim rimskim velikanima poput Cezara koji su počeli pokoravati cijeli poznati svijet. Prije Hannibala, svijet sjeverno od nepokorivih Alpi za Rim je jedva i postojao.

No, to nema nikakve veze s talasokracijom ili telorukracijom, pojmovima koji vuku porijeklo od Tukidida, već sa čisto činjeničnim stanjem strateške pozicioniranosti u odnosu na jednako moćne susjede. Još je besmisleniji antagonizam kopna i mora u pogledu grčke kulture. Vrlo je plitko tako tumačiti sukob Atene i Sparte jer potpuno jednaki parametri kao i kod Rima i Kartage djeluju kod

18 Polybius. *The Histories*, 3.117. „... of the Roman and allied infantry, 70 000 were killed, 10 000 captured, and “perhaps” 3000 survived. He also reports that of the 6000 Roman and allied cavalry, only 370 survived.“

njih. Postoji svakako nešto geopolitički u svemu tome, ali oprečnost pomorskoga i kopnenoga, kao i linearan utjecaj zemljopisnoga područja na razvoj određenoga kolektiva jednostavno ne obuhvaća sve to u svojoj potpunosti. Postoje narodi koji su bili možda u posve jednakim okolnostima kao Rim i Grčka, a opet su se prema sebi odnosili potpuno drugačije. Kako opisati, opravdati skandinavske ratove te rane unutarnje kineske ratove tim antagonizmom? Svakako je jasno da Britansko Carstvo duguje svoju moć otočnoj izoliranosti od ostatka Europe i da se iz vladavine mora očitava globalna prevlast toga carstva, no znači li to da je se odmah može svrstati u morsku civilizaciju ili je to možda čisto svojstvena zasluga britanske plemićke elite? Na britanskom su otočju i u antičko doba postojali određeni narodi, ali u geopolitičkom i geostrateškom smislu nisu postigli apsolutno ništa, ako ćemo to gledati kroz prizmu ukupnoga političkoga doseg a i utjecaja čovječanstva u posljednje 3000 godina. Može se sa sigurnošću reći da postoje mjerila i elementi koje geopolitičke doktrine uopće ne uzimaju u obzir, poput recimo Huntingtonovih sukoba civilizacija ili određenoga značaja pojedine kulture prema kojemu se u grubim crtama može razaznati njezino geostrateško djelovanje, kako se da uvidjeti iz Spenglerovih tranzicija kulture i civilizacije¹⁹. S ovim se otvara još jedna posebna problematika koja se ne odnosi samo na nepotpunu razrađenost geopolitičke teorije, nego se možda i radi o podmuklijim nakanama koje su znak jednoga određenoga duha. Vratit ću se opet na citat Karla Schmitta: „To su primijetili već ljetopisci rata između Sparte i Atene, Rima i Kartage.“²⁰ Hoćemo li ga uzeti za riječ? Možemo li uistinu povjerovati u točnost te izjave nakon ove analize? Je li to možda ista težnja koja se očitava u Duginovom citatu s početka ovoga rada? Schmitt je u daljnjem tekstu još hrabriji te nastavlja istim tonom: „Goethe je napisao panegirik navodno kraljici Mariji Lujzi, a zapravo njezinu suprugu – francuskom imperatoru: ‘Tamo gdje su tisuće ljudi smetene, sve rješava jedan čovjek (Napoleon)’. Njemački pjesnik nastavlja, imajući u vidu globalni aspekt sučeljavanja Kopna i Mora: ‘Ono nad čim su tmurna stoljeća dugo promišljala, On (Napoleon) sažme najsjajnijim duhovnim pogledom. Sve ništavno se smrvilo u prah, samo su More i Kopno tu presudni’.“²¹

Zaboravimo na trenutak sve ostalo što je bio Goethe u svom životu. Zabora-

19 Oswald SPENGLER, *Propast Zapada: Svjetskohistorijske perspektive*.

20 Isto kao i 16.

21 Isto.

vimo sva njegova djela i općenito njegov univerzalni genij koji se izražavao u svemu čega se taj velikan dotakao, sve je to nevažno naspram Goethea kao geopolitičara, ili još bolje kao euroazijanista ili eurokontinentalista. Koja li je povijesna nepravda nanescena njegovu djelu i liku s obzirom na to da se nigdje ne spominje kao pionir geopolitike! Također, zaboravimo sve složene elemente i bogatstva oblika jedne Kartage, jednoga Rima, jedne grčke kulture i svega ostaloga živoga pa sve to stavimo u antagonizam kopna i mora. No, uzmimo u obzir da je nešto što kaže Carl Schmitt, koji je sam svakako imao vrlo duboke zaključke ili kada to kažu današnji geopolitičari koji žele krojiti današnju stvarnost prema svojim zamislima, nešto zapravo sasvim drukčije. Sa današnjega stajališta, imamo li koristi od anakronizama povijesnih tumačenja dalekih vremena? Znače li Tukididovi pojmovi talasokracije isto kao i kod Karla Schmitta? Što zapravo znači njihova „temeljita revizija političke, ideološke, etičke i vjerske povijesti čovječanstva“? Uočavanje nekih činjenica u povijesti i njihovo pravilno tumačenje? Ili zapravo samo „revizija povijesti“ koja je u suštini samo dio nekoga određenoga motiva? Moramo li proniknuti u ideološku ili povijesnu pristranost određenih geopolitičara? Što možemo sve saznati kada to napravimo?

Ideološka korupcija geopolitike

„Djelomične istine ili poluistine su često podmuklije nego potpune laži.“ (Samuel P. Huntington)²²

Koja je glavna odlika svih današnjih ideologija? Što zapravo one predstavljaju? Postoji li nešto zajedničko među svima, čak ako su i naočigled potpuno različite? Baš u današnjem vremenu imamo inflaciju ideologija, cijeli današnji svijet razložen je na apstraktne koncepte, ali što je uzrok tome? Hegemonija globaliziranoga svijeta, što je u suštini hegemonija zapadne civilizacije. Siloviti pohodi europskih država nakon otkrića Novog svijeta bili su krajnje uspješni, sve ostale civilizacije cijeloga svijeta pale su pod moć malenoga europskoga kontinenta na kojemu su živjeli ljudi osvajačkoga instinkta i strasti kakve svijet prije nije vidio. Kroz nekoliko se stoljeća izražavao u obliku širenja strahovito-

ga razaranja, patnji, očaja i straha. Stari poretci su pali pa su zamijenjeni novim zapadnim poretcima. No, između svog tog potresa željeza i baruta, industrije i tehnologije, dogodilo se jedno mnogo suptilnije i posljedično mnogo djelotvornije i sveobuhvatnije osvajanje, čija je krajnja posljedica upravo današnji svijet u kojemu živimo. Zapadni pogled na svijet postao je univerzalni pogled na svijet, specifično, misleći na upravo onaj pogled na svijet iskovan u duhu prosvjetiteljstva koji je duhovna kolijevka svih ideologija i revolucija. Je li i to upravo srž geopolitičkoga koncepta? Je li geopolitika određena konceptualna aproksimacija suvremenih vrijednosti? Nema sumnje kada ispitujemo njezine znanstvene temelje, ali je li geopolitika iskovana prekasno, u viru idealističkih, romantističkih i materijalističkih težnji? Znanost koja to nikada nije imala prilike postati u svom čistom obliku jer je uzurpirana u svojoj adolescentnoj fazi s više strana te je do kraja korumpirana? Na kraju krajeva, zašto smatram ideologiju korupcijom? Sve ideologije su laži. I to vrste laži koje žele postati univerzalnom istinom.

Ideolozi vide svijet kakvim žele da bude i takvim ga žele nametnuti svima, često ne birajući pritom metode i sredstva²³. Tradicionalizam, liberalizam, nihilizam, fašizam, socijalizam, euroazijanizam, euroantalizam, nacionalizam, anarhizam, ateizam i sve se gotovo grana u beskonačnost. Potpuno različiti koncepti? Potpuno iste stvari s današnjega stajališta, a objasniti ću i zašto. Ako ih promotrimo iz daljine, uočiti ćemo potpuno jednaku strukturu i razvoj, u pogledu metoda i ciljeva, antagonista i protagonista. Tvrdim da sve ideologije predstavljaju temeljitu reviziju političke, ideološke, etičke i vjerske povijesti čovječanstva, no tu sličnostima nije kraj, svaka ideologija u sebi sadrži primjer primarnoga antagonista i protagonista, odnosno primarni cilj kojemu treba težiti i sve okolnosti koje sprječavaju tu mogućnost koju treba uništiti revolucijom. Dvojnost utopije i distopije, raja i pakla, nešto što nam se čini religioznim kada dublje promišljamo o tome. Sličnost geopolitičke škole euroazijanizma i marksizma vrlo nam lako može postati uočljivom. Zanimljivo je kako su se u svojim tumačenjima povijesti obje filozofije dotakle Punsškoga rata gdje ga marksizam objašnjava kao sukob oko prava trgovine, ukupno gledajući da što je klasna borba za marksizam, to je sukob talasokracije i telurokracije za euroazijanizam. U vidu primarnoga antagonista za proletera u marksizmu to je viši stalež, za euroazijanizam je to euroatlantizam, koji se u stvarnosti ne pojavljuje pod takvim imenom, nego čisto kao teorijski koncept u samom euroazijaniz-

²² Samuel P. HUNTINGTON, *The Clash Of Civilization*, Simon&Schuster, str. 21.

²³ Boljševička i Francuska revolucija.

mu. Ista se stvar odnosi i na viši stalež, koji je u stvarnosti predstavljao mnogo toga osim što ideološki koncept marksizma to nalaže. Prilično smiješan i plitak pokušaj usporedbe, rekao bi netko. Pogledajmo ukratko i neke ostale ideologije. U vidu protagonista i antagonista, cijelo je prosvjetiteljstvo borba protiv sakralne tradicije baroka i uspostavljanja kulta zdravoga razuma. Ateizam napada teizam kao simbol ljudske nesavršenosti i straha od smrti, religiju kao primarni uzrok ratova i primitivizma te njezino uništenje kao dolazak utopije, međunarodno židovstvo i paraziti liberalizma koje zatamljuju i uništavaju svu tradiciju i rasu koja će sravniti ljudsku civilizaciju (nacional-socijalizam); cijela kultura i civilizacija kao tiranin koji je odvojio čovjeka od prirode te ga suštinski iskvario i učinio ga nesretnim, težnja povratku primarnom stanju i uništenje postojećega (anarhizam); izrabljivanje žena od strane patrijarhalnoga društva, kočenje njezina istinskoga intelektualnoga razvoja i mogućnosti, uništenje patrijarhalnoga i povratak matrijarhalnoga društva kao početnicu idealnoga svijeta (feminizam). Mogao bih nabrojati sve ideologije koje postoje, našao bih iste uzorke, koliko god nam se materija činila različitom, kostur je potpuno jednak. Sve ideologije imaju jednake crte lica svoga oca, prosvjetiteljstva. Prije te epohe ljudi su imali potpuno drukčiji pogled na svijet.

Ideologije truju sve, radikaliziraju sve stupove kulture, bilo da se radi o znanosti, filozofiji, religiji ili umjetnosti. Svi osjetimo nešto poprilično vulgarno kada ugledamo neke znanstvenike ateiste koji pokušavaju prikazati ideju Boga kroz analitičke metode ili svete sakralne spise, kroz kauzalne principe uzroka i posljedice, jednako je ružna tendencija religijske pseudoznanstvenosti, poput dokazivanja da je Zemlja stara 6000 godina ili da su ljudi šetali s prehistorijskim gmazovima samo da se opravdaju neki biblijski koncepti, parodije poput alternativne medicine ili homeopatije spadaju u ovu skupinu. Sveopća današnja pismenost može mnogo lakše distribuirati znanje, no jednako tako brzo i laži se kote. Kaže se što više zakona, to korumpiranija država, a jednako se tako može i reći: što više različitih ideologija, to je korumpiranija i civilizacija. Ali svemu bi se ovome vrlo lako mogao nazirati, osjeća se zasićenost i zastarjelost ideološkim konceptima, bez obzira na to što ih nikada nije bilo više nego danas. Ne vidimo složeni mehanizam apstrakcija kojemu vladaju zreli umovi, nego nerazmrsivi gordijski čvor kojemu ne vidimo ni početak ni kraj i kojega bi bilo najbolje prekinuti. I u nekim se geopolitičkim strujama osjeća ta zasićenost. Dugin je prozvao geopolitiku neslavenskom naukom²⁴,

²⁴ Aleksandar DUGIN, *Osnove geopolitike*, Ekopres, 2004.

ali nužnom za razvoj euroazijske ideje. Euroazijska ideja u sebi nosi svjetsku misiju suprotstavljanja euroatlantističkom/američkom unipolarnom svijetu i u duhovnom ujedinjenju Euroazijske kontinentalne mase. Euroazijanizam je u suštini želja ruske duše da se oslobodi okova zapada²⁵, da se modernizira, ali da i dalje ostane ruskoga karaktera, bez poprimanja ikakvoga univerzalnoga, globalnoga, no koliko će to biti moguće dok se zapadni svjetonazori uzimaju kao nužno zlo, upitno je. To nužno zlo i u samoj se Americi počinje dovoditi u pitanje, kako govore gotovo proročke riječi Samuela Huntingtona:

„Moja je hipoteza da temeljni izvori sukoba u ovom novom svijetu ne će biti primarno ideološki, ni primarno ekonomski. Dubok razdor među čovječanstvom i glavni izvor sukoba bit će kulturni. Nacionalne će države ostati najmoćniji subjekti u svjetskim aferama, ali glavni principalni sukobi svjetske politike dogodit će se među nacijama i skupinama različitih civilizacija. Sukob civilizacija dominirat će svjetskom politikom. Granice razdvajanja civilizacije bit će bojišnice budućnosti.“²⁶

Ovo je vrlo bitna stvar, pogotovo za sve one koje žive pod okriljem europske civilizacije, civilizacije čije nacije još nekako drže nakon cijeloga tisućljeća krvavoga ratovanja, pod oblikom vladavine birokratske Europske unije. Tu problem euroazijanizma dolazi do izražaja jer ima imperijalističke težnje jednakoga intenziteta za kakvoga misle da Amerika ima, iako ponešto drukčijega oblika²⁷, američke političke elite ne osjećaju se imperijalnim u svojim težnjama, no svi koji su vodili rat s njom takvom je smatraju. Kako bi izgledao euroazijanizam svima onima koji se pod njihovom doktrinom smatraju protivnicima?²⁸ Što se tiče Europe i Rusije, njihovo geopolitičko pitanje je euroazijanističko pitanje, posebice među europskom desnicom koja tu ideologiju smatra sebi bliskom, i u tom pogledu, osobito u Rusiji, nema mnogo alterna-

²⁵ Oswald SPENGLER, *Propast Zapada: Svjetsko historijske perspektive*, str. 260 i 488.

²⁶ Samuel P. HUNTINGTON, *The Clash Of Civilization*, Simon&Schuster, str. 36.

²⁷ Aleksandar DUGIN, <http://evrazia.org/article/1445>, „Globalization – main body of modern history. In the broad sense Eurasian idea and even Eurasia as concept are not strictly correspond to Eurasian continent as geographical object. It is planet-scale strategy that admits objectivity of globalization and termination of 'national states' (Etats-Nations), but at the same time offers different scenario of globalization. No unipolar world and united global government, but several global zones (poles). This is alternative or multipolar edition of globalization. Globalization is the main fundamental world process that determines main vector of modern history.“

²⁸ Charles CLOVER: „Few modern ideologies are as whimsically all-encompassing, as romantically obscure, as intellectually sloppy, and as likely to start a third world war as the theory of 'geopolitics'.“ <http://www.foreignaffairs.com/articles/54793/charles-clover/dreams-of-the-urasian-heartland-the-reemergence-of-geopolitics>.

tiva. Može se reći da ih veže zajednički neprijatelj liberalne vladavine koja je programski nazvana euroatlantizmom. Ali, zapitajmo se za sličnosti. Europska desnica smatra euroazijanizam privlačnim, u vidu sličnih tradicionalnih i konzervativnih vrijednosti i ciljeva, no koliko se sama ruska i europska tradicija razlikuju? Nisu li sami Rusi izjašnjavali posebnost svoje kulture kroz zadnjih nekoliko stoljeća?²⁹ I islamisti imaju izrazito tradicionalnu i protumodernističku kulturu, no opet se na nju gleda s izrazitim neprijateljstvom. Zašto europska desnica ne traži nadahnuće u svojoj bogatoj kulturi umjesto da se odlučuje hoće li nositi turban ili šubaru? Koliko se mržnje među tradicionalističkim skupinama može nalaziti pokazuje nam rat u Donbasu na istoku Ukrajine, između pro-ruskih separatista ili Ukrajinaca. Ukrajinski desni sektor prozivaju kao najgore fašiste, dok se jednakom propagandom Ukrajinici koriste naspram Rusa³⁰. Je li moguća dugotrajnija suradnja? Je li opet moguć rat u suvremenoj Europi u vidu projekcije sukoba euroazijanizma i euroatlantizma? Koliko bi radikalne podjele među Europom to opet izazvalo? Može li Europa preživjeti novi sukob kao u prošlim svjetskim ratovima, dok cijeli svijet postaje ujedinjen u granicama svoje kulture? Trenutno stanje nalaže velik oprez jer moguće je da Džingis-kan opet jaše sa svojom hordom na Europu kao u prošlosti, ali ta horda više nije istrenirana i nemilosrdna konjica, nego euroazijanistička doktrina.

Alternative geopolitici?

„Cezarizam budućnosti ne će uvjeravati, nego pokoravat će silom. Jedino kada sve to postane očevitno – kada osjetimo većinu kao izgovor i preziremo je; kada se uzdigne netko tko je sposoban gledati s visoka na masu, na stranku u cijelom svojem značenju, na sve programe i ideologije – jedino će tada Revolucija biti svladana.“ (Oswald Spengler)³¹

Trebamo li na kraju svega ovoga geopolitiku? Trebamo li tražiti alternativu u obliku kauzalnoga sustava ili ideološke doktrine? Geopolitička analiza svih povijesnih događaja bez sumnje je vrlo obuhvatna i opširna, izgleda nam logično

na trenutke, ali najlakše je biti general poslije bitke. Može li se geopolitikom obrazovati pojedinca kako bi znao prepoznati razvoj određenoga političkoga događaja u žaru trenutka? Što nas može naučiti život velikih državnika poput Napoleona, Bismarcka, Friedricha Velikoga, Lenjina, Theodora Roosevelta, Hannibala, Alexandra Velikoga, Scipiona Starijega, Hitlera, Staljina? Jesu li oni svoje uspjehe temeljili na nekoj znanstvenoj teoriji ili sakralnim spisima? Što se tiče Europe, nikada više nije političkih teorija i s ljevice i s desnice, ali Europa i Amerika sve drastičnije padaju u svojoj političkoj metodi, dok potonja čak i postaje predmet izrugivanja. Geopolitički modeli još danas traže svoju potvrdu dok joj se gomilaju sve veći nedostaci. Morat ću se vratiti na prvi dio ovoga rada gdje sam se zapitao što za Rusiju znači beskrajna prostranost Azije ili uže govoreći Sibira kada se gleda njezino stajalište naspram ostalih država. Koliko ona stvarnu moć ima nad takvim teritorijem ili je ta vladavina samo simbolička? Ovo koristim kao argument za pobijanje Mackinderove „Heartland“ teorije jer onaj tko vlada „svjetskim otokom“ neće zavladatai svijetom, tim beskrajnim područjem čovjek ne može vladati, osim u ponekim žarišnim točkama, u najboljem slučaju, naseljenik toga prostora može se skriti od svijeta; propasti mongolskih, ruskih i sovjetskih carstva tome govore u prilog. Još jedan primjer neuspjelosti geopolitičkih doktrina je onaj Trećega Carstva, takozvani „geopolitik“. Sjajna forma njemačke nacije u obliku ratnih osvajanja obezvrijeđena je u pogledu Hitlerova odbijanja suočavanja s političkom stvarnošću; koncepti poput „arijevsko-germanskoga jedinstva“, „lebensrauma“ i značajnoga podcjenjivanja ruskoga naroda u obliku osude kvazi-darvinističkom doktrinom niže rase to je onemogućilo. Što se tiče religije, svakako je postojalo mnogo značajnih vođa, posebice u Katoličkoj Crkvi. Dovoljno je spomenuti lik i djelo Innocenta III. No, to nema veze s religijom, osim u pogledu religijskoga nadahnuća, jer taktike, strategije i osvajanja nemaju veze s religijskim pogledom na svijet, to je isključivo nešto životinjski u čovjeku i nema veze s onostranošću, to je odlika našega svijeta u kojemu vlada „rex mundi“. Spomenuo sam mnogo povijesno značajnih osoba i gotovo možemo biti sigurni da je cijeli njihov život proživljen od strane strahovito nadarenoga pojedinca mjerilo njegova uspjeha, a ne samo određeno učenje. Pitam još jednom, treba li nam geopolitika ili neke njezine alternative? Ne. Imamo ih i previše. Trebaju nam veliki pojedinci i možda je samo pitanje sudbine hoće li nas njima blagosloviti.

²⁹ Robert C. WILLIAMS, *The Russian Soul: A Study in European Thought and Non-European Nationalism*, *Journal of the History of Ideas* 31 (1970): 573–588, 27. 11. 2010., <http://www.jstor.org/stable/2708261>.

³⁰ <https://www.facebook.com/weSupportUkraine?fref=ts> i <https://www.facebook.com/DonbassRevolution?fref=ts>.

³¹ Oswald SPENGLER, *The Hours Of Decision*, str. 80.

Literatura

- Klaus DODDS, „Geopolitics: A very short introduction“, Oxford University Press 2014.
- Oswald SPENGLER, „The Hours Of Decision“
- Samuel P. HUNTINGTON, „The Clash Of Civilization“, Simon&Schuster, 1996.
- Oswald SPENGLER, „Propast Zapada: Svjetskohistorijske perspektive“, Demetra, Zagreb, 1998.
- Oswald SPENGLER, „Propast Zapada: oblik i zbiljnost“, Demetra, Zagreb, 1998.
- Alexandar DUGIN, „Osnove geopolitike“, Ekopres, 2004.
- Alexandar DUGIN, „The Fourth Political Theory“, Arktos London, 2012.

Radovi
nevezani uz temu broja

JURAJ KRIŽANIĆ - MISIJA U RUSIJI

Autor: **Marko Paradžik**, mag. iur.

Juraj Križanić (lat. *Georgius Crisanius*, tal. *Crisanio*) rodio se 1617. ili 1618. u Obruhu u Hrvatskoj. Humanističke znanosti uči kod isusovaca u Ljubljani, filozofiju studira u Grazu, a teologiju u Bologni.¹ U Rimu stupa u Grčki zavod sv. Atanzija gdje proučava grčki jezik, književnost i teološke kontroverze između grčke i latinske crkve. Proučavajući istočnu liturgiju, posebnu pozornost posvećuje crkvenom pjevanju.² Nakon doktorata iz teologije 1642. dolazi na mjesto župnika u Nedelišće blizu čuvene čakovečke knjižnice Nikole Zrinskog koja je bila bogata raznim ekonomskim, političkim, lingvističkim i književnim djelima na raznim jezicima te odbija pozive uglednika i visoko obrazovanih plemića: poziv na dvor palatina Ivana Draškovića koji mu nudi biskupsku stolicu, poziv na dvor Petra Zrinskog i karlovačkoga generala Vuka Frankopana.³ U Varaždinu, kamo je iz Nedelišća bio promaknut za župnika, 1646. ga je zatekla odluka Zbora za širenje vjere da krene put Rusije pa tako odlazi u Smolensk, tzv. ključ Moskve (lat. *clavis Moscuæ*), kod biskupa Petra Parzewaskog. U Moskvu konačno stiže 25. listopada i ostaje u njoj do 19. prosinca 1647. godine.⁴ Nedugo nakon povratka iz Rusije pruža mu se prilika da boravi u Carigradu (15. siječnja – 13. ožujka 1651.) kao kapelan bečkoga poslanstva i kao osobni tajnik Johana Rudolfa Schmida zum Schwarzhornu, vrsnoga poznavatelja turskoga jezika, turske kulture i turske politike.⁵ Povratkom u Rim prevodi „Kirilovu knjigu“ te pobija bogoslovne pisce pravoslavlja, počevši od Focija do svoga vremena. Godine 1658. napušta Rim protivno Papinoj volji i odlazi opet u Moskvu gdje ostaje u Nježinu kao gost protopopa

Maksima te u jednom svom spisu nagovara Ukrajince da kao Mala Rusija ostanu sjedinjeni s Moskvom.⁶ Zapovjednik ruske vojske, knez Trubecki, i glavar A. S. Matvejev koji su gušili bunu Ukrajinaca, šalju s preporučenim pismima

¹ Ivan GOLUB, *Križanić, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1987.*, str. 9.

² Isto, str. 1.

³ Isto, str. 15.

⁴ Isto, str. 16–17.

⁵ Isto, str. 18.

zaslužnoga Križanića sa stanovitim Vasilijem Bezobrzovom u Moskvu gdje stiže 17. rujna predstavljen kriptonomom Jurij Biliš Srbin (Serbenin) te nudi svoje usluge tajniku Propagande Ignoliju: „pisati historiju Rusije, biti carski knjižničar, prevesti Bibliju i raditi na pravopisu i gramatici koja je jedina i prihvaćena od svih ponuđenih.“⁷ Nije točno poznato zašto no biva prognan u Sibir gdje stiže 8. ožujka 1661. u glavni grad Tobolsk gdje nastavlja rad na pravopisu i leksikonu te prevodi za cara, tumači političke pisce i piše neka svoja djela.⁸ Nakon petnaest godina sin cara koji ga je izgnao, Fedor Aleksejevič Romanov, pomilovao je Križanića pa se 5. ožujka 1676. vraća u Moskvu gdje nalazi A. S. Matvejeva kao ministra i Makisma kao episkopa.⁹ Cara je zatražio da mu dopusti odlazak iz Rusije te mu zauzvrat ponudio prijevod Aristotelove „Politike“ pa 1677. godine odlazi u Vilnius, stupa u dominikanski red i uzima redovničko ime fra Augustin.¹⁰ Opet kreće putem Rima sa svojim rukopisima koje ondje želi tiskati, no nikada tamo ne stiže jer se na putu pridružio vojsci Jana Sobieskog kojemu je posvetio svoje djelo „Historia de Sibiria“ te 1683. pogiba kod Beča.¹¹ Značajna djela koja je napisao za života su kronološki sljedeća: „Razgovori o vladateljstvu“ (*Razgovori ob wladatelistwu*), zbornik „Politika“, „Gramatički prikaz ruskog jezika“ (*Gramatičko izkazanje ob Ruskom jeziku*), „O promislu Božjem“ (*De providentia Dei*)¹², „O svetom krštenju“ (*Ob svetom kršćenju*), „Tumačenje povijesnih proroštva“ (*Tolkovanie istoričeskikh proročevstv*), „O kineskoj trgovini“ (*O kitajskom torgu*)¹³, „Opovrgnuće molbe Solovčana“ (*Obličejine na soloveckuju čelobitnu*)¹⁴, „Besjda o praznovjerstvu“ (*O preverstvu beseda*)¹⁵.

Ako sagledamo njegov životni put čisto biografski, bez upuštanja u tumačenja njegovih djela, možemo zaključiti da je Križanićev život ispunjen teškim

7 Isto, str. 28.

8 Isto, str. 30.

9 Isto, str. 36.

10 Isto, str. 37.

11 Isto, str. 37.

12 Političko-teološko djelo u kojemu u vrijeme rusko-poljskoga rata raspravlja o pitanjima poraza i pobjeda, što sve tumači kao djelo Providnosti koja sve usmjeruje prema Isusu i Crkvi.

13 Djelo šalje 1675. u Moskvu i time možda doprinosi tome da Moskva šalje Grka Nikolu Sparafiju Mileuska u Kinu.

14 Jedinstven slučaj da katolički teolog ustaje u obranu službene pravoslavne crkve kada se u njezinu krilu pojavio raskol. Starovjercima, monasima samostana Solovki, piše gotovo literarno djelo u kojemu ih moli, kori, zaklinje i potiče da odustanu od krivovjersta i raskolničkog ponašanja. Također je zanimljivo da Križanić kijevske i moskovske pravoslavce naziva crkvama, što na Zapadu nije slučaj sve do II. vatikanskoga koncila.

15 Isto, str. 30–35.

putovanjima i naukama, zanimljivim poznanstvima, raznim preokretima i opasnostima. Ono što ga je najviše obilježilo kao mislioca i čovjeka jest njegova moskovska namisao, to jest misija približavanja rimske i pravoslavne crkve te osnaživanje slavenstva u kojemu je Rusija trebala igrati glavnu ulogu. S obzirom na to da se gotovo kao jedan polihistor bavio raznim naukama (filozofija, teologija, jezik, muzikologija), bilo bi preopširno baviti se njegovim cjelokupnim opusom i misli u ovome radu pa će se on stoga usmjeriti na Križanićeva djela koja se neposredno tiču Rusije. Osim toga, pokušat će se ukratko prikazati i njegova vizija izgradnje Rusije kao države u ekonomskom, strateško-vojnom i političkom aspektu. Također je potrebno razjasniti što je mislio pod slavenstvom i kakve je prirode u vezi s tim bilo njegovo misionarstvo u Rusiji.

Juraj Križanić svoju je mladost i kasnije dio života proveo u Hrvatskoj koja je bila u sastavu Habsburške monarhije s mnogim drugim zemljama sa slavenskim elementom u neravnopravnom i lošijem položaju naspram zemalja s pretežito germanskim elementom. Osim toga, bila je još aktualna opasnost od Turaka koji su osvojili dosta zemalja sa slavenskim elementom (npr. dijelovi Hrvatske, Bosne, Hercegovine i Srbije). Sama činjenica da su njegovi suvremenici Fran Krsto Frankopan i Petar Zrinski 1671. pogubljeni zbog urote protiv Habsburške monarhije govori nam da su se u geopolitičkom smislu razmatrale metode i smjernice među kojima se Križanić umjesto Turaka i Germana, odnosno Zapada, odlučio za treći put: Rusiju. Pogrešno bi bilo reći da je on prvi koji je počeo razvijati takvu opciju. Naime, Konstantin Filozof, Priboveći, Orbini, Palmotić te neki dubrovački pjesnici prije Križanića su pokazali naklonost Rusiju i njezinu carizmu kao potencijalnom oslobodilačkom čimbeniku, no on je prvi na temelju svojih dubokih promišljanja i vizije Rusije svoj naum pokušao provesti u djelo.¹⁶ Prve predodžbe o Rusiji dobiva od autora Giovija (*Libellus de legatione Basilli magni*), Herberstein S. (*Rerum Moscovitarum Comentarum*) i Papinoga poslanika Vasiljeviču Groznom Antonija Possevina (*Moscovia*) iz čijih djela ispisuje čitave odlomke, komentira ih i razmišlja o njima.¹⁷ Sasvim je jasno da nije iz tih djela, s obzirom na tijek vremena, mogao dobiti jasnu sliku onovremene Rusije, no to je očito bilo dovoljno za začetak njegove ideje, uzevši u obzir ulogu Rusije među Slavenima, s tim da konačni impuls toj ideji svakako daje politička ozbiljnost u Rimu (što se tiče njegova

16 A. Lj. GOLJDBREG, *Križanić i Rusija, Historijski zbornik*, (gl. ur. Jaroslav Šidak), Zagreb, 1971, str. 261.

17 Isto, str. 262.

misionarstva u Rimu). U vezi s tim treba, spomenuti njegovu čuvenu „Promemoriu“ iz 1641. koju je napisao po dolasku u Rim jer sadrži njegovu prvotnu namjeru, a to je da će njegovo djelovanje biti u službi gospodara Moskve kako bi stekao njihovu blagonaklonost za vlastite ciljeve (sjedinenje crkava, borba protiv Turaka) pa se u tu svrhu sprema prevesti na moskovsko narječje knjižice iz slobodnih nauka i umjetnosti bez političkih djela iz kojih će sam davati savjete caru te objaviti pohvalu suvremenim i starim knezovima, kako u prozi tako i u poeziji.¹⁸ Međutim, njegova se sibirski djela u velikoj mjeri sastoje od političkih sudova s kritičkom ocjenom Vladimira Monomaha, Ivana IV., Borisa Godunova i drugih carskih vladara pa je on otišao dalje od svojih mladenačkih nakana, što je i prirodno s obzirom na to da su se njegove predodžbe o Rusiji mijenjale s vremenom njegova boravka u toj zemlji.¹⁹ Tako će se nerazdvojivo povezati njegovo misionarsko-teološko poslanje (približavanje katoličanstva i ruskoga pravoslavlja) i političko poslanje (izgradnja Rusije kao države koja će pomoći ostalim Slavenima da stvore svoje države), stoga nas ne mora čuditi što je razvio posebnu političku teologiju.²⁰

Prvo djelo vezano uz Križanićevu moskovsku namjeru nakon povratka iz Moskve u Rim jest nikad dovršena „Sveukupna knjižnica raskolnika“ (*Bibliotheca Schismaticorum Universa*) u kojoj želi prikazati niz kontoverza za pravoslavce, kao što je Bellarmin dao za protestante, no za razliku od njega Križanić ne trga riječi iz konteksta pojedinoga pravoslavnoga teologa, već u posebnom svesku donosi cjelovite spise pravoslavnih pisaca, kako bi se čula njihova neokrnjena riječ, a onda na njih u posebnom svesku odgovara.²¹ Vrlo značajna za shvaćanje Križanićeve moskovske namjere iz toga razdoblja je predstavka

18 Isto, str. 263.

19 Isto, str. 263.

20 Termin „politička teologija“ prvi se put spominje u čuvenom istoimenom eseju Karla Schmita „Politische Theologie: Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität“ čija glavna teza oslikava vezu između političke organizacije društva i religiozne svijesti koje to društvo posjeduje. Drugim riječima, političko društvo uvijek oslikava njegova vjerska uvjerenja, pa čak i kada je ono sekularno, ono neizbježno implicira na određenu formu civilne religije: Svi značajni koncepti moderne teorije države predstavljaju zapravo sekularizirane teološke koncepte koji su tijekom njihova povijesnoga razvoja od teoloških sustava prešli u teoriju o državi, npr. slika Svemogućega Boga koji postaje Svemogući Zakonodavac ili koncept jednakosti pred Bogom koji prelazi u egalitarni koncept jednakosti pred Zakonom. Poznati rimokatolički teolog Johann Baptist Metz početkom 60-ih godina prošloga stoljeća uvodi ovaj pojam u svoj teološki diskurs. Za razliku od Schmita koji je ovaj izraz koristio kada je govorio o autorima rimokatoličke kontrarevolucije, Donoso Kortesu, Bonald i de Maistreu, autori koji su bili teisti i ideološki podržavali osobni suverenitet monarha pomoću teoloških analogija, Metz ovom pojmu daje jedno novo značenje i određuje ga kao svojevrsni kritički aparat društva. (<http://blog.b92.net/text/13767/Kratak-esej-o-politickoj-teologiji/> 3. 9. 2014. 14.20 h).

21 I. GOLUB, Križanić, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1987.

„Promemoria“ iz 1641. koju je Križanić iznio i obrazložio Francescu Ignoliju, tajniku Zbora za širenje vjere: „Ja ne držim Moskovljane niti krivovjericima niti raskolnicima (jer njihov raskol nije nastao iz oholosti, pravoga korijena raskola, nego iz neznanja), već ih držim za kršćane koji su jednostavno dovedeni u zabludu. I tako mislim da ići među njih i razgovarati s njima ne znači ići propovjedati im vjeru (pothvat koji se ja nikad ne bih usudio preuzeti), već znači ići poticati ih na vrline, na znanost, na slobodna umijeća.“²² Prema tome, njegovo temeljno shvaćanje jest da je crkveni raskol, koji je proizveo podijeljenost Slavena na katolike i pravoslavce koban i za jedinstvo Slavena i za crkveno sjedinjenje, stoga nastoji da se svi Slaveni nađu u jednoj Rimskoj crkvi, ali ne nužno istom obredu i disciplini jer Ruse ne smatra krivovjericima i raskolnicima, već od Grka zavedenima pa je njegova misija obrazovati i znanjem stvoriti pretpostavke shvaćanja zablude.²³

Bitno je istaknuti da se misionarstvo i slavenstvo u Križanića ne isprepliću tako da čas jedan, čas drugi prevladavaju, već da je Križanić jednako u svakom trenutku misionar i pobornik slavenstva bez ikakvoga stvarnoga prioriteta jednoga nad drugim.²⁴ Za Goluba, Križanićevi spisi redom proizlaze na tlu konkretnoga slavenskoga događanja, crkvenoga i svjetovnoga jer „Križanićeva je politika teološka, a teologija politička. Križanićev unionizam je slavenski, a slavizam unionistički“ (Golub, 1987: 95).²⁵ Dana 15. travnja 1663. godine počinje pisati djelo „Razgovori o vladateljstvu“ (*Razgovori ob vladateljstvu*) u kojemu interdisciplinarno i teorijski-praktično savjetuje cara u izgradnji države kroz aspekte ekonomije, teologije, politike, filozofije.²⁶ Možemo ukratko izdvojiti nekoliko ključnih načela za razumijevanje tog djela koji se tiču izgradnje ruske države: antixenomanija (*ksenomanija Csuzebjesie*), samodržavlje (*Samowládstwo*), savršene jednovlade (*Sowerszenogó Iednowladstva*), kralj kao državnik Božji (*Derzâwnik Bôży*) i eklezijsko-teističko tumačenje povijesti po uzoru na sv. Augustina.²⁷

22 Isto, str. 11.

23 Goran SUNAJKO, Križanićev teorijski koncept političke teologije kao preduvjet praktičnome ostvarenju slavenskoga jedinstva *Anthropos 1–2* (225–226) 2012, str. 306.

24 Isto, str. 306.

25 Isto, str. 306.

26 Isto, str. 307.

27 Isto, str. 306–324.

Ksenomanija

Središnji problem slavenskoga naroda Križanić vidi u ksenomaniji (pomami za tuđim, stranim) pa se svemu tuđem divimo, ističe Križanić, a svoj domaći način života preziremo, omalovažavamo i odbacujemo.²⁸ Zbog toga i primamo razne strance, divimo se njihovoj vanjštini, tječitosti i ugladenosti i preraskošnom načinu života „te im dajemo takovu vlast u našim državama da izjedaju svo naše blago te da najzad na nama samima jašu po svojoj miloj volji.” (Križanić, 1997: 195).²⁹ S jedne strane, treba uvijek polaziti od sebe, a s druge nikada ne vjerovati strancima, zbog čega od loših političkih osobina Križanić ističe naivnost na temelju koje drugi narodi neprestano uvlače slavenski narod u nepotrebne i tuđinske ratove.³⁰ Zbog toga se, navodi Križanić, i događaju politički prevrati u kojemu slavenski vladari ostaju bez prijestolja poput slučaja u Poljskoj jer „Perzijancima je pastirom Perzijanac, Turcima je pastirom Turčin, Francuzima je pastirom Francuz, Nijemcima je pastirom Nijemac, svakomu je većem samostalnom narodu pastirom čovjek njihova roda, jedino nije Poljacima pastirom Poljak, već tuđinac.” (Križanić, 1997: 219).³¹ Križanić tako pokazuje biblijsko, odnosno teološko utemeljenje odbacivanja tuđinske vlasti i slavensku ksenomaniju uspoređuje sa snagom idolopoklonstva u Židova pa zaključuje kako je vladavina stranaca protivna najprije načelima političke teologije jer Božja zapovijed glasi: „Ne možete učiniti kraljem svojim tuđinca koji nije vaš brat”. Osim toga, protivna je i političkim znanostima koje naučavaju kako je nemoguće uskladiti interese u državi ako je više naroda koji imaju vlast ili utjecaja na vlast jer tuđinci ne mare za opće (narodno) dobro, već samo za vlastitu korist.³²

Monarhija, samovlada i jednovlada

Križanić svoju teoriju države započinje s tipologijom vladavinskih oblika

(oblika države) te kao većina teoretičara prihvaća klasičnu podjelu na samovladu (monarhija), plemićko vladanje (aristokracija) i općevladu (demokracija).³³ Najboljim oblikom vladavine u skladu s teološkom tradicijom smatrao je apsolutnu i savršenu monarhiju, odnosno savršene jednovlade (*Sowerszenogó Jednowladstva*).³⁴ On za to navodi argumente da se u samovladi (*Samowládstwo*) opća pravda bolje izvršava; lakše i bolje čuva mir i narodna sloga; jer je protiv opasnosti taj oblik najpouzdaniji i posljednje, najvažnije, jer potvrđuje načelo političke teologije, jer je samovlada Božjem vladanju nalik.³⁵ Postojećim vladavinskim oblicima, u skladu s tradicijom, Križanić određuje i njihova izvrnguća u negativne oblike, tako se općevlada (*Obćewładstwo*) može pretvoriti u anarhiju i raspuštenost, plemićko vladanje (*Bolyárskoie wladanie*) u oligarhiju, vladavinu nekolicine, a samovlada (*Samowládstwo*) u tiraniju (Križanić, 1965: 201).³⁶ S obzirom na njegovo zauzimanje za monarhiju, najpogubniji i najštetniji negativni oblik vladavine za Križanića je tiranija; tiranin je onaj kojega naziva gulikožom (*Lyudodérec*), to jest onoga koji ugnjetava, ali i materijalno, prekomjernim nametima iskorištava narod u svoju korist.³⁷ Zbog toga kralj koji ima utemeljenje u Bogu mora imati i potvrdu u narodu, što pokazuje Križanićevu modernost mišljenja države jer iako nije podložan nikakvoj ljudskoj zapovijedi „ipak je podređen zapovijedi Božjoj i glasu naroda“ (ili javnom mišljenju).³⁸ Dakle, te dvije spone koje vežu kralja i opominju ga na njegove dužnosti jesu pravednost i poštenje iliti zapovijed Božja i narodni prijezir: „tko pak ne mari za strah Božji, ni za narodni prijezir, ni za buduću slavu, taj je pravi pravcati tiranin.” (Križanić, 1997: 275)³⁹ Naposljetku, ipak je ustvrdio da je za Rusiju potrebna jaka monarhija s carom kao apsolutnim vladarom jer se snažna ruska država u tadašnjim prilikama može izgraditi pomoću jake središnje vlasti ustoličene u središnjoj figuri: „Nama je potrebna takva monarhija u kojoj vladar nije ograničen nikakvim zakonima i ima vlast veću ili u najmanju ruku istu takvu kakvu ima turski i perzijski monarh i kakvu je imao Džingiskan.”⁴⁰ Valja to tumačiti samo kao potrebu u izvanrednim okolnostima, što nije strano niti modernim demokracijama koje u ustavima

³³ Isto, str. 317–318.

³⁴ Isto, str. 317–318.

³⁵ Isto, str. 317–318.

³⁶ Isto, str. 317–318.

³⁷ Isto, str. 317–318.

³⁸ Isto, str. 317–318.

³⁹ Isto, str. 316–317.

⁴⁰ A. Lj. GOLJDBREG, *Križanić i Rusija, Historijski zbornik*, (gl. ur. Jaroslav Šidak), Zagreb, 1971, str. 268.

²⁸ Isto, str. 309.

²⁹ Isto, str. 309.

³⁰ Isto, str. 309.

³¹ Isto, str. 309.

³² Isto, str. 310.

dopuštaju suspenziju mnogih ustavnih prava u korist jačanja izvršne vlasti u vrijeme nepogoda jer kao što ćemo vidjeti, Križanić ipak zagovara ograničenje svemoći vladara.

Kralj legitimiran od Boga i naroda

Božja providnost koju je Križanić iskazao i kojom se utemeljuju države manifestira se podjednako i u unutarnji poredak države, stoga mu je važno pokazati načela svoje političke teologije kao odnos duhovnoga i svjetovnoga, onostranoga i ovostranoga u konkretnom svjetovnom poretku koji uvijek ima utemeljenje, kako u Bogu tako i u teološkoj tradiciji.⁴¹

Tako Križanić ustvrđuje i ponavlja, za shvaćanje političke teologije ključnu tezu, da „svi zakoniti kraljevi nisu postavljeni sami od sebe niti od ljudi, nego od Boga” (Križanić, 1997: 260).⁴² Nadalje, u skladu s političkom teologijom kralj je s obzirom na druge smrtno ljudske istinski gospodar u svojem kraljevstvu, a s obzirom na Boga kralj nije gospodar, već državnik Božji (*Deržâwnik Bôžyi*) pa su Bogu protivni svi tiranski, lakomi i okrutni zakoni, jer „bezgranična tiranska vlast suprotna je i prirodnim zakonima: ta priroda nam govori kako nisu postavljena kraljevstva radi kraljeva, već kraljevi radi kraljevstva.” (Križanić, 1997, 280).⁴³

Univerzalni savjeti vladaru

Državnik prema načelu „znaj sam sebe” mora poznavati devet temeljnih činjenica: prvo, poznavati prirodu svojega naroda; drugo, poznavati čime zemlja obiluje, a čime oskudijeva; treće, poznavati kako narod živi u odnosu na druge narode; četvrto, u čemu se sastoji snaga, a u čemu slabost naroda; peto,

poznavati zakone i propise jednako kao i stare običaje naroda; šesto, poznavati u čemu se sastoji snaga, a u čemu slabost države, od koga prijeti opasnost, a kakve su koristi od susjednih država; sedmo, usmjeravati rad i znanje podanika u napredak države; osmo, skrivati od drugih tajne naroda i države, i deveto, znati razlučiti različite savjete koji mogu biti korisni, a koji štetni kraljevstvu.⁴⁴ Križanić zaključuje da bi Rusija i slavenski narodi već postigli uspjeh da su se vodili ovim načelima, svakako je pitanje koliko su ti savjeti bili usvojeni utjecajem Križanićeva djela na ruske vladare, no razmatrajući ih možemo zaključiti kako ih njihova univerzalnost i danas čini aktualnim bez obzira usvoji li ih vlada s premijerom, predsjednik, kralj ili car.

⁴⁴ Isto, str. 319.

⁴¹ Goran SUNAJKO, *Križanićev teorijski koncept političke teologije kao preduvjet praktičnome ostvarenju slavenskoga jedinstva* *Anthropos* 1–2 (225–226) 2012, str. 316.

⁴² Isto, str. 316.

⁴³ Isto, str. 316.

Teistička koncepcija povijesti

Kao i njegov uzor, sv. Augustin, po kojemu je uzeo svoje redovničko ime, Križanić svoju transformaciju teološkoga u političko započinje teologijom povijesti koja se ozbiljuje teistički, kao Božja providnost po kojoj Bog ne samo da je sve stvorio, nego i svime upravlja: „Ne upravlja slijep slučaj ovim svijetom, nego Božja promisao. Ništa se na njem ne događa bez razloga. Mi očima vidimo različite posljedice i događanja među ljudima, a razum nam je od Boga zato dan kako bismo njime procijenili razloge svakojakih slučajeva.” (Križanić, 1997: 379).⁴⁵ Bog je početni uzrok, Aristotelov nepokrenuti pokretač, dok je teleološki gledano konačna posljedica slava Božja tako da je čitav tijek po-

stojanja usmjeren sve na veću slavu Božju (*ad maiorem Dei gloriam*). Međutim, Križanić je uspio pomiriti teološko shvaćanje Providnosti s filozofskom tradicijom shvaćanja uzročnosti, stoga i Golub (1986a: 3) zaključuje kako se u traženju uzroka povijesnom događaju Križanić ne povodi isključivo, pa ni prvotno, svjetlom razuma (dakle filozofski), nego nadasve svjetlom objave (dakle teološki), vjerojatno pod utjecajem Augustina. Za Križanića stoga filozofija nije odvojena od teologi-

je: „Svi drugi pravi, zakoniti i punovlasni kraljevi, samovladari i Božji namjesnici kao Kir, Aleksandar, David i ostali njima slični, nisu primili vlast od pape ni od rimskih careva, već od Boga. Zato mi, dakle, primivši slavu od Boga, ne tražimo i ne primamo slavu od ljudi, niti od cara, ni od pape, ni od patrijarha, niti kojega mu drago čovjeka na svijetu koji bi tobože viši od nas.” (Križanić, 1997: 333)⁴⁶ Navedena tvrdnja o izravnoj Božjoj, a ne papinoj legitimnosti u postavljanju vladara, što je ujedno i ekleziološki odmak, jest za 17. stoljeće smjela i odvažna tvrdnja jednoga svećenika i teologa.⁴⁷

Križanićeva koncepcija slavenskoga jezika

Križanić je dovršio „Gramatički prikaz ruskog jezika“ (*Gramatičko izkazanje ob Ruskom jeziku*) 1665. godine u Tobolsku u Sibiru nakon 15 godina rada, s tim da naslov toga djela može zavarati jer njegov predmet nije gramatika tadašnjega govornoga ruskoga jezik već je naum toga djela stvaranje zajedničkoga jezika (*koine*) Slavena.⁴⁸ On je to djelo mislio nazvati „Gramatičkim prikazom slavenskoga jezika“, no u predgovoru svoga djela naslov objašnjava mitskim poimanjem zajedničkoga kraljevstva šest plemena (Rusi, Česi, Bugari, Srbi i Hrvati) od kojih Ruse smatra najstarijima. Osim toga, Ruse smatra ishodištem svih ostalih plemena. S druge strane, Bugari, Srbi i Hrvati nazivali su se zajedničkim imenom „Slaveni“ nakon prelaska Dunava, tako da bi bilo pogrešno za zajednički jezik svih tih etnosa držati naziv „slavenski“ kada je izvorišna pradomovina svih tih plemena pa i jezika zemlja koja se u njegovo vrijeme naziva Rusija.⁴⁹ Jezik o kojemu Križanić piše svoju „Gramatiku“ na jeziku bogoslužnih knjiga (*lingua litteraria*), s tim da je to staroslavenski iliti staroruski jezik koji je skovan u čisto lingvističkom smislu, a nikako ne normativan, tako da je zbilja mogao biti razumljiv svim slavenskim narodima tadašnjega vremena.⁵⁰ Zanimljivost je da je tvrdio da se gramatičko pravilan

⁴⁶ Isto, str. 311.

⁴⁷ Isto, str. 311.

⁴⁸ I. GOLUB, *Slavenska koine Jurja Križanića, Slovo sv 36*, Zagreb, 1986., str. 189.

⁴⁹ Isto, str. 189–190.

⁵⁰ Isto, str. 185–190.

⁴⁵ Isto, str. 311.

staroslavenski, čist izgovor s pravilnim naglascima s jakom sličnošću izvornome ruskome jeziku zadržao u Hrvatskoj oko rijeke Kupe na području gradova Dubovca, Ozlja i Ribnika.⁵¹

Slavenski iliti ruski jezik Križanić drži autohtonim i jedinstvenim jer „bolje je i pametnije držati se istine i vjerovati da je naš jezik jednako star kao i drugi prvotni narodni jezici te da ga je stvorio Bog pri umnožavanju jezika. I tada je živio naš prvi otac Slaven, kao i začetnici drugih naroda, i od njega je, a ne od drugoga naroda, potekao naš narod.” (Križanić, 1997: 325)⁵² Tu tvrdnju ne treba tumačiti kao Križanićevu kontradikciju jer njegovo poimanje slavenskih plemena i Rusa očito nema znanstvenu dimenziju niti to treba imati. To je zasigurno jedan od iracionalnih aksioma za koji nije bitno je li istinit ili neistinit, ono što je bitno jest vitalistički efekt koji on može imati za slavensku opstojnost u vidu stvaranja mitološke kolektivne svijesti o zajedništvu.

Zaključak

Rusija u geopolitičkom pogledu pod vodstvom predsjednika Putina u čijoj se pseudoformi očito nalazi sadržaj carizma opet dobiva na značaju i svakako bi trebalo razmotriti pozorno sve aspekte našega odnosa s obzirom na to da se ipak nalazimo na istom kontinentu. Ako se kao narod i država ne odlučimo za jednostrano priklanjanje određenom geopolitičkom polu u svijetu koji polako postaje multipolaran, tada bi lik i djelo Jurja Križanića svakako mogla biti jedna spona pomoću koje ćemo nastaviti graditi svoje odnose s Rusijom. Uloga Rusije u ondašnjem političkom pogledu za Križanića nije bila hegemonijska, već s ciljem pomoći Česima i zadunavskim Slavenima kako bi uspostavili prvotna kraljevstva, a s Poljacima sklopili čvrst savez.⁵³ Važno je imati na umu da Križanić nikada nije zamišljao stvaranje jedne sveslavenske države s ruskim carem na čelu, što se vidi iz brojnih dijelova njegove „Politike“, stoga i Golub zaključuje da je Križanić protivnik svakog nadkraljevstva ili hiperbasileje, Križanić nije zacijelo zamišljao ruskoga cara kao suverena nad

slavenskim kraljevima.⁵⁴ Slično zaključuje i Goljdberg (1968. – 1969.), iako Križanić u svojoj ideji jedinstva Slavena i njihovih država nije razradio način na koji će se to dogoditi, tako da možemo samo pretpostaviti da je u daljnjem razvoju predviđao stvaranje jedinstvenoga slavenskoga političkoga saveza pod protektoratom ruskoga cara, ali nije unaprijed određivao oblik tog saveza.⁵⁵

Tuđman je jednom prilikom upravo u razgovoru s ruskim novinarima u kontekstu razvoja odnosa Hrvatske i Rusije spomenuo baš Jurja Križanića: „Mali hrvatski narod oduvijek je osjećao bliskost s velikim ruskim narodom tražeći od njega zaštitu. To nije bila trenutačna sklonost ni probitačan zahtjev – to je bilo stoljetno iskustvo potvrđeno političkom djelatnošću od vremena Jurja Križanića u 17. stoljeću do naših dana. U Hrvatskoj se uvijek osjećao utjecaj ruske književnosti, ovdje se slušala ruska glazba. Ruse i Hrvate ujedinjavala je općeslavenska zamisao, i ne samo to. Svojevrsnu je pozitivnu ulogu odigralo i komunističko internacionalno učenje koje nas je zbližilo. Uostalom, povijest se uči na paradoksima.”⁵⁶

Ne treba zanemariti u državnom pravnom pogledu Križanićev doprinos teoriji države jer je već u 17. stoljeću vidio ono na što je, primjerice, Carl Schmitt (2005.) svojom koncepcijom političke teologije upozoravao u 20. stoljeću, a to je pretjerani racionalizam, tehnicizam i jednoobraznost svijeta koji djeluje po formi izvan sadržaja i duha, svijeta koji je u formalnoj općenitosti odbacio individualizam i osobnost čovjeka koji treba djelovati.⁵⁷ Stoga se, također, čini kako Križanića treba sagledavati kao onoga mislioca svoga vremena koji pokušava iznaći rješenje u kojemu se moderni racionalizam, mehanicizam i tehnicizam ne suprotstavlja u potpunosti tradicionalnoj kršćanskoj teologiji i njezinim temeljima.⁵⁸ Bez obzira na to što je ostao dugo vremena zaboravljen, Križanićeva moskovska namisao na neki se način ispunila. Time je Križanić, zadržavajući tradicionalnu kršćansku teologiju i istodobno usvajajući modernu političku misao, uspio pomiriti nepomirljivo, odnosno pokazati kako modernost i tradicionalnost nisu suprotstavljeni kada se od oboje usvoje njihovi pozitivni aspekti i odbace negativni.⁵⁹

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ Isto.

⁵⁶ Franjo Tuđman „Hrvatska riječ u svijetu“, Hrvatska Sveučilišna naklada, Zagreb, 1999., str. 283–284.

⁵⁷ Goran SUNAJKO, Križanićev teorijski koncept političke teologije kao preduvjet praktičnome ostvarenju slavenskoga jedinstva *Anthropos* 1–2 (225–226) 2012., str. 320.

⁵⁸ Isto, str. 320.

⁵⁹ Isto, str. 320.

⁵¹ Isto, str. 192.

⁵² Isto, str. 311.

⁵³ Goran SUNAJKO, Križanićev teorijski koncept političke teologije kao preduvjet praktičnome ostvarenju slavenskoga jedinstva *Anthropos* 1–2 (225–226) 2012.

Literatura

- Ivan GOLUB, *Križanić, Kršćanska sadašnjost, Zageb, 1987.*
- Goran SUNAJKO, *Križanićev teorijski koncept političke teologije kao preduvjet praktičnome ostvarenju slavenskoga jedinstva Anthropos 1–2 (225–226), 2012.*
- Lj. GOLJDBREG, *Križanić i Rusija, Historijski zbornik, (gl. ur. Jaroslav Šidak), Zagreb, 1971.*
- Golub, *Slavenska koine Jurja Križanića, Slovo sv 36, Zagreb, 1986.*
- Franjo Tuđman, *Hrvatska riječ u svijetu, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1999.*

ZABORAVLJENI SAVEZ Odnos Kraljevine Italije prema hrvatskom pitanju od 1918. do 1927.

Autor: **Mario Tomas**, mag. hist.

Uvod

Pitanje koje je u hrvatskoj historiografiji djelomično doticano predstavlja odnos Kraljevine Italije prema hrvatskom prostoru i pokretima koji su se zalagali za stvaranje samostalne hrvatske države. Pozornost je većinom usmjeravana na talijanske zahtjeve za teritorijalnim širenjem kroz Prvi svjetski rat i razdoblje neposredno nakon okončanja sukoba te suradnju ustaškoga pokreta s Italijom od 1929. Prva polovica međuratnog razdoblja ostala je poprilično neistražena, iako su se u tom razdoblju razvijali kontakti između aktera iz hrvatskoga političkoga života s predstavnicima talijanskih vlasti koji će biti temelj za djelovanja koja su uslijedila. Upravo u tom razdoblju, između 1918. i 1927., uspostavljene su konture talijanske vanjske politike prema hrvatskom pitanju koja će trajati sve do 1941.

Vanjskopolitički interesi Kraljevine Italije prema hrvatskom prostoru

Od ujedinjenja Italije pa sve kroz nekoliko idućih desetljeća u njezinom je javnom prostoru pitanje „istočnih granica“ ili „jadransko“ pitanje imalo važno mjesto koje je utjecalo na krojenje gospodarskih i političkih interesa. Nakon povlačenja Osmanskoga Carstva iz Bosne i Hercegovine, Italija je, zahvalju-

jući ministru vanjskih poslova Di Robilantu, uspjela dobiti jamstva Austro-Ugarske Monarhije da će bilo kakva promjena statusa *quo* na Balkanskom poluotoku najprije morati dobiti pristanak njezine administracije. Takav je dogovor, sankcioniran u ugovoru s jamstvima o albanskoj autonomiji, trajao sve do početka Prvoga svjetskoga rata i činit će pretpostavku sve većeg političkog utjecaja Italije na prostor s istočne obale Jadrana.¹ Uz službenu državnu politiku postojao je i jasno izraženi interes jednoga dijela talijanske javnosti i raznih udruga koje su zagovarale nacionalni imperijalizam čija je svrha bila „završavanje“ procesa nacionalnoga ujedinjenja s osvajanjem pokrajina Tren-

tina, Venezie-Giulie, Istre i Dalmacije. U nacionalističkim projektima i literaturi, osim pozivanja na rimsku i mletačku prošlost Istre i Dalmacije, nalazila su se i pozivanja na represiju i isključivanje „slavenskog elementa“, posebno kod Attilia Tamara, jednog od istaknutijih iredentističkih aktivista.² Uz ovu je struju postojala i suprotna struja čiji je najistaknutiji predstavnik bio Gaetano Salvemini. Ona je potencijalna talijanska osvajanja na istočnom Jadranu smatrala opasnim, prvenstveno zbog može bitnog izostanka vojne sigurnosti novoosvojenih područja i pomanjkanja gospodarskih prednosti, što bi u konačnici predstavljalo iscrpljivanje talijanskih resursa.³ U međuvremenu, dok su političari, novinari i intelektualci raspravljali o pitanju istočnih granica, na prekojadranskom prostoru sve je postajao interes rastućega talijanskoga kapitala. Poduzetnik i industrijalac Giuseppe Volpi osnovao je 1903. „Istočno trgovačko društvo“ (*Società commerciale d'Oriente*), koje je u početku nastojalo ostvariti koncesije za luke i željeznice u Crnoj Gori, u čemu je imalo potporu talijanske diplomacije koja je tu zemlju htjela istrgnuti iz područja utjecaja Austro-Ugarske Monarhije. Volpijevo društvo proširilo je aktivnost u Albaniju s vlasništvom nad Skadarskom bankom, a s vremenom i u Dalmaciju kada je u Šibeniku osnovalo vlastitu podružnicu za korištenje hidrauličkih potencijala pokrajine. Osim ove, u Bosni i Hercegovini je od 1885. na području šumarstva djelovala i tvrtka „Bottazzoni e Venturini“. Ovakva gospodarska politika trajala je do izbijanja Prvoga svjetskoga rata, kada se službena vlast stavila na stranu nacionalnih ciljeva suprotstavljenih interesima talijanskoga kapitalizma.⁴ Tako se Italija uključila u rat na strani Antante uz dogovor o teritorijalnim kompenzacijama. Velika Britanija, Francuska i Rusija, sukladno Londonskom ugovoru od 26. travnja 1915., složile su se da će južni dijelovi Tirola, Gorica, Trst, Istra do Kvarnera, uključujući otoke Cres i Lošinj, središnja Dalmacija i većina dalmatinskih otoka pripasti Italiji u zamjenu za ulazak u rat.⁵ Londonski ugovor trebao je ostati tajan, ali su ga boljševici objavili 1917. kada su došli u posjed tajnih savezničkih dokumenata. Mogućnost da Italija uđe u rat na strani Antante već je 1915. uznemirila političare koji su rukovodili srbijanskim sudjelovanjem u ratu. Strahujući da će Italija uspostaviti uporišta u Dalmaciji i Albaniji, Srbija je počela postavljati zahtjeve za teritorijalnim kompenzacijama, posebno u područjima prema kojima je i Italija postavljala svoje zahtjeve.

² Isto, str. 68.

³ Pino ADRIANO, Giorgio CINGOLANI, *La via dei conventi – Ante Pavelić e il terrorismo ustascia dal fascismo alla Guerra fredda*, Milano, 2011, str. 26.

⁴ Isto, str. 27.

⁵ Hrvoje MATKOVIĆ, *Na vrelima hrvatske povijesti*, Zagreb, 2006., str. 219–221.

¹ Riccardo FAUUCI, *Elementi di imperialismo nel l'Italia pre fascista*, Urbino, 1981., str. 57.

Potkraj 1915. postalo je razvidno da Italija i Srbija, koja će činiti okosnicu buduće Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, imaju suprotstavljene interese u Dalmaciji.⁶ Time je otvoreno pitanje koje je sučeljavalo Italiju i novonastalu jugoslavensku državu kroz nekoliko idućih desetljeća.

Pobjedom Antante 1918. nije u potpunosti riješeno pitanje teritorijalnoga razgraničenja. Već na početku Pariške mirovne konferencije talijanski ministar vanjskih poslova, Sydney Sonnino, imao je poteškoće u legitimiranju zahtjeva vlastite vlade. Predsjednik Sjedinjenih Američkih Država, Thomas Woodrow Wilson, osporavao je Londonski ugovor kao relevantan argument talijanske strane jer je smatrao da su ga nadišli događaji na terenu. Prema Wilsonu, strateški razlozi na koje se pozivao Sonnino nisu imali smisla nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije pa je jadranski prostor trebao biti podijeljen prema etničkoj pripadnosti. Talijanska je delegacija odbila ovakav prijedlog i napustila konferenciju. Nepoštivanje Londonskoga ugovora postat će simbol „krnje pobjede“ i Italiju po prvi put navesti da razmotri opcije usmjerene na raspad jugoslavenske države.⁷

Podupiranje hrvatskih napora

Početkom studenoga 1918. talijanska je vojska zauzela čitavo područje koje je Italiji zajamčeno odredbama Londonskoga ugovora. Trst je postao sjedište vojne oblasti „Venezia Giulia“ kojom je zapovijedao general Petitti di Roreto i operativna baza vojnih i političkih informativnih službi koje su djelovale na području oblasti. Na čelu obavještajnoga ureda za okupirana područja – ITO (*Informazioni Territori Occupati*), bio je pukovnik Cesare Finzi koji se tijekom rata afirmirao u obavještajnom radu usmjerenom protiv Austro-Ugarske Monarhije te je poznao stanje unutar Slovenije i Hrvatske. Krajem studenog general Pietro Badoglio, zamjenik načelnika Glavnoga stožera, primio je iz Trsta „akcijski plan za Jugoslavene“ kojemu je cilj bio osnažiti strujanja prisutna u Hrvatskoj, Sloveniji, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Makedoniji koja su bila usmjerena protiv ujedinjenja sa Srbijom. Predložena je propagandna

akcija usmjerena stimuliranju separatističkih tendencija. Finzi je istaknuo: „Povećati osjećaj dezorijentacije, učiniti akutnim sve neizbježne razlike, po pitanju etničke pripadnosti, religije i suprotstavljenih interesa – ukazivati na superiornost svih oblika samostalnog vladanja u odnosu na federativne i unitarističke.“⁸ Plan je predviđao angažman specijalne skupine od dvjestotinjak agenata uz izdašnu financijsku pomoć i Badoglio ga je prosljedio najvišim političkim i vojnim vlastima. Predsjednik vlade Vittorio Orlando i načelnik Glavnoga stožera Armando Diaz odobrili su ga 9. prosinca. Već početkom 1919. Finzi je stupio u kontakt sa čelnicima Hrvatske pučke seljačke stranke i susreo se sa Stjepanom Radićem. U izvješću upućenom Badogliju i ministru vanjskih poslova Sonninu istaknuo je da je Radić izrazio visoku razinu simpatija prema Italiji i da je njegova stranka odlučno republikanska, usmjerena prema samostalnosti Hrvatske i antisrpskoga karaktera. Kao cilj stranke naveo je hrvatsku republiku koja bi bila neutralna i antimilitaristička te gospodarski vezana uz Italiju, čak i po cijenu određenog „žrtvovanja“. Finzi je obećao Radiću potporu Italije na Pariškoj mirovnoj konferenciji, a Sonnino i dolazak delegacije koja bi na konferenciji predstavljala hrvatski narod. Ovakav prijedlog naišao je na protivljenje predstavnika Velike Britanije i Francuske pa je Sonninova inicijativa ostala neuspješna. Unatoč tome, Finzi je postao svjestan potencijalnih učinaka koji bi proizašli iz suradnje s akterima iz Hrvatske pa je od Radića preuzeo peticiju s 200 tisuća potpisa hrvatskih

⁶ James J. SADKOVICH, *Italija i ustaše 1927. – 1937.*, Zagreb, 2010., str. 10–11.

⁷ P. ADRIANO, G. CINGOLANI, *La via dei conventi*, str. 28–29.

⁸ Francesco CACCAMO, *L'Italia e la „Nuova Europa“*, Milano-Trento, 2000., str. 160.

građana koji su pozivali na plebiscit. Sonnino je peticiju koristio kao argument prema predsjedniku Sjedinjenih Američkih Država, računajući na njegovu potporu u dolazak hrvatske delegacije u Pariza, ali je i taj pokušaj ostao bez konkretnog rezultata.⁹

Drugi relevantan hrvatski suradnik Cesarea Finzija u mjesecima nakon Prvoga svjetskoga rata bio je Ivo Frank koji je u predratnom razdoblju s Aleksandrom Horvatom bio čelna osoba Hrvatske stranke prava, kako se službeno nazivala „frankovačka“ skupina, a od 1919. je godine boravio u emigraciji. Od samih je početaka sudjelovao u radu organizacije „Hrvatski komitet“, i to kao njegov čelnik. Taj dio povijesti još je uvijek obavijen velom nepoznanica. Može se sa sigurnošću zaključiti da je Hrvatski komitet bio protujugoslavenska organizacija. Tipično za emigrantsku organizaciju, može se ustanoviti da su čelnici Komiteta računali na pridobivanje inozemnih saveznika, odnosno uključivanje na njihovu stranu onih država koje su imale zaoštrene odnose s Kraljevinom SHS. O tome kako su zamišljali rušenje Kraljevstva SHS/Jugoslavije postoje brojna, nerijetko proturječna razmišljanja. Beč i Budimpešta bili su središta Hrvatskoga komiteta. U Beču su glavni predstavnici bili general Stjepan Sarkotić i Ivan Perčević. Prema Aglaji Frank, i proslavljeni vojskovođa Svetozar Borojević od Bojne bio je član uprave Hrvatskoga komiteta, iako nijedno historiografsko djelo ne navodi tu činjenicu. S druge strane, u Budimpešti su glavnu riječ imali Ivo Frank i Stevo Duić. Većinu članova Hrvatskoga komiteta činili su bivši pripadnici austro-ugarske vojske (časnici Duić, Stipetić, Glogovac, Petričević, Jesenski i dr.), tako da je organizacija imala i potencijale za ustrojavanje oružanih postrojbi, do čega je i došlo osnivanjem Hrvatske legije u Mađarskoj.¹⁰ Iz Budimpešte je Frank zatražio pomoć talijanske vlade kako bi se organizirala oružana borba protiv novih vlasti Kraljevine SHS čiji bi konačni cilj bila uspostava samostalne hrvatske države. U zamjenu za pomoć, novouspostavljena bi Hrvatska priznala odredbe Londonskoga ugovora. Frank je navodio da ima i suglasnost Stjepana Radića i početkom kolovoza 1919. izjasnio se spremnim za dolazak u Rim kako bi postigao dogovor. U međuvremenu se promijenila politička situacija u Italiji. Pala je vlada Vittoria Orlanda i formirana je nova pod vodstvom Francesca Saverija Nittija koja nije imala namjeru ulaziti u nove vojne intervencije, već se opredijelila za povratak pregovorima na Pariškoj mi-

rovnoj konferenciji i traženju dogovora s Kraljevinom SHS oko teritorijalnoga razgraničenja. Nitti je odlučio napustiti sve pregovore s predstavnicima hrvatskih političkih organizacija, ali je njegova vlada imala poteškoća u nametanju svoje odluke u vojnim krugovima koji su praktično kontrolirali situaciju na pograničnom području.¹¹

Vođeni od strane Gabrielea D'Annunzija i satnika Nina Host-Venturija, pobunjeni talijanski vojnici ušli su u noći s 11. na 12. rujna 1919. u Rijeku i stavili je pod svoju kontrolu. Rijekom su kao autonomnim teritorijem vladali do kraja 1920. godine.¹² Netom uspostavljena revolucionarna vlast u Rijeci pokrenula je konspirativnu aktivnost usmjerenu protiv Kraljevine SHS. Vodeću su ulogu u tome imala tri D'Annunzijeva dužnosnika: satnik Nino Host-Venturi, zadužen za vojnu djelatnost u Rijeci, bojnič Giovanni Giuriati, predstojnik D'Annunzijeva ureda i odvjetnik Eugenio Coselschi, D'Annunzijev osobni tajnik. Giuriati je bio upoznat s aktivnostima pukovnika Finzija s obzirom na odnos prema Kraljevini SHS te je i sam razvio plan za pobunu nesrpskih naroda i njihova povezivanja s Italijom. Krajem siječnja 1920. Giuriati je stupio u kontakt s Ivom Frankom i pozvao ga u Rijeku gdje je čelnik Hrvatskoga komiteta sudjelovao u postizanju dogovora o pobuni unutar granica Kraljevstva SHS s njim i Host-Venturijem. Giuriati se za financijsku i materijalnu pomoć u Rimu obratio generalu Pietru Badogliju koji je od 2. prosinca 1919. obavljao dužnost načelnika Glavnoga stožera. Badoglio je smatrao da bi vojna akcija uz pomoć Italije bila uspješna i dao je svoju potporu, ali bez suglasnosti vlade koja je bila za pregovore nije mogao jamčiti financiranje takve kampanje. Napetosti između vojnoga vrha i Nittija su 21. svibnja 1920. doveli do pada njegove vlade te izborom nove pod predsjedanjem Giovannija Giolittija koji je izrazio još udaljenije stavove prema vojnoj intervenciji i neprijateljstvima prema Kraljevini SHS. Imenovanjem Carla Sforze, bivšeg talijanskog veleposlanika u Kraljevini Srbiji u dobrim odnosima s kraljem Aleksandrom, na mjesto ministra vanjskih poslova, odbačena je svaka mogućnost podrške vojnoj akciji.¹³

Pregovori između Franka i Giuriatija doveli su do dogovora koji je zaključen 5. srpnja 1920. u Veneciji gdje su potpisane dvije konvencije. Prva se odnosila

9 P. ADRIANO, G. CINGOLANI, *La via dei conventi*, str. 31.

10 Stjepan MATKOVIĆ, „Tko je bio Ivo Frank“, (<http://shp.bizhat.com/Frank.html>), pristupljeno 31. kolovoza 2014.

11 P. ADRIANO, G. CINGOLANI, *La via dei conventi*, str. 32.

12 Giacomo PROPERZJ, *Natale di sangue – D'Annunzio a Fiume*, Milano, 2010., str. 55–56.

13 P. ADRIANO, G. CINGOLANI, *La via dei conventi*, str. 33.

na opći sporazum između predstavnika Gabriela D'Annunzija i Hrvatskoga komiteta, a sadržavala je odredbe o revolucionarnom ustanku kojim bi bila dokinuta dominacija Srbije nad nacijama unutar Kraljevstva SHS, kao i ofenzivnu vojnu akciju protiv Srbije. Druga je konvencija sadržavala dogovor o teritorijalnom razgraničenju Italije i Hrvatske koje bi odgovaralo sadržaju Londonskoga ugovora uz dodatno ustupanje grada Rijeke. Prva revolucionarna faza ugovorena u Veneciji trebala je početi u roku od mjesec dana nakon potpisivanja, ali je potpora Italije bila neophodna za njezino provođenje zbog čega se Giuriati vratio u Rim kako bi dobio potporu Sforze. Ministar vanjskih poslova pročitao je ugovore i saslušao sve argumente predstojnika D'Annunzijeve ureda, ali je ostao pri stavu da je opstanak Kraljevine SHS esencijalni interes Italije u tom trenutku. Nakon neuspjelih dogovora s talijanskom stranom, Ivo Frank se trajno vratio u Budimpeštu. Neuspjesi su izazvali sukobe unutar Hrvatskoga komiteta koji će završiti i njegovom disolucijom.¹⁴

Od Rapalskog do Rimskog ugovora

Rezultat talijanskoga odustajanja od subverzivnih aktivnosti prema novom susjedu bio je u skladu sa zaključnim zasjedanjem Mirovne konferencije u Parizu prema kojoj su se sporna granična pitanja trebala riješiti neposrednim pregovorima. Ministri vanjskih poslova Carlo Sforza i Ante Trumbić zaključili su ugovor u Rapallu 13. studenoga 1920. Ovim sporazumom Italija je dobila Istru s otocima Cresom, Lošinjom, Lastovom i Palagružom i grad Zadar dok je Rijeci priznat status nezavisne države.¹⁵ U tom trenutku prisutnost D'Annunzijeve legionara u Rijeci postala je neodrživa. Zbog toga je Giolitti zapovjedio intervenciju talijanske vojske koja je protjerala njegove postrojbe. U Rijeci su 1921. održani izbori za skupštinu na kojima je većinu osvojila Stranka autonomista pod vodstvom Riccarda Zannela koji je formirao prvu vladu nove Slobodne Države Rijeka (*Stato Libero di Fiume*).¹⁶

Unatoč Rapalskom sporazumu, pitanje Rijeke će s promjenom vlasti u Italiji 1922. i dalje ostati predmet interesa u njezinoj politici prema Kraljevini SHS.

Dolazak Nacionalne fašističke stranke na vlast označio je novo razdoblje promjenjivih odnosa koje će imati utjecaj i na aktivnosti političara usmjerenih prema hrvatskoj nezavisnosti. Odnosi Ive Franka s talijanskim vojnim obavještajcima neposredno nakon Prvoga svjetskoga rata i dogovori s Gabrielom D'Annunzijem 1920. nisu rezultirali uspjehom zbog pomirljive politike predsjednika talijanskih vlada, Nittija i Giolittija prema Kraljevini SHS, ali uspostavljene veze u tom razdoblju nisu izgubljene. U studenom 1922., odmah nakon „marša na Rim“, Frank je u Beču potpisao konvenciju s Dinom Grandijem koji je predstavljao Nacionalnu fašističku stranku. U dokumentu su priznata hrvatska nastojanja za nezavisnost.¹⁷ Stjepan Radić je sam potaknuo nove kontakte s talijanskom stranom kada se u Parizu sastao s talijanskim veleposlanikom u Francuskoj, Romanom Avezzanom, koji je Mussoliniju naznačio kako bi se Radić mogao pokazati korisnim ako pregovori oko talijanske aneksije Rijeke ne budu zaključeni. Mussolini se složio, ali je odgodio daljnje kontakte s Radićem dok ne postane jasno kako bi pregovori mogli završiti. Kada su pregovori završeni povoljno za Italiju, odbačena je zamisao o podupiranju Radića.¹⁸ U istom razdoblju Mussolini je financirao makedonske separatiste kako bi ostvario što veći pritisak na službeni Beograd s obzirom na pitanje Rijeke. Nakon talijanske okupacije grada 1923. godine Beograd je popustio te je 27. siječnja 1924. zaključen Rimski ugovor prema kojemu je Rijeka pripala Italiji, a Sušak Kraljevini SHS.¹⁹ Činilo se da je ponovno omogućen put određenom obliku suradnje između dviju jadranskih država, ali su neslaganja oko politike prema Albaniji ponovno dovela do antagonizma koji će Italiju usmjeriti prema novim pokušajima podriivanja južnoslavenske države.²⁰

Uobličavanje talijanske vanjske politike do 1927.

Unatoč dolasku fašista na vlast, u talijanskoj su vanjskoj politici postojale dvije struje. Glavni tajnik ministarstva vanjskih poslova bio je i dalje Salvatore Contarini, zagovaratelj pomirljive politike prema Kraljevini SHS koji je

¹⁷ Isto, str. 44.

¹⁸ J. SADKOVICH, *Italija i ustaše 1927. – 1937.*, str. 28.

¹⁹ P. ADRIANO, G. CINGOLANI, *La via dei conventi*, str. 37–44.

²⁰ J. SADKOVICH, *Italija i ustaše 1927. – 1937.*, str. 14.

¹⁴ Isto, str. 34–35.

¹⁵ *Povijest Hrvata od 1918. do danas*, (gl. ur. Ivo Perić), Zagreb, 2007., str. 19.

¹⁶ P. ADRIANO, G. CINGOLANI, *La via dei conventi*, str. 36.

uložio napore prema zaključivanju Rimskoga ugovora 1924. Contarini, kao i velik dio predfašističkih diplomatskih kadrova, smatrao je da su dobri odnosi s jadranskim susjedom ključni za održavanje postratnoga sustava i suzbijanje eventualne ponovne uspostave određene Habsburške države. Toj su se liniji suprotstavljali dužnosnici pridošli iz Nacionalne fašističke stranke koji su na granici radije htjeli niz manjih država nego jednu snažniju, što je Kraljevina SHS dugoročno mogla postati, a upravo je toj struji Mussolini s vremenom davao sve veću podršku.²¹ Sukladno tome, hrvatski emigranti sve su se više uklapali u talijanske planove. Bečki krug emigranata iz bivšega Hrvatskoga komiteta sa Sarkotićem i Perčevićem na čelu obnovio je 1927. kontakte s talijanskom obavještajnom službom SIM (Servizio informazioni militare), ali suradnja s njima nije smatrana učinkovitom jer su okarakterizirani kao „efemerna gomila umirovljenih vojnih časnika“ bez većeg potencijala.²² Nova ponuda došla je od Ive Franka koji je u Budimpešti stupio u vezu s talijanskim veleposlanikom u Mađarskoj, Ercoleom Durinijem dok je istovremeno u Zagrebu talijanski generalni konzul, Ubaldo Rochira, kontaktirao glavnog tajnika Hrvatske stranke prava, Antu Pavelića. Programi koje su u srpnju 1927. predstavili Frank (u Budimpešti) i Pavelić (u Rimu) bili su gotovo istovjetni, a uspostava hrvatske državnosti dolazila je u obzir kao posljedica talijansko-jugoslavenskog rata.²³ Odluka Italije da podrži disidentske i separatističke skupine primjenjivala se postupno i ovisno o okolnostima. Zbog Mussolinijeva neuspjeha u uspostavi talijanskog sustava veza i saveza na Balkanu, kao i zbog snažne francuske veze s Malom Antantom, korištenje subverzivnih skupina bila je realna opcija. Nemoćna da se diplomatskim sredstvima suprotstavi francuskom utjecaju, Italija se odlučila na oslabljivanje francuskih saveznika iznutra.²⁴

U prilog tome išla je konsolidacija Italije pod Mussolinijevom vlašću i sve veća nestabilnost Kraljevine SHS, tj. Jugoslavije u kasnijem razdoblju koja je slabila zbog unutarnjih suprotnosti. Dinamika koja je dovela do izbivanja Drugoga svjetskoga rata imala je svoj udio i u politici Italije prema hrvatskom prostoru koja je zbog naravi talijansko-jugoslavenskih odnosa u međuraću često vodila u planove o razbijanju Jugoslavije.

Zaključak

Geopolitička stvarnost svodila se na minimalnu razinu mogućnosti odabira kada je u pitanju bila mogućnost političkoga djelovanja. Složena situacija međunarodnih političkih odnosa i podređenost hrvatskoga položaja u međuratnom razdoblju utjecali su na odabir metoda političkih borbi. Svojevrsni „hladni rat“ koji su vodili Italija i Kraljevina SHS, odnosno Jugoslavija, od 1918. do 1941. bio je prilika koju su određene hrvatske organizacije pokušale iskoristiti. Poteškoća zagovaratelja hrvatske samostalnosti u odnosima s Italijom bili su njezini geopolitički interesi. S jedne se strane pružala mogućnost savezništva sa članicom pobjedničke Antante i jednom od europskih sila, a s druge je strane neizbježno slijedilo suočavanje s talijanskim teritorijalnim aspiracijama prema istočnojadranskoj obali. Veze s Italijom uspostavljene su prije dolaska fašizma na vlast pa se može govoriti o njihovu kontinuitetu kroz čitavo razdoblje između dva svjetska rata. One su u početku bile odraz događaja vezanih uz Mirovnu konferenciju u Parizu, kada je Italiji odgovarala destabilizacija Kraljevine SHS. Kasniji tijek zbivanja ukazuje da je Mussolinijeva vanjska politika bila spremna na oportunistički odnos prema Beogradu, što je značilo da je prihvaćala unitarističku politiku Kraljevine SHS/Jugoslavije ako ona prizna vanjskopolitičke interese Italije na Balkanu. S obzirom na to da je takav konsenzus često izostajao, talijanska vanjska politika koristila je posljedice hegemonskog postupanja središnjih vlasti u Beogradu prema nesrpskim narodima. Rezultat toga bila je određena prohrvatska politika, usklađena prema vlastitim ciljevima, koja će kroz promjenjive faze svoj vrhunac dosegnuti tijekom Drugoga svjetskoga rata u uspostavi Nezavisne Države Hrvatske.

²¹ P. ADRIANO, G. CINGOLANI, *La via dei conventi*, str. 25.

²² J. SADKOVICH, *Italija i ustaše 1927. – 1937.*, str. 36–38.

²³ Isto, str. 38–39.

²⁴ Isto, str. 43.

Literatura

- *Pino ADRIANO, Giorgio CINGOLANI, La via dei conventi – Ante Pavelić e il terrorismo ustascia dal fascismo alla Guerra fredda, Milano, 2011.*
- *Francesco CACCAMO, L'Italia e la „Nuova Europa“, Milano-Trento, 2000.*
- *Riccardo FAUUCI, Elementi di imperialismo nell'Italia prefascista, Urbino, 1981.*
- *Hrvoje MATKOVIĆ, Na vrelima hrvatske povijesti, Zagreb, 2006.*
- *Stjepan MATKOVIĆ, Tko je bio Ivo Frank, (<http://shp.bizhat.com/Frank.html>).*
- *Giacomo PROPERZI, Natale di sangue – D'Annunzio a Fiume, Milano, 2010.*
- *Ivo Perić gl. ur.) Povijest Hrvata od 1918. do danas, Zagreb, 2007.*
- *James J. SADKOVICH, Italija i ustaše 1927. – 1937., Zagreb, 2010.*

CRKVA I FRANCUSKA REVOLUCIJA Od pokretanja revolucije do sukoba s Napoleonom

Autor: **Nikol Malić**, studentica filozofije

Crkva u početcima Francuske revolucije

U svojim početcima Francuska revolucija nije bila neprijateljski najstrojena prema Crkvi. Moglo se reći da je tzv. „niži kler“ najvećim dijelom sastavljen od župnika, heroja galikanskoga rižerizma (prema Edmondu Richeru) bio taj koji je staleže skrenuo prema Francuskoj revoluciji.¹

Kada su se generalni staleži okupili 5. svibnja 1789. godine u Versaillesu, velika je sloga vladala između trećega staleža i svećenstva koje je sačinjavalo prvi stalež. Buržoazija je sačinjavala najutjecajnijiu klasu trećega staleža – rukovodila je revolucijom i iz nje izvukla korist. S obzirom na svo bogatstvo i svoju kulturu, zauzimala je prvo mjesto u društvu. Imajući u vidu njezino mjesto u društvu i njezin položaj u ekonomskom životu, mogu se razlikovati razne skupine: skupina „buržuja“ u pravom smislu riječi, pasivna buržoazija rentijera koji žive od profita pretvorenog u glavnice ili od prihoda zemljoposjeda; skupina slobodnih zanimanja, pravnika, činovnika, složena i vrlo raznovrsna skupina; skupina zanatlija i trgovaca, sitna i srednja buržoazija vezana uz tradicionalni sustav proizvodnje i razmjene; skupina krupne poslovne buržoazije,

¹ *BEDOUELLE, Povijest Crkve, str. 14*

aktivan sloj koji živi neposredno od profita, avangardno krilo buržoazije. U odnosu na cijeli treći stalež buržoazija naravno predstavlja samo manjinu, čak kad se u nju ubroje i sve zanatlije.² Čak 149 župnika i 4 biskupa priključili su se 23. lipnja 1789. trećem staležu koji se konstituirao kao predstavništvo nacije. Manje od mjesec dana nakon toga, jurišem na Bastillu, religioznih interesa još nije bilo.

Skica Žaka-Luja Davida prikazuje kako Narodna skupština daje Tenisku zakletvu

U slavnoj „noći žrtava“ (4./5. kolovoza 1789.) kler se u Narodnoj skupštini natjecao s plemstvom u tome tko će se prije odreći svojih feudalnih prava i povlastica u korist građana i seljaka.³ Tada više nije bilo razlika među staležima, srušio se srednjovjekovni feudalni poredak francuske Crkve, a pred jutro (5. kolovoza) u Narodnoj se skupštini pjevalo: „Tebe Boga hvalimo“. Građanska i ljudska prava ozakonjena su 27. kolovoza 1789., a člankom 10. svim je Francuzima zajamčena sloboda savjesti i vjere.

„Građanska konstitucija o svećenstvu“ izglasana je 12. srpnja 1790. na čisto galikanskoj crti – nije pokazala nikakvu želju za progonom, ona je samo zacr-

tala administrativnu reorganizaciju francuske Crkve. Međutim, u njoj su jednostavno bila primijenjena nova demokratska načela, a bez suglasnosti Svete Stolice. Nije se vodilo računa o zajedništvu Rima i klera. Kleru je bila nametnuta prisega vjernosti novom političkom poretku, iako je to bilo strano njegovoj tradiciji.

Razilaženje, antiklerikalizam i progoni

Osim nametnute prisega vjernosti, točka razilaženja bila je i ograničena primjena prosvjetiteljskih ideja na religiozni život. Prijezir prema kontemplativnom životu i oslobođenje od preuzetih redovničkih obveza, ponuđeni u ime ljudskih prava onima koji su pristupili redovničkim zajednicama, imali su u sebi nešto uvredljivo i ubrzo su urodili nesporazumima i otporima.⁴

S obzirom na pitanje crkvenih dobara, pojavio se problem. Naime, da bi pokrila financijske nevolje države, na prijedlog biskupa Talleyranda, Narodna je skupština odlučila oduzeti sva crkvena dobra i upotrijebiti ih za plaćanje javnih dugova. U raspravi oko toga nastala je podjela, a svećenstvo je demonstrativno napustilo skupštinu. Ovaj je potez pozdravila radikalna ljevica, nakon čega je uslijedilo ukidanje nekaritativnih redova i samostana, a 14. travnja 1790. objavljen je zakon o nacionalizaciji i sekularizaciji crkvene imovine. Građanski ustav francuskoga klera, donesen 12. srpnja iste godine, preuredio je Crkvu po nacionalnoj osnovi, odvojio ju je od Rima i priključio državi. Kada je od svećenika zatraženo da polože zakletvu na ustav, oko dvije trećine sveukupnoga klera odbilo je zakletvu pa su izbili krvavi progoni.⁵

Crkva se podijelila na dva dijela: na one koji su položili zakletvu i na one koji su je odbili položiti. Religijski progoni i kampanje raskršćivanja koje su se obušile na Francusku nakon tog događaja stvorile su podjele koje još nisu nestale iz francuskoga društva. Odbijanje zakletve na ustav rezultiralo je tzv. Rujanskim pokoljem (1792.), pokoljem u kojemu je ubijeno 188 svećenika i

² SOBOUL, *Francuska revolucija*, str. 20–31.

³ FRANZEN, *Pregled povijesti Crkve*, str. 285.

⁴ BEDOUELLE, *Povijest Crkve*, str. 142.

⁵ Oko 4000 svećenika bačeno je u tamnicu, prognano ili smaknuto.

redovnika te tri biskupa.⁶ Ovo razdoblje terora trajalo je sve do listopada 1795. godine. Nakon smaknuća kralja Luja IV., kraljice Marije Antoanete te ubojstva jakobinca Marata (tijekom 1793. godine), diktaturu je preuzeo Robespierre. U Francuskoj je ukinuto kršćanstvo, a uveden je „kult razuma“.

Međutim, rojalisti i svećenici i dalje su proganjani. Godine 1794. Robespierre uklanja vladavinu jakobinaca i daje izglasati dekret o „priznanju najvišeg bića i neumrlosti duše“. Nešto kasnije iste godine i Robespierre je završio pod giljotinom, a njegovu vlast preuzima direktorij od pet članova. Nastupa tolerancija katoličkoga klera, a odvajanje Crkve od države postaje zakonom. Ipak, progoni su i dalje izbivali, a neprijateljstvo prema kršćanstvu prestaje tek nakon Napoleonova državnoga udara.

Napoleonov odnos prema Crkvi

Napoleon je bio potpuno ravnodušan što se tiče religije. Religiju je smatrao tek političkim faktorom, a da bi u Francusku uveo red, s papom je zaljučio „konkordat“ (15. srpnja 1801.) u čijem se uvodu navodilo da je katolička, apostolska i rimska religija vjeroispovijest većine francuskih građana te se u skladu s tim ponovno uspostavlja. Crkva se odriče nacionalizirane imovine, a biskupije će dobiti nove granice te će opet biti popunjene. Taj je konkordat naišao na otpore u Francuskoj i nekim belgijskim pokrajinama koji su se kristalizirali u malim shizmatičkim „Crkvama“, ali omogućena je rekonstrukcija državne Crkve koja je ovisila o ministru bogoštovlja.⁷ Problem je nastao Napoleonovim potajnim dodavanjem 77 „organskih članaka“ koji su jednim dijelom opozvali tekovine konkordata. Papa Pio VII. je protestirao, no uzalud. Pio VII. imao je mnogo teškoća s Napoleonom. Iako je pristao prisustvovati Napoleonovu krunjenju za cara, nakon papina pomazanja Napoleon si je sam stavio krunu na glavu.

⁶ Zbog vjere su ubijene i brojne druge osobe čija su imena ostala nepoznata. Među ostalima i više od 40 dječaka mlađih od 18 godina. Pokolj je počinjen nezakonito, a dokumenti o tom činu uništeni su u požaru pariškoga Hotela de Ville 1871. Izvori podataka uglavnom su svjedočanstva očevidaca. Sveukupno, oko 1400 osoba stradalo je u rujanskom pokolju. Među takozvanim rujanskim mučenicima 191 žrtvu blaženima je proglasio papa Pio XI. 1926. godine.

⁷ BEDOUELLE, Povij

Francuske su trupe ušle u Rim 2. veljače 1808. Prvih su dana Francuzi poštivali papinske palače, ali 7. travnja francuski je general Miollis došao u plaču Kvirinal i dao uhititi državnog tajnika kardinala Giulija Gabriellija. Nakon što su u kolovozu francuske trupe ponovno upale u Kvirinal, Papa je dao oglas u kojemu poziva Rimljane da ne surađuju s okupatorom. Dana 17. svibnja 1809. Napoleon I. dekretom priključuje Papinsku Državu Francuskom Carstvu. Papa je odgovorio Bulom u kojoj mu je zaprijetio izopćenjem. Kada je 10. lipnja u Rimu skinut papinski stijeg i zamijenjen francuskom trobojnicom, Papa je po cijelom gradu dao izvjesiti obavijest o Napoleonovu izopćenju. Odmah je uslijedio Napoleonov odgovor, odnosno zapovijed o uhićenju Pape. U četiri sata ujutro, 6. srpnja, Papa je uhićen i odveden u zarobljeništvo u francuski grad Savonu, gdje je u zatočeništvu u pomorskoj utvrdi ostao tri godine.

Za vrijeme svoga zatočeništva Pio VII. bio je pod stalnim Napoleonovim pritiscima. Jedan od tih zahtjeva bio je i onaj o poništenju njegova braka što je Papa kategorično odbijao. Unatoč tome, Napoleon se razveo i oženio austrijskom nadvojvotkinjom Marijom Lujzom. Napoleon je više puta izjavio da unatoč prisvajanju Papinske Države ima poštovanje prema Papinoj duhovnoj vlasti. Papa službeno nije imao nikakvih kontakata s vanjskim svijetom, no ipak se uspijevao tajno dopisivati sa svojim kardinalima. U svibnju 1812. Napoleon je izdao nalog da se Papa iz Savone premjesti u Fontainebleau gdje je Pio VII. stigao potpuno iscrpljen. Narušena zdravlja i pod pritiskom Napoleona, Papa pristaje na prijedlog novoga konkordata. Nakon neuspjeha vojnoga pohoda na Rusiju (1812.) i bitke naroda kod Leipzega (1813.) oborena je Napoleonova vlast i savezničke su trupe osvojile Pariz (31. ožujka 1814.). Tada je Bečki kongres mogao nanovo urediti Europu.⁸

Ilustracija: sir David Wilkie (1785. –1841.), Napoleon i Pio VII. na konferenciji u Fontainebleauu

⁸ FRANZEN, Pregled povijesti Crkve, str. 286.

Kardinal Consalvi, državni tajnik Pija VII., u doba restauracije vješto je vodio pregovore na Bečkom kongresu koji je uveo novi europski poredak. Kako Papa nije ekskomunicirao Napoleona, nakon njegova povratka s Elbe, što su od njega zahtijevali europski vladari, on se isto tako nije htio priključiti Svetoj alijansi koja je, pod vodstvom ruskoga mističnoga cara Aleksandra I., naučila utjeloviti savez solidarnosti i jedinstva trona i oltara. Sveta Stolica više je voljela voditi pregovore o konkordatima sa svakom vladom posebno. U obnovljenoj monarhiji u Francuskoj ona se morala zadovoljiti obnovom konkordata iz 1801. godine, u Italiji je Papa bio prisiljen prihvatiti *jozefinizam*⁹ u pokrajinama u kojima je Austrija vladala ili u onima koje je okupirala. Sveta Stolica sklopila je konkordat s Bavarskom, a 1818. s napuljskim kraljevstvom. Svakoga je puta posrijedi bio neki kompromis, ali suradnja države i Crkve u konkordatu je barem bila definirana. To savezništvo s režimima koji su držani legitimnima omogućuje da se razumiju kolebanja Crkve pred nacionalnim revolucijama nakon što se ona konačno nekako pomirila s političkim mijenama izazvanima političkim revolucijama.¹⁰

Posljedica Francuske revolucije: laiciziranje i rastava Crkve i države

Francuska revolucije postupno je uspostavljala laičku državu, odvojenu od Crkve. Najprije je, umjesto javne privilegirane vjere, uspostavljena državna vjera. Iako se Ustavotvorna skupština u početku zadovoljavala tolerancijom, 13. travnja 1790. godine odbila je zadržati katolicizam kao državnu vjeru. Građanski ustav svećenstva (1790.) također nije priznavao katolicizmu monopol javnoga kulta. Rascjep koji je nastao nakon ustava predstavljao je bitan faktor u daljenjem razvijanju stvari – borba protiv neprisenjnutih svećenika te neprijateljstvo prema ustavnim svećenicima negativno je utjecalo na Crkvu, a i na samu religiju.

⁹ *Vjerska doktrina o odnosima Crkve i države koja je razvijena na dvoru Cara Josipa II. koji je iz Beča vladao Njemačkom (Austrija je tada bila samo nadvojvodstvo), Češkom i Ugarskom 1780. – 1790. godine (područje kojim je vladao obuhvaćalo je i znatne dijelove današnje Italije, Poljske, Rumunjske, Ukrajine, Nizozemske, Belgije i Francuske).*

¹⁰ *BEDOUELLE, Pregled povijesti Crkve, str. 142.*

Smatrajući da „stvarno slobodna država ne može trpjeti nikakvu kooperaciju“, zakonodavna skupština je 18. kolovoza 1792. godine ukinula vjerske kongregacije koje su se bavile nastavom i dobrotvornim poslovima.¹¹ Njihova imanja stavljena su u prodaju, a nastava i dobrotvorne ustanove su laicizirane. Uz tu se odluku navode i zabrane za nošenje svećeničke odjeće, osim za vrijeme obreda. Laicizirano je i vođenje matičnih knjiga, a neprisenjnutim svećenicima naređeno je da napuste kraljevstvo jer će u suprotnom biti deportirani. Uzrok odvajanja Crkve i države nalazi se u građanskim ratovima i dekristijanizaciji. Osim toga, proširilo se i nepovjerenje prema ustavnim svećenicima¹² te su se postupno kristalizirali neprijateljski postupci. Konačno rastavljanje Crkve i države te prešutno ukidanje Građanskoga ustava dogodilo se 18. rujna 1794. godine kada je konvent donio odluku da Republika više ne plaća „troškove ni plaće nijednog vjerskog kulta“.

Rastava Crkve i države točno je utanačena 21. veljače 1795. godine: republika ne daje sredstva ni za koji vjerski kult, zakon ne priznaje nijednog svećenika, svaka javna manifestacija i svako vanjsko obilježje zabranjeni su.¹³

Potkraj revolucije primijetilo se opadanje utjecaja i prestiža Katoličke Crkve. Svećenstvo je bilo podijeljeno i neorganizirano, a ispovijedanje vjere sve rjeđe. Crkva i revolucija bile su nepomirljive u doktrinama, a samim tim i neprijateljice. No, veći dio naroda bio je povezan s tradicionalnom religijom što dokazuje činjenica brze obnove religije pod konzulatom. Međutim, Bonaparte je odbio tretirati katolicizam kao državnu religiju, iako ga je priznao kao vjeru većine Francuza. Podredio je Crkvu državi, strogim propisima i beskompromisnim ophođenjem prema Papi.

S druge strane, Crkva je oslobođena okova i zastarjelih oblika. Jednim potezom izbrisan je sav feudalni poredak sa svojim raznolikim beneficijama i razlikama između visokoga i nižega klera. Crkva je bila osiromašena, no počela se drukčije odnositi prema svijetu. Stvoreni su uvjeti za razvoj narodne Crkve 19. stoljeća.

¹¹ *SOBOUL, Francuska revolucija, str. 430.*

¹² *Sumnjalo se da su rojalisti i umjerenjaci.*

¹³ *SOBOUL, Francuska revolucija, str. 431.*

Literatura

- August FRANZEN, *Pregled povijesti crkve*, Zagreb, 2004.
- Albert SOBOUL, *Francuska revolucija*, Zagreb, 1989.
- Charles TILLY, *Europske revolucije 1492. – 1992.*, Podgorica, 2006.
- Guy BEDOUELLE, *Povijest Crkve*, Zagreb, 2004.

VANCE-OWENOV PLAN KAO PRVI POKUŠAJ USPOSTAVE UNITARNE BIH

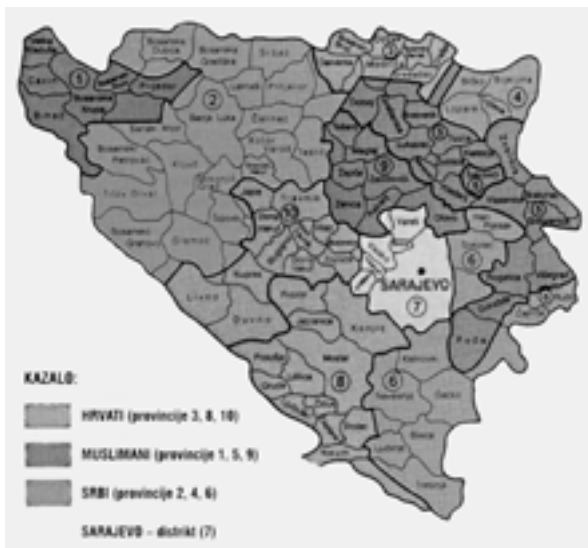
Autor: **Igor Vranić**, mag. pov.

Imamo li na umu bošnjačke prigovore, novoizabrani Vance i Owen počeli su raditi na novom planu koji bi dijelom zadovoljio zahtjeve svih strana. Prema tome novome planu, Bosna i Hercegovina bila bi ustrojena u deset regija – tri za svaki narod i neutralno Sarajevo. Bila bi unitarna decentralizirana država, što bi značilo gubitak suvereniteta za Hrvate i Srbe pod maskom multietničnosti, dok bi Muslimani jedini bili potpuno suvereni kao najbrojniji narod. Hrvati i Srbi imali bi samo nacionalno-kulturne identitete bez posebnih područnih i državnih političkih prava. Muslimanska strategija bila je provocirati vojnu intervenciju protiv Srba ili diplomatski prisiliti međunarodnu zajednicu da iznuđi od drugih dvaju strana prihvaćanje njihovih uvjeta¹. Na sastanku Odbora ravnateljâ Ureda za nacionalnu sigurnost SAD-a održanom 5. veljače 1993., dopredsjednik Al Gore prenio je mišljenje Vancea i Owena, iako je smatrao bošnjačke zahtjeve opravdanima: „Vance/Owen tvrde da se Bosanci (Bošnjaci, op. a.) drže samo zato što se nadaju našem uključenju.“²

Vance-Owenov plan dobio je potporu Europske zajednice i Rusije, ali glavnu ulogu u njegovu odbijanju odigrale su Sjedinjene Američke Države. Busheva uprava držala se podalje od Bosne i Hercegovine od početka krize. Također,

¹ S. MRDULJAŠ, „Prvi međunarodni pokušaji unitarizacije Bosne i Hercegovine“, *National Security and the Future*, 2–10, 2009., str. 129.

² „Principals Committee Meeting on Bosnia, February 5, 1993,“ bez oznake stranice, (http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/1817859/1993-02-05.pdf, pristupljeno 26. 5. 2014.).

područje Jugoslavije izgubilo je svoju geostratešku važnost pa su Sjedinjene Države ostavile rješenje krize Europskoj zajednici.³ Nakon što je Vance-Owenov plan bio predstavljen, Bošnjaci su se činili jasno zadovoljnima s njegovim prijedlozima. Plan se sastojao od tri dijela: vojnoga, političkoga i zemljovida razgraničenja. Vojni dio uključivao je razdvajanje zaraćenih strana, demilitarizaciju Sarajeva i smještanje teškoga naoružanja pod nadzor. Prema političkome dijelu, svaka jedinica trebala je imati upravno i ekonomsko središte, ali bi bila bez političke autonomije. Dvodomni parlament imao je biti ustrojen s izravno izabranim Domom zastupnika i Domom naroda u sastavu od članova regionalnih tijela. Dom zastupnika bio bi izabran po načelu razmjernoga predstavljanja, što bi vodilo prevlasti najbrojnijega naroda prema načelu „jedan čovjek – jedan glas“. Kako bi se potpuno osigurala prevlast većinskoga naroda, predloženo je da u slučaju neslaganja između Domova prednost ima Dom zastupnika.⁴

Situacija se stubokom promijenila kada je predsjednički kandidat Bill Clinton počeo spominjati moguću vojnu intervenciju protiv Srba u Bosni i Hercegovini u svojoj kampanji. Od tada je bošnjačka strana počela otežati u pregovorima, iako su od američke diplomacije smatrani „očitim gubitnicima“ kojima se ima pomoći sa zemljovidom.⁵ U slučaju vojne intervencije protiv Srba, oni bi mogli uspostaviti nadzor nad većinom dijelova Bosne i Hercegovine. Srbi su odbili unitarni plan i zauzeli većinu bošnjačkih područja u istočnoj Bosni,

osim enklava Srebrenice, Goražda i Žepe.⁶ Mogući razlog srpskoga odbijanja mogao bi se povezati s trećim dijelom Vance-Owenova plana koji bi rascijepio područja ujedinjena pod srpskim nadzorom, izazivajući tako probleme opskrbe u zapadnoj Bosni i dijelovima pod srpskim nadzorom u Republici Hrvatskoj.⁷

Vance-Owenov plan vodio je otvorenom bošnjačko-hrvatskom ratu na područjima pod zajedničkim nadzorom. Imajući na umu da je hrvatska strana bila zainteresirana za prihvaćanje plana, dok je srpska strana čak proglasila Deklaraciju o zaključenju rata 17. prosinca, očito je da je bošnjačka strana bila nezadovoljna planom, iako su i oni javno proglasili njegovo prihvaćanje. Uslijedili su bošnjački napadi na Hrvate u srednjoj Bosni gdje su Muslimani bili brojčano u mogućnosti da nadvladaju Hrvate.⁸ Jedan od najjačih dokaza za ovo može se naći u izjavi Rasima Delića, vrhovnoga zapovjednika ARBiH iz veljače 1994. kako je: „HVO bio uklonjen s područja Jablanice, Konjica, Fojnice, Kaknja, Zenice, Travnik i Bugojna. Dakle, s čitave jedne pokrajine prema Vance-Owenovu planu sa središtem u Travniku.“⁹

Nakon srpskoga odbijanja Vance-Owenova plana, Međunarodna konferencija o bivšoj Jugoslaviji odlučila je premjestiti se iz Geneve u New York kako bi Vijeće sigurnosti moglo usvojiti rezoluciju o njegovoj provedbi. Njegova provedba bila je nadglasana glasovima pet stalnih članica nakon prigovora Sjedinjenih Država. Nakon neuspješnih pregovora sa svojim bivšim zamjenikom iz State Departmenta, Warrenom Christopherom, Cyrus Vance dao je ostavku na dužnost. Zamijenjen je 1. svibnja bivšim norveškim ministrom obrane i tadašnjim ministrom međunarodnih poslova Thorvaldom Stoltenbergom. Kako bi zadržali dobre odnose sa svojim europskim saveznicima, 10. veljače 1993. Sjedinjene Države najavile su svojih šest izjava o američkoj politici prema Bosni i Hercegovini: svi sporazumi moraju biti ishod pregovora, a ne nametnuti; sankcije protiv Srbije trebaju biti oštrije; uporaba vojne sile u slučaju srpskoga uključivanja na Kosovu; prekid ubijanja i uništavanja; svi sporazumi trebaju biti provedeni na terenu nakon savjetovanja sa saveznicima Sjedinjenih Država.¹⁰ Sjedinjene Države odbacile su Vance-Owenov plan zbog vlastite nespremnosti

6 S. MRDULJAŠ, „Prvi međunarodni pokušaji unitarizacije Bosne i Hercegovine“, str. 139–140.

7 J. GOW, *Triumph of the Lack of Will*, str. 240.

8 D. MARIJAN, „Vještački nalaz“, str. 222. Vidi također C. SHRADER, *The Muslim-Croat Civil War in Central Bosnia: A Military History 1992. – 1994.*, Eastern European Studies, Texas, 2003.

9 Isto, str. 227.

10 J. GOW, *Triumph of the Lack of Will*, str. 242–244.

3 J. GOW, *Triumph of the Lack of Will*, str. 205.

4 „Deklaracija o BiH“, *Večernji list*, 13. veljače 1992., str. 6–7.

5 „Deputies Committee Video Conference on the Former Yugoslavia, 26 February 1993“, str. 2. (http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/1817859/1993-05-01.pdf, pristupljeno 26. svibnja 2014.)

da pošalju borbene trupe te kako bi uspostavile bliskije dodire s islamskim svijetom.

Cyrus Roberts Vance

Lord David Owen

Vijeće sigurnosti prihvatilo je Rezoluciju 820 17. travnja 1993. u cilju prisiljanja srpske strane da potpiše Vance-Owenov plan u vremenu od devet dana pod prijetnjom da će proširiti sankcije. Lord Owen bio je u Beogradu od 21. do 26. travnja pokušavajući uvjeriti Miloševića i Dobricu Ćosića da natjeraju Srbe iz Bosne i Hercegovine na potpisivanje plana. Srbi iz BiH su 25. i 26. travnja odlučili provesti referendum o prihvaćanju plana. Svrha provedbe referenduma bila je vjerojatno kupovanje više vremena i izbjegavanje daljnjih sankcija. Taj se plan pokazao pogrešnim s obzirom na Rezoluciju 821 Vijeća sigurnosti kojom je Jugoslavija izbačena iz ECOSOC-a (Ekonomski i socijalni odbor UN-a). Posljednji pokušaj očuvanja Vance-Owenova plana dogodio se početkom svibnja u Ateni kada su Milošević, Ćosić i grčki premijer Mitsotakis pokušali nagovoriti Karadžića na potpisivanje plana. Karadžić je potpisao, ali je i izjavio da njegov potpis mora biti ratificiran od Narodne skupštine.

Milošević, Ćosić, Mitsotakis i crnogorski predsjednik Momir Bulatović bili

su prisutni na zasjedanju kako bi potaknuli pozitivni ishod. Većina parlamentarnih zastupnika (96 %) poduprla je referendum.¹¹ Iako je Milošević bio razočaran, bilo je to samo zbog sankcija protiv Jugoslavije. Taj je trenutak bio točka prekretnica jer lokalni srpski čelnici nisu bili spremni na kompromis te su željeli obećano ujedinjenje s Jugoslavijom, odnosno federalni status unutar nje. Srbi u BiH imali su „plan B“ koji je predstavljen u Deklaraciji o nastavku mirovnoga procesa¹² od 19. svibnja. Nakon odbacivanja Vance-Owenova plana, glavna ideja ovoga novoga plana bila je srpska republika unutar Bosne i Hercegovine. Obavještajne procjene iz svibnja 1993. upućuju na nekoliko značajnih američkih brigada. Prvo, međunarodna intervencija protiv Srba izbjegnuta je jer bi mogla potaknuti i druge da izazivaju sukobe kako bi potaknuli na međunarodni odgovor. Drugo, očekivano je da će Bošnjaci izazvati sukob te optužiti Hrvate i Srbe. Štoviše, dodatne trupe iz istočne Europe, Ukrajine i Rusije smatrane su vojnim i političkim teretom. Naposljetku, glavna američka brigada bila je da bi muslimanska republika u BiH bila uvelike ovisna o vojnoj zaštiti UN-a i pomoći Zapada.¹³

Progresivna provedba i Zajednički akcijski plan

Međunarodna zajednica i Rusija održali su sastanak 16. svibnja u Moskvi na rusku inicijativu. Glavna tema bila je progresivna provedba Vance-Owenova plana. Sporazum je uglavnom prihvaćen, ali je najveći problem bilo slanje vojnih trupa i promatrača. Sjedinjene Države obećale su poslati zračne snage bez kopnenih trupa. Lord Owen sastao se s hrvatskom i bošnjačkom stranom 18. svibnja u Međugorju, kada je progresivna provedba plana bila prihvaćena. Vance-Owenov plan trebao je biti pokrenut na područjima pod hrvatskim i bošnjačkim nadzorom. Tijekom sljedeća dva dana, lord Owen putovao je u sjedište NATO-a u Napulj, kao i u Minsk i Kijev kako bi osigurao vojne trupe

¹¹ Isto, str. 245–247.

¹² „Narodna Skupština Republike Srpske: Deklaracija o nastavku mirovnog procesa“, *Službeni glasnik Republike Srpske*, 2/6 (1993.).

¹³ „Prospects for Bosnia“, *iv.*, 2., 6., 8., (http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/1817859/1993-05-01.pdf, pristupljeno 29. 5. 2014.).

i promatrače za misiju. Iako su Bjelorusija i Ukrajina prihvatile razmjешtanje svojih trupa, plan progresivne provedbe nije održan zbog odbijanja najsnažnijih sila da pošalju kopnene trupe, vjerojatno jer bi mogući neuspjeh bilo teško objasniti domaćoj javnosti.¹⁴

Glavne snage objavile su Zajedničku izjavu o Bosni i Hercegovini 22. svibnja, tzv. Zajednički akcijski plan. Plan su prihvatile države koje su trebale osigurati većinu trupa: Sjedinjenih Država, Rusije, Španjolske, Francuske i Ujedinjenoga Kraljevstva. Ovaj plan značio je konačan kraj Vance-Owenova plana. Glavne točke novoga plan bile su: slanje humanitarne pomoći, proširenje sankcija protiv Srbije i Crne Gore sve do njihova povlačenja s okupiranih područja, zatvaranje granica Bosne i Hercegovine (osobito sa Srbijom), osnivanje zaštićenih područja, nastavak zabrane letova iznad Bosne i Hercegovine, osnivanje suda za ratne zločine, uspostavljanje trajnoga mira kako bi se spriječio sukob od prelijevanja u susjedne zemlje. Točka 8. vrijedna je pozornosti jer je vjerojatno unesena od američke strane na ustrajavanje bošnjačkih lobista:¹⁵ „srednja Bosna i Hercegovina. Duboko smo zabrinuti zbog sukoba između bosanskih Hrvata i snaga bosanske vlade i „etničkih čišćenja“ koja su uslijedila; stoga smo spremni poslati Hrvatskoj upozorenje da ako nastavi slati pomoć bosanskim Hrvatima u borbu, da bi u tom slučaju mogla biti kažnjena sankcijama međunarodne zajednice.“¹⁶

Ova vrsta formulacije bila je moguća samo među pro-bošnjačkim krugovima, što se ponajprije očituje u besmislenoj frazi „srednja Bosna i Hercegovina“. Postoji kao zemljopisni pojam srednja Bosna, ali ostaje nejasno kako je to povezano s Hercegovinom i koje područje točno zauzima „srednja Bosna i Hercegovina“. Drugo, formulaciji „snage bosanske vlade“ cilj je prikriti činjenicu da su te zapravo bile bošnjačke snage, tako pokušavajući pridati državi legitimitet. Zanimljivo je primijetiti da u izjavi „sukob između bosanskih Hrvata i snaga bosanske vlade“ nema spomena Hercegovine koja je pak spomenuta u prethodnoj rečenici. Tragikomična situacija što se tiče uvođenja međunarodnih sankcija protiv Hrvatske zbog njezine pomoći „bosanskim Hrvatima“ prvenstveno se ogleda u dokumentima toga vremena iz kojih je vidljivo da je bošnjačka strana zahtijevala (i primala) oružje i vojnu opremu iz Hrvatske

tijekom cijeloga razdoblja. Sjedinjene Države primijetile su to i bile uplašene s obzirom na sigurnost i humanitarne situacije ako bi Hrvatska prestala s opskrbljivanjem zalihama. Također, Hrvatska je pružala prostor za sve UN-ove i NATO-ove misije u BiH.¹⁷ To je vodilo do pomalo paradoksalne situacije u kojoj je bošnjačka strana tražila da Hrvatska prekine slanje pomoći vlastitom narodu, dok je zahtijevala istu pomoć za sebe, bez obzira na činjenicu da je vodila ofenzivne operacije baš protiv tih Hrvata.

Nedostatak Zajedničkoga akcijskoga plana bio je da nije bilo posebnoga spomena što bi se dogodilo, osim sankcija, ako bi Srbi nastavili svoju ofenzivu ili koliko bi vremena bilo predviđeno za srpsko povlačenje s okupiranih područja.

Sastanak je zakazan za 3. i 4. lipnja, ali nije održan jer je na helikopter Mate Bobana bila otvorena vatra. U sporazumu s predstavnicima međunarodne zajednice što se tiče sastanka, Izetbegović je tražio da srpski položaji u Predsjedništvu koji su pripadali legitimno izabranom SDS-u budu zamijenjeni sa Srbima iz drugih stranaka, dodjeljujući sebi pravo da izabere ljude koji bi predstavljali bosanskohercegovačke Srbe. Kako je održavanje sastanka propalo, pregovori su vođeni sa svakom stranom zasebno. Karadžić je želio da budu poslani promatrači i naglasio činjenicu bošnjačkih napada na svim bojišnicama.¹⁸ Problem se dogodio vezano uz napad na Goražde, koji je bio vješto iskorišten od bošnjačke strane kako bi se pritisnulo međunarodnu javnost, što je bilo dosljedno njihovoj „strategiji slabijih“, iako je Goražde bio legitiman vojni cilj s obzirom na tvornicu streljiva „Pobjeda“, koja je imala podzemni odjel za ratne operacije.¹⁹

Nakon napada na autobuse u Novom Travniku, odlučeno je da će pregovori biti nastavljeni u Genevi 13. i 14. lipnja.²⁰ Iako je bošnjačka strana javno izražavala želju za krajem rata, ali zbog neostvarenoga ratnoga cilja uspostave unitarne Bosne i Hercegovine (po mogućnosti uključujući cijelu zemlju) i američke potpore, našavši sebe u situaciji pogodnoj situaciji prekida vojnih operacije, Alija Izetbegović i Ejup Ganić odbili su sjesti za isti stol s Karadžićem u Genevi, jasno pokazujući da nisu imali namjeru priključivanja ikakvim pregovorima. Prema sporazumu, uspostava pokrajina i lokalnih nadležnosti trebala je

17 „Former Yugoslavia Policy“, str. 8.

18 B. DE ROSSANET, *War and Peace in the Former Yugoslavia*, str. 39–40.

19 J. GOW, *The Serbian Project*, str. 186.

20 B. DE ROSSANET, *War and Peace in the Former Yugoslavia*, str. 42.

14 B. DE ROSSANET, *War and Peace in the Former Yugoslavia*, str. 26–32.

15 I. BANDIĆ, „Washingtonski sporazum“, *Međunarodne studije*, 1, 2001., str. 155.

16 Isto, str. 157.

biti omogućena, kao i stvaranje suda za ljudska prava koji bi podupirao međunarodno humanitarno pravo te suradnja između međunarodnih humanitarnih misija. Ishod glasanja bio je tri za, tri protiv i tri suzdržana, nakon čega je sporazum proslijeđen Predsjedništvu na glasanje.²¹ Izetbegović je kategorično odbacio sporazum prvenstveno zato što nije bio unitarnoga karaktera i što je omogućio nacionalnim zajednicama stvaranje pokrajina i lokalnih nadležnosti.

Vojne procjene od lipnja 1993. bile su da ARBiH ne će biti sposoban očuvati područja koja posjeduje niti vratiti izgubljena područja. Također, predviđeno je da bi se ARBiH pogoršao bez značajne međunarodne pomoći. Mislilo se da će bosanskohercegovački Srbi sporo zauzeti bošnjačke enklave u istočnoj Bosni. Hrvatski položaj u BiH proglašen je čvrstim – mogli su držati područja pod nadzorom protiv Bošnjaka i Srba i predviđeno je da su daljnja osvajanja područja pod bošnjačkom vlašću moguća samo uz srpsku pomoć.²²

Literatura

- Ivan BANDIĆ, „Washingtonski sporazum“, *Međunarodne studije*, 1, 2001.
- Bertrand DE ROSSANET, *War and Peace in the Former Yugoslavia*, Kluwer Law International, The Hague-London-Boston, 1997.
- James GOW, *The Serbian Project and its Adversaries – A Strategy of War Crimes*, Hurst Company, London, 2003.
- James GOW, *Triumph of the Lack of Will: International Diplomacy and the Yugoslav War*, Hurst Company, London, 1997.
- Davor MARIJAN, „Vještački nalaz: o ratnim vezama Hrvatske i Bosne i Hercegovine“, *Časopis za suvremenu povijest*, 2004., str. 2–36.
- Saša MRDULJAŠ, „Prvi međunarodni pokušaji unitarizacije Bosne i Hercegovine: Vance-Owenov plan (2. siječnja 1993.)“, *National Security and the Future*, 2–10, 2009.
- Charles R. SHRADER, *The Muslim-Croat Civil War in Central Bosnia: A Military History 1992. – 1994.*, Eastern European Studies, Texas, 2003.
- Obavještajni dokumenti korišteni s Freedom of Information Act Electronic Reading Room: <http://www.foia.cia.gov/collection/bosnia-intelligence-and-clinton-presidency>.

²¹ Isto, str. 43.

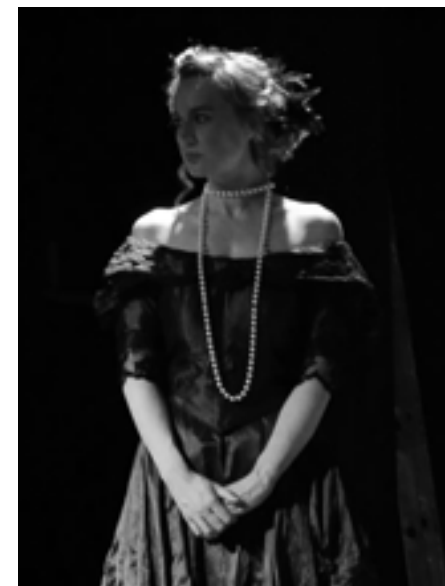
²² „Combatant Forces in the Former Yugoslavia“, iii., 3., 5., (http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/1817859/1993-06-01.pdf, pristupljeno 1. lipnja 2014.).

Umjetnost

RECENZIJA PREMIJERE KAZALIŠNE PREDSTAVE „GALICIJA“ IZVEDENE 9. LIPNJA 2014. U CENTRU ZA KULTURU TREŠNJEVKA

Autori: **Marko Paradžik**, mag. iur., **Ante Brešić Mikulić**, bacc. art.

Prošlogodišnji svjetski festival književnosti koji se održao u Zagrebačkom kazalištu mladih u jednom je dijelu svoga programa posvetio pozornost Prvom svjetskom ratu pa je tako neizbježno u središtu pozornosti bio Miroslav Krleža, uz stidljivo doticanje velikana poput Ernsta Jüngerera i Louis-Ferdinanda Celinea. Jedan od prisutnih govornika tribine na temu „Prvi svjetski rat i književnost“ ispričao je dirljivu anegdota o neostvorenoj ljubavi mladoga kadeta Krleže koji je tada stanovao na mjestu današnje Glazbene akademije i jedne Židovke kojoj je otac zabranio tu vezu. Daleko bi prikladnija tema tribine bila anegdota o Krležinom dezerterstvu i njegov bijeg u Srbiju gdje su ga skoro objesili pod sumnjom da je austrijski špijun. S obzirom na to, bitno je spomenuti da je Krleža krajem 1915. pozvan u vojsku i unovačen u 25. domobransku pukovniciju, a u srpnju i kolovozu 1916. kao dio mase kanonenfutura nalazi se na galicijskoj fronti tijekom prve Brusilovljeve ofenzive gdje se Brusiljevu suprotstavio Svetozar Borojević.

S obzirom na to da je ove godine obljetnica Prvoga svjetskoga rata, uprizorenje Krležine drame „Galicija“ svakako je sjajan izbor mlade producentice Marine Trandler čija je premijerna izvedba 9. lipnja 2014. godine ujedno njezin diplomski rad. Ne treba zanemariti ni društvenu ni političku aktualnost krize u Ukrajini jer kako je opće poznato, Galicija je ravničarski prostor zapadne

Ukrajine, preko Lavova do Prykapatja. U čitavu su dramu vizionarski uklopljene kao svojevrсни *intermezzo* dvije novele iz zbirke „Hrvatski bog Mars“: „Bitka kod Bistrice Lesne“ i „Baraka 5 B“. Pretvaranje likova iz novela u mrtvački kor koje su igrali studenti ukrajinistike FFZG-a dalo je izvedbi drame dašak epskoga i prometejskoga duha koji je Krleža imao u svom prvom dramskom ciklusu „Legende“. Točnije, u drami „Kraljevo“ upravo je sam Krleža koristio u svom totalnom teatru kor, tu drevnu snagu dramskoga teksta za koju neki teoretičari drže da su se baš iz njega

razvila sva ostala lica grčke tragedije. Sve u svemu, treba istaknuti ideju mrtvačkoga kora koji je izniman rezultat suradnje kroz adaptaciju koju je radila dramaturginja Nina Gojić u suradnji s Ivom Srnec, dok su cijeli projekt osmislili redateljica Iva Srnec, Branimir Suk (ukrajinistika, FFZG) i već spomenuta producentica Marina Trandler.

Uz manje pogrješke u dikciji koje se inače događaju i profesionalnim glumcima, na premijeri studenti ukrajinistike nisu nimalo zaostajali u dojmu za glumcima kojima daske kazališta život znače. Na samom početku gotovo je trenutačni katarzični trenutak odigrala Vjera Peršić u ulozi Romanowicz-Ruscukove. Činjenica da je odigrala ulogu na ukrajinskom, stvorivši tako jezičnom barijerom monolog patnje, nije spriječila publiku da razumije njezin vapaj pun gnjeva, nemoći i nervoze. Taj vapaj u funkciji zapleta ipak nije bio dovoljan da nadahne mladog glumca Davora Kovača da lice kadeta Horvata dovoljno oboji ekspresionističkim nemirrom. To je svakako bolje uspjelo njegovom kolegi Marku Cindriću u ulozi Oberleutnanta Doktora Gregora njegovom gestikulacijom lica (nervozni tik) i brzinom govora. Osim glazbe koju izvodi

Matija Antolić, neizostavno je pohvaliti uporabu svjetla, odnosno mraka u naglašenoj simbolici smrti mrtvačkoga kora dizajnera Zdravka Trandlera.

M. P.

Uz nostalgičan zvuk ruskoga valcera br. 2 iz jazz suite Dmitrija Šostakovića koji prati čitavu predstavu, vraćamo se u jedan surov svijet Prvoga svjetskoga rata, tmurnih ratnih polja, blatnih rovova i crnih graba. Kao što nas Šostakovićevo djelo podsjeća na neka „bolja“ vremena prije Oktobarske revolucije, tako i predstava, govoreći kroz Krležinu interpretaciju galicijskoga ratišta

i sumorne stvarnosti rata s malim ulomcima i sjećanjima likova života prije te ratne katastrofe, govori o propasti jednoga staroga svijeta i dolasku ratne stvarnosti. U istom duhu i scenografija prati Krležinu misao cjelokupnim sumornim prizorom ratišta na sceni s pokojim ulomkom staroga života. Takve su male oaze najčešće prikazane predmetima s nostalgičnim prizvukom poput klavira, pisma ili boce pića s gorkim okusom rata. Scenografija je nepomična i nepromjenjiva karaktera, a može se reći da čini razmak među scenama kraćim. Tijekom predstave su dijelovi scenografije odvojeni uporabom rasvjetnih tijela kako bi se pojedini dijelovi naglasili. Scenografija se sastoji od tri glavna dijela povezana daskama koje poput mostova prolaze preko pozornice. Svi dijelovi scenografije nalaze se u prostoru mizanscene, čime glumci u predstavi koriste svaki dio scenografije. U prvom se planu nalazi dio scenografije nalik na vojničku sobu – baraku. Sastoji se od predmeta koji podsjećaju na ratno vrijeme, osim nekoliko vremenski neodgovarajućih predmeta (npr. ormarić). Također, koriste se vreće s pijeskom, razni lampioni, škrinje i slični predmeti koji stvaraju osjećaj života u rovu. Drugi naglašeni dio scenografije vezan je uz klavir

koji povezuje prikaz ratne slike s nostalgijom prema starom predratnom vremenu. U zadnjem planu nalazi se stilizirano stablo sačinjeno od cijevi i lišća koje se koristi za prikaz vješanja seljanke. Dijelovi scena povezani su daskama koje podsjećaju na rovovske mostove i prolaze. Kroz te mostove prolaze glavni glumci dok se sporedni protežu ispod i iznad njih u kadru koji prikazuje različite priče poginulih vojnika. Uz kvalitetno korištenje rasvjete, scenografija je doprinijela cjelokupnoj atmosferi prikaza strahote života u vrijeme Prvoga svjetskoga rata.

Kostimografiju predstavljaju detaljni kostimi koje nose glavni glumci improvizacije kojima se služe sporedni glumci. Unatoč velikom razumijevanju složenosti predstave i ograničenosti sredstava u predstavi, treba naglasiti da je kostimograf napravio velike pogreške koje su itekako utjecale na prikaz predstave. Nepoznavanje povijesnih odora i izbor neprimjerenih kostima rezultirao je nedopustivim pogreškama. Kape korištene u predstavi su neprimjerene pa tako umjesto domobranskih taborskih i časničkih kapa likovi nose srpske šaj-

kače i ruske tvrde kape (primjer likova Horvata, infanterista Podravecica, Feldmarschalleutnanta von Hahnencampa, itd.).

Druga velika pogreška vidljiva je u nošenju crnih kozačkih hlača umjesto domobranskih dugih ili jahaćih te korištenje znakovlja koje nema veze s onim domobranskim iz Prvoga svjetskoga rata. Zanimljiv je primjer haljine lika barunice Meldegg-Crannensteg čija je crvena boja itekako zanimljiva u konceptu predstave, no povijesno pripada sredini 19. stoljeća, a ne početku 20. stoljeća. Pohvalni su pak kostimi likova Romanowicz-Ruscukova te obje Walterove pratiteljice. Zanimljiv i pohvalan je i odabir crnih kostima nadopunjenih različitim platnenim zavojima u nedostatku vojničkih odora za sporedne glumce koji uz dobru improvizaciju doprinose prikazu uloge mrtvačkoga kora. Inače, dugo neviđena u našim predstavama je uporaba baruta, tj. scenskog oružja koje je u zadnjim kadrovima predstave itekako dobar dodatak općem prikazu predstave.

A. B. M.

U jednom razgovoru za erotski časopis „Playboy“ redatelj Paolo Magelli rekao je da za njega upravo Krležine rane drame („Legende“) nose dramsku snagu jer je većinu vjerojatno napravio u rovovima na ratištu i da njegov ciklus „Glembajevi“ („U agoniji“, 1928., „Gospoda Glembajevi“, 1928., „Leda“, 1932.) predstavlja zapravo kompromis s malograđanstvom iliti sitnom buržoazijom. Možemo tako onda dramski ciklus koji se sastoji od drama „Galicija“, 1922., „Golgota“, 1922. i „Vučjak“, 1923. uzeti kao drame u kojima je ostalo nešto od tih univerzalnih i egzistencijalističkih tema koje se javljaju u suočenju sa smrću ili možda kao requiem jednom umirućem svijetu Austro-Ugarske Monarhije. Na kraju izražavam nadu da će se redateljica Iva Srnec, scenaristica Nina Gojić i producentica Marina Trandler također okušati u uprizorenju ili nekom filmskom produkcijom ostalih Krležinih drama, i to upravo onih koje se opiru svojim dramskim tekstom uprizorenju („Legende“) jer su s „Galicijom“ napravile hvalevrijedan posao.

M. P.

Autor fotografija u recenziji: **Predrag Gespacher**

OPIS IZLOŽBE „DEKONZERVACIJA 1914.“ I „ATMOSFERA NEPOZNATOG“

Autori: **Ante Brešić Mikulić**, bacc. art., **Maja Orlovčić**, mag. art.

Izložbu su činile dvije povezane cjeline. Prva se sastojala od devetnaest slika Ante Brešića Mikulića pod nazivom „Dekonzervacija 1914.“, a druga od sedam likovnih radova Maje Orlovčić pod nazivom „Atmosfera nepoznatog“. Radovi su izlagani u razdoblju od 28. lipnja do 2. srpnja 2014. godine u galeriji Morićahana na Barščaršiji, u Sarajevu (BiH). Blizina izložbe mjestu atentata u Sarajevu i sam dan otvorenja čine izložbu svojevrsnim „site specific“ prostorom. Izložba je održana u autentičnom prostoru Morićahana, prosječni broj posjetitelja po danu iznosio je od 300 do 400 ljudi, većinom stranaca. Od značajnijih posjetitelja izdvojiti se može glavna kustosica fotografije Imperial War Museum-a u Londonu - Hilary Roberts i prof. dr. Aliye F. Mataraci iz Međunarodnog Univerziteta u Sarajevu.

„Dekonzervacija 1914.“

Atentat na prijestolonasljednika i nadvojvodu Franju Ferdinanda i njegovu suprugu Sofiju 28. lipnja 1914. godine u Sarajevu koji je izvršio atentator Gavrilo Princip iz Mlade Bosne uzet je kao povod za obračunavanje tadašnjih vellesila u prvom uistinu svjetskom sukobu. Po broju zaraćenih strana, masovnoj industriji i broju poginulih predstavlja do tada najveću katarzu čovječanstva. Ishod samog rata vidljiv je u nastavku kroz još veći Drugi svjetski rat (1939. – 1945.), a same posljedice odražavaju se čak i danas u pojedinim dijelovima Europe. Nakon samog atentata i njegovih uzroka duboko povezanih u suprotnim viđenjima rješavanja južnoslavenskog pitanja kroz srpski iredentizam i K.u.K. trijalizam, ubrzo već tijekom rata dolazi do laganog zaborava koji rezultira time da u posljednje dvije godine rata većina vojnika niti ne zna za izvorni povod rata. U vrijeme 1920-ih godina taj se događaj ponovno oživljava te se uz njega postavljaju uzroci i razlozi koji su dirigirani željom i viđenjem pobjedničkih sila. U to vrijeme nestaje raniji mučenički prikaz Franje Ferdinanda i Sofije te se stvara kult herojstva i mučeništva oko skupine atentatora predvođenih djelom Gavrila Principa. Takvo se viđenje konzervira i službeno tumači sve do danas. Konzervacija (lat. *conservatio*, čuvanje, očuvanje, održanje).

Prateći vrhunac cikličnog povijesnog događaja kroz njegovo obnavljanje u vidu stogodišnjice, susrećemo se s očuvanim viđenjem događaja iz 1920-ih godina. Ta svojevrsna konzervacija u današnjem vremenu preispitivanja prošlosti izaziva potrebu za povijesnim revizionizmom. Za razliku od revizionizma

koji zahtijeva novo tumačenje, radovi se bave dekonzervacijom, dakle preispitivanjem samog procesa izbora fotografija, filmskih snimaka i slika izabranih za službeno tumačenje atentata iz 1914. Izvori slika temelje se na fotografijama i filmskim priložima u sekvencama od dva do tri kadra, što daje jedinstven pogled naspram izvornika. Sve su slike rađene kroz likovni eufemizam koji je namjerno potenciran kako bi se izbjegao subjektivniji i više naracijski prikazan likovni disfemizam te vlastito tumačenje događaja kroz pojedine povijesne fragmente. „S obzirom na to da je svaka fotografija tek fragment, njezina moralna i emocionalna težina zavisi od toga gdje je postavljena“.¹ Stoga radovi nastali na temu stogodišnjice predstavljaju svojevrsno svjedočenje procesa konzervacije 1914. godine, a svojim propitkivanjem (dekonzervacijom) daju zaseban i kolektivan prikaz. Sam trenutak atentata 28. lipnja 1914. nije prikazan, ali

Predosjećaj 1894.g., ulje na platnu 80x100cm

se naglašava kroz događaje koji su mu trenutno i daleko prethodili, kao i trenutne i kasnije posljedice u rasponu od 1894. do 1939. godine, što omogućuje

¹ Susan Sontag, „Esej o fotografiji“, str. 91

Atentat u Sarajevu, ispred vijećnice, ulje na platnu 80x100cm

Atentat u Sarajevu, posljedica, ulje na platnu 80x100cm

Karlo I. s domobranima 1917., ulje na platnu 40x40cm

radovima da stvaraju realniji prikaz događaja i kasnijeg izbora fotografskih i filmskih izvora za povijesno tumačenje. Njihova se vjerodostojnost uvijek do-
vodi u pitanje, slično fotografiji „Smrt vojnika“ Roberta Cape, te se postavlja
zaključak da fotografska snimka nije dokaz povijesti jer je i sama povijesna.²

Izvori korišteni za likovnu kompoziciju su iz Hrvatskog državnog arhiva
(HDA), Hrvatskog povijesnog muzeja (MPM), ÖsterreichischenStaatsarchiv
(OSA) i Jugoslavenske kinoteke RS (JKRS).

A. B. M.

² Peter Burke, „Očevid, upotreba slike kao povijesnog dokaza“, str. 21

Sekvenca 1917.g., ulje na platnu 50x70cm

Novembarska događanja i SHS, ulje na platnu 80x100cm

Životopis

Ante Brešić Mikulić rođen je 1. srpnja 1987.godine u Zagrebu. Školu primijenjene umjetnosti i dizajna završava 2006. godine kao slikarski dizajner, a Akademiju likovnih umjetnosti u Zagrebu, odsjek slikarstva upisuje 2010. godine. Danas je na završnoj godini diplomskog sveučilišnog studija slikarstva u klasi profesora Igora Rončevića. Izlagao je na više skupnih izložbi i radionica među kojima ističe samostalnu izložbu pod nazivom "Dekonzervacija 1914.". Održao je nekoliko predavanja u Matici hrvatskoj na temu kulturnog utjecaja i ostavštine u Republici Hrvatskoj. Komisija ALU izabrala je njegov rad "Novembarska događanja i SHS" među najbolje studentske radove 2012./2013. akademske godine.

Uz tradicionalne slikarske tehnike bavi se heraldikom, veksikologijom, scenografijom, mozaikom i tehnikama slikarstva na staklu.

Popis izložbi i radionica:

2014.

- Izložba za galeriju TV emisije „Briljanteen”, Hrvatska Radio Televizija, Zagreb
- Izložba za međunarodnu konferenciju povjesničara „I. svjetski rat, Osmansko carstvo i Balkan”, Internacionalni Univerzitet u Sarajevu, Ilidža, Sarajevo (BiH)
- Skupna izložba „Suvremene likovne interpretacije I. svjetskog rata”, Palača Sermage, MGJ Varaždin
- Samostalna Izložba „Dekonzervacija 1914.”, Morića han, Sarajevo (BiH)
- Izložba za drugo izdanje časopisa „Obnova”, Matica hrvatska, Zagreb
- Skupna izložba „Neue Kroatische kunst 4.”, Atelier Monika, AKC Medika, Zagreb

2013.g.

- Skupna izložba „Došli su” Art caffè Divas, Zagreb
- Skupna izložba „Neue Kroatische kunst 3.”, Atelier Monika, AKC Medika, Zagreb
- Skupna humanitarna izložba „Za Grgu”, galerija Greta, Zagreb
- Radionica scenskog slikanja, HNK, Zagreb
- „Art Depo” kreativna radionica oblikovanja od otpadnog materijala, Zagreb

2012.g.

- Skupna izložba „Neue Kroatische kunst 2.”, Atelier Monika AKC Medika, Zagreb
- Radionica scenskog slikanja, HNK, Zagreb

Predavnja:

- Predavanje „Kulturna politika hrvatske države: praksa i alternativa”, Matica hrvatska, Zagreb 2012.god.
- Predavanje „Kulturni utjecaj antifašizma, između mita i stvarnosti”, Matica hrvatska, Zagreb 2011.god.

Postignuća:

- Rad „Novembarska događanja i SHS” izabran od komisije ALU za najbolje studentske radove 2012./2013. ak. godine

„Atmosfera nepoznatog“

U izradi serije radova pod nazivom „Atmosfera nepoznatog“ koristila sam se raznim eksperimentalnim metodama povezujući slikarstvo, fotografiju i grafiku na netradicionalan način. U rekonponiranje monokromnih kompozicija uključila sam konstrukciju. Neki od tih radova prikazani su na ovoj izložbi. Serija je započeta 2012. godine, ali se tom tematikom nastavljam baviti, okrećući se prema konceptualnoj instalaciji i procesualnoj umjetnosti.

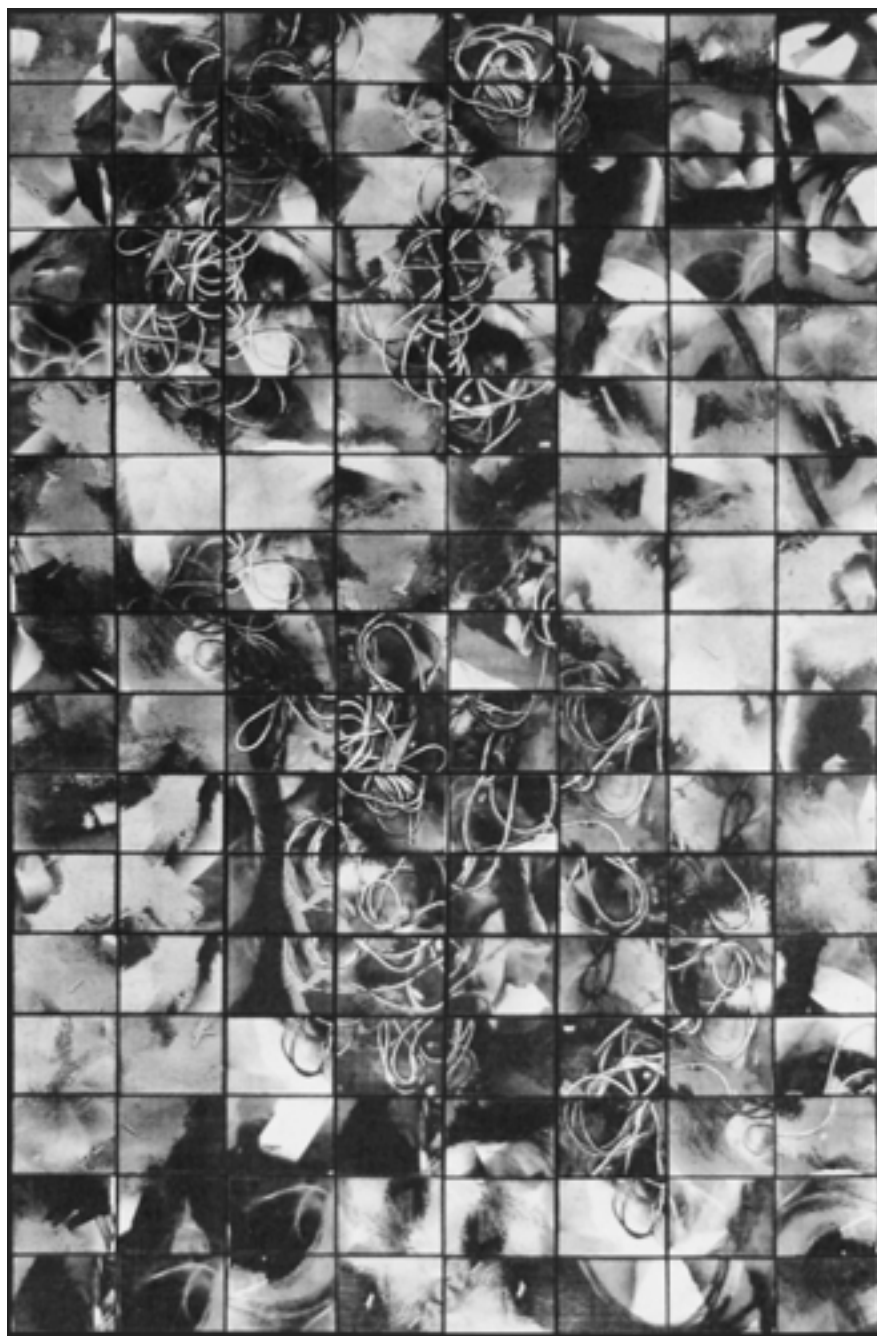
Koncept rada tematski se odnosi na osobni doživljaj života i raspoznavanje njegova smisla. Naglasak stavljam na funkciju svjesnog razmišljanja te suprotnog tome - sna. Metaforički sam opisala ljudski „mozak“ kao spremnik određenog volumena, nama nepoznatog, koji punimo informacijama, spoznajama, naučenim, doživljenim te osjećajima; emocionalnim i osjetilnim. No, kako taj spremnik punimo, tako se on istovremeno i prazni. Informacije cure,

one se isprepliću, događaju se zavrzlake. U trenutku između jave i sna, na mjestu gubitka sposobnosti razlikovanja racionalnog i iracionalnog, gubi se i pojam moralnosti, pojam o vremenu, fizičkim i psihičkim sposobnostima, sve je isprepletano. Ne razlikujemo stvarno i imaginarno. Stvarno nam se čini san, a imaginarno postaje glavna preokupacija. Ta lažna „stvarnost“ postaje sve strašnija, halucinacija istine. Nerealno nam se čini realnim, privid preuzima glavnu ulogu. Prelazimo u nepoznatu dimenziju, san u kojemu se epizode nastavljaju kao u nekoj seriji, u kojemu ne znamo što će se sljedeće dogoditi jer ne utječemo svjesno na slijed događaja, nego se radnja odvija slučajno. Kad nastaje zavrzlama, dolazimo čak do ludih psihodeličnih stanja, iluzija, što pak dovodi do otuđenja; od vlastitoga tijela ili razdvajanja od logičnog. Informacije se same slažu, množe, nestaju, nastaju, kombiniraju svojim tijekom neponovljivog automatizma, poput isječaka sjećanja pomoću kojeg se stvara nemanipulirana kompozicija. Smjer tijeka misli poremetit će ili odrediti nasumično ubrizgavanje kadrova smisla ili besmisla u taj neprekinuti tijek.

Uzimajući u obzir atmosferu tog stanja, akromatsku, nametnutu, ispunjenu nasumičnim nabranjem kadrova koji svojim nagomilavanjem postaju apstraktni pojmovi (kao kad buncamo, što je nesuvisao i besmislen govor), težim to prikazati u istom smislu nastajanja. To znači da mi je tijekom rada vrlo važan proces, jer ga doživljavam kao jedan aktivni oblik meditacije, metodom automatizma. Spontani nastanak izmiče razumskoj kontroli. Nakon nastajanja razdvajam nasumičnu kompoziciju te je opet na isti način, automatski, rekonstruiram i slažem novu kompoziciju koja bi trebala biti simulacija spomenutog stanja.

M. O.

Ttok misli kroz 136 kadrova

Fragmenti misli 2

Životopis

Maja Orlovčić rođena je 4.5.1990. u Vinkovcima. Godine 2009. završava Školu za tekstil, dizajn i primijenjene umjetnosti u Osijeku, smjer grafički dizajn, te web dizajn u Cambridge obrazovnom centru Ivora. Iste godine upisuje Akademiju likovnih umjetnosti u Širokom brijegu Sveučilišta u Mostaru. Druge godine studija upisuje se na grafički odsjek Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu. 2013. završava preddiplomski, a 2014. diplomski studij u klasi profesora Roberta Šimraka. U isto vrijeme upisuje drugi magisterij, kiparstvo, gdje trenutno studira, u klasi profesora Peruška Bogdanića.

U dosadašnjem radu bavi se eksperimentalnom grafikom i konceptualnim instalacijama i instalacijama u prostoru.

Izložbe:

2014.

- Samostalna izložba „Atmosfera nepoznatog ”, Galerija Morića han, Bašćaršija, Sarajevo (BiH)
- „Neue kroatische kunst IV ”, Atelier Monika, AKC Medika, Zagreb

2013.

- „Atmosfera nepoznatog i Paralelni svjetovi”, ART JAM, klub HDLU, Zagreb
- Radionica scenskog slikanja, HNK, Zagreb
- „Humanitarna izložba”, Galerija Greta, Zagreb
- „Neue Kroatische Kunst III.”, Atelier Monika, AKC Medika, Zagreb
- „Za Grgu”, Galerija Greta, Zagreb
- „Paper based design”, ALU, Zagreb

2012.

- „Neue Kroatische Kunst II.”, Atelier Monika, AKC Medika, Zagreb
- „Čudesni svijet Grimmovih bajki”, Tuzla, (BiH)
- „Caffe Art Festival”, Zagreb
- „Venientes”, KD Vatroslav Lisinski, Zagreb
- „LC Kontesa Nera Christmas festivity for young talents”, Muzej Mimara, Zagreb

2010.

- “Cib-art Festival”, Galerija “Crkva Sv. Ilije na Meraji”, Vinkovci

Radionice/kolonije:

2013. – Likovna kolonija „Zrinski - 18”, Čakovec

2013. – Art Depo - organizator kreativne radionice oblikovanja od otpadnog materijala, Zagreb

2013. – Radionica iz art terapije i analitičke psihologije, Zagreb

2013. – Paper based design, Zagreb

2012. – Caffe Art, Zagreb

2010. – Kiparska kolonija „Cib-art”, Vinkovci

CRTEŽI, ILUSTRACIJE

Autor: Wanda Mitrović

Baba kle-i flattenD

Konjica

Nigredo

Alkemija

Androidi nestaju i sastaju se

Životopis

Rođena u Dubrovniku 9. veljače 1993. Pohađala Klasičnu gimnaziju Ruđera Boškovića u Dubrovniku. Završila treću godinu Akademije primijenjenih umjetnosti u Rijeci. Održala prvu samostalnu izložbu 2013. godine u Dubrovniku u galeriji Studio let 777.

AKIRA KUROSAWA, „DERSU UZALA“ (1975.)

Autor: **Matija Bartol**, student prava

Elegija o lovcima nepokorene sibirске divljine, o zaboravljenim nomadima nestalim pred napredovanjem civilizacije, film o prijateljstvu i čovječnosti, „Dersu Uzala“, iako manje poznat u odnosu na ostala Kurosawina djela, svejedno ostavlja dojam epskog djela i zanimljivog izražaja redateljeva genija vrijednog dubljeg proučavanja. Film oživljava pustolovine opisane u istoime-

noj knjizi ruskog vojnika i istraživača Vladimira Arsenjeva koji za vrijeme putovanja tada još nepoznatim područjem ruskoga Dalekoga istoka susreće samotnog lovca lutalicu Dersu Uzalu. Lovac svojim poznavanjem prirode i iskustvom stečenim godinama života u šumi postaje vodič ekspedicije, a svojom plemenitošću i dobrotom duha prijatelj kapetana Arsenjeva.

Zamisao o adaptaciji, tada već u Sovjetskom Savezu kulturnoga putopisa Vladimira Arsenjeva, Kurosawa je dobio već u ranim danima svoje karijere tijekom 50-ih godina 20. stoljeća. Redatelja je privukao lik Dersu Uzale, tako sličan likovima samuraja njegovih ranijih filmova, plemenitim, sposobnim, usklađenim s prirodom. Unatoč toj volji, Kurosawa je imao poteškoća s prilagodbom knjige japanskom okruženju i japanskoj publici zbog čega odgađa projekt, no nije ni zamišljao da će dvadeset godina kasnije snimati isti film u Sibiru na samom mjestu zbivanja radnje. Okolnosti koje su dovele do toga ostavile su posljedice na Kurosawin privatni i profesionalni život. Razdoblje prije snimanja „Dersu Uzala“ bilo je teško za Kurosawu. Nakon tržišnog neuspjeha filma „Dodesu'ka-den“ (1970.), japanske produkcijske kuće odbijaju financirati njegove projekte, a Kurosawa propitkuje svoju kreativnu sposobnost, pada u tešku depresiju koja rezultira i pokušajem samoubojstva. Izlaz iz tih poteškoća javlja se 1972. godine kada s producentom Yoichijem Matsueom stupa u kontakt sovjetska produkcijska kuća Mosfilm s prijedlogom adaptiranja Arsenjeve knjige pod redateljskom palicom Kurosawe. Sljedeće godine, početkom 1973., Matsue potpisuje ugovor s Mosfilmom o snimanju filma pod uvjetom Kurosawine potpune kreativne kontrole. Zanimljivo je spomenuti i da je Mosfilm želio u glavnoj ulozi Kurosawinoga dugogodišnjega suradnika, japanskoga glumca Toshiroa Mifunea, no zbog Mifuneove nemogućnosti ulogu Dersu Uzale dobio je Maksim Munzuki. Snimanje filma trajalo je gotovo četiri godine od kojih su dvije provedene u Sibiru, snimajući nespretnom 65-milimetarskom kamerom. Zbog malobrojne filmske ekipe i bez dodatnih studijskih troškova, film je snimljen za skromnih četiri milijuna dolara. Za usporedbu, film „Jaws“ Stevena Spiellberga snimljen iste godine imao je budžet od osam milijuna dolara.

Svjetska premijera filma održana je u srpnju 1975. godine na Moskovskom filmskom festivalu gdje osvaja jednu od tri zlatne nagrade. Film također osvaja Oscara kao najbolji strani film 1976. godine, što ga čini drugim Kurosawinim filmom nagrađenim tom nagradom. Prvi njegov film nagrađen njom je „Ran“ iz 1950. godine. Unatoč slabijoj reakciji šire publike, film su kritičari dobro

prihvatili uz poneke kritike za nedorečenost drugoga dijela filma.

Od svih Kurosawinih filmova „Dersu Uzala“ možda najviše otkriva redateljevu slikarsku prošlost, gdje on koristeći predivnu sibirsku divljinu kao kinematografsko platno donosi priču o neraskidivu prijateljstvu, melankolični ogled o čovjekovoj sudbini, alegoriju o razornosti civilizacije. Poput niza slikarskih platna, film je obojen temama prijateljstva i otuđenja, religijsko-naturalnog i društvenog, kroz sljedove tih platna te se boje miješaju i međusobno se ispreplićući oslikavaju likove i njihove odnose.

Uvodni kadar filma gledatelja dovodi do kraja priče, kapetan Arsenjev (Yuri Solomin) dolazi 1910. godine u gradić Korfovskaja tražeći grob. Gradić je zamijenio šumu, a grob je izgubljen. Kapetanu preostaju jedino njegova sjećanja kao uspomena na samotnoga lovca Dersu Uzalu (Maksim Munzuk), njegova prijatelja. Ovakvim strukturiranjem filma, u kojemu je sudbina glavnoga lika poznata od samoga početka, Kurosawa omogućuje gledatelju da kapetanova sjećanja na lovca u ostatku filma doživi u svjetlu duboke povezanosti dvojice likova, prebacuje fokus ne toliko na same avanture nego na dublju tematiku i pitanja. To je ujedno i velika razlika Kurosawine verzije filma i vizije Arsenjeve knjige u odnosu na verziju ruskoga redatelja Agasija Babajana iz 1961. godine. Kurosawa nije doživio priču o Dersu Uzalu kao isključivo avanturističko-romantično sjećanje na razdoblje nepokorenog i nepoznatog prostranstva Dalekog istoka, iako ti elementi postoje i u njegovoj verziji, nego naglašava ona bezvremenska pitanja i osjećaje koji se najviše ističu u liku poput Dersua. Osobine poput humanosti, suosjećajnosti, povezanosti s prirodom, stoičkog prihvaćanja stvarnosti odlike su Dersua kojima se Arsenjev divio jer ih je Kurosawa prepoznao i zbog toga tako uspješno prenio na platno.

Film se nakon uvodnoga dijela razdvaja na razdoblja koja su i tematski različito obilježena. U prvom razdoblju, 1902. godine kada zbog topografskih mjerenja kapetan Arsenjev sa ekspedicijom putuje na područje rijeke Ussuri na ruskom Dalekom istoku upoznajemo kroz kapetanovo prepričavanje Dersu Uzalu. Susret dvaju glavnih likova započinje komično s Dersuovom iznenadnom pojavom usred noći zbog čega vojnici malog lovca, pripadnika naroda Golda, zamijene medvjedom. Isprva se vojnici šale na račun Dersuovih čudnih navika i poimanja prirode, on razgovara s vatrom, pomoću tragova na šumskom tlu raspoznaje i opisuje u detalje putnike koji su ih ostavili, ostavlja hranu i drvo za putnike koji bi mogli naići nakon njih kako ne bi ostali izloženi

nepogodama, ali se ubrzo Dersu iskazuje u očima kapetana i njegovih vojnika kao pouzdan vodič. Njegova praznovjernost i ekscentričnost imaju praktičnu vrijednost. Kada vojnici iz vježbe pucaju na praznu bocu, Dersu ih grdi jer je grijeh uništiti tako vrijednu stvar poput staklene boce koja njemu, izoliranom od civilizacije, predstavlja veliku vrijednost. Čitav ovaj dio filma obilježen je događajima poput ovih gdje Dersu pokazuje svoje veliko poznavanje prirode i duboku povezanost s njom te iskustvo i snalažljivost. Eskalacija ovoga dijela filma zbiva se u jednoj s razlogom najslavljenijih Kurosawinih filmskih kompozicija. Kapetan i Dersu sami odlaze istražiti jezero u blizini Chernigovke gdje ih odvojene od kapetanovih ljudi i izgubljene u jednoličnoj stepi zahvati snježna oluja. Oni nadljudskim naporima prikupljaju visoke trave koje su jedino što raste u toj pustopoljini kako bi izgradili sklonište zbog nadolazeće mećave. suočeni s najgorim, preživljavaju samo zahvaljujući Dersuovoj snalažljivosti.

Pet godina kasnije kapetan se vraća i ponovno na svoje veliko oduševljenje susreće Dersua. U prvom dijelu filma Dersu se iskazuje kao snažan i nepokoren, sposoban prevladati sve poteškoće. Prvi dio karakterizira snaga čovjeka, dok je drugi dio njegova slabost. Dersu stari, njegov vid postaje lošiji, a to u okrutnoj okolini u kojoj živi znači sigurnu smrt. Čovjek koji ne može loviti, ne može živjeti. Atmosfera melankolije zaokružena je snažnom i simboličnom scenom u kojoj Dersu u trenutku straha ubija sibirskog tigra, svetu životinju i božanstvo njegova naroda. Hvata ga panika i očaj, smatra da je proklet jer je izazvao bijes šumskoga duha Kange. Kapetan, zabrinut za svoga prijatelja, ponovno mu nudi smještaj u svojoj kući, sigurnost civilizacije. Potresen događajem i svojim oslabljenim vidom, Dersu prihvaća ponudu. Očekivano, prijelaz iz sibirske divljine u gradski život težak je za Dersua. Naviknut na slobodu, ne može shvatiti taj njemu stran svijet, naveden da bira između gradskoga života, svoje duhovne smrti i divljine, odnosno svoje fizičke smrti odabire divljinu.

Samim Kurosawinim riječima o tome što je htio prenijeti gledateljima filmom: „Odnos između ljudskih bića i prirode postaje sve gori i gori... Želio sam da ljudi u čitavome svijetu znaju za ovog sovjetsko-azijatskog čovjeka koji je živio u ravnoteži s prirodom... Mislim da bi ljudi trebali biti ponizniji pred prirodom jer smo dio nje i moramo postati usklađeni s njom. Bude li priroda uništena, i ljudi će biti uništeni. Upravo zato možemo mnogo naučiti od Dersua.“ Ili kako glavni lik sam kaže u filmu: „Čovjek je jako malen kada je suočen s prirodom.“

Tehnički podatci o filmu:

Redatelj: Akira Kurosawa

Producent: Yoichi Matsue i Nikolai Sizov

Scenarij: Akira Kurosawa i Yuri Nagibin

- temeljeno na knjizi Vladimira Arsenjjeva

Kinematografija: Asakazu Nakai, Fjodor Dobronravov i Yuri Gantman

Glazba: Isaak Shvarts

Produkcijski dizajn: Yuri Raksha

Postava: Yuri Solomin (Kapetan Vladimir Arseniev), Maksim Munzuk (Dersu Uzala),

Svetlana Danilchenko (gospođa Arsenjiev), Dmitri Korshikov (Vova Arseniev).

Trajanje filma: 136 minuta

Izvori:

The Criterion Collection: www.criterion.com

Akira Kurosawa: „Something Like an Autobiography“, 1983.

SWANS – KRATKI PREGLED KARIJERE

Autor: **Filip Šaravanja**, mag. iur.

Swans je glazbeni sastav iz New Yorka, aktivan od 1982. do 1997. pa reformiran 2010., na čelu s pjevačem, tekstopiscem i multi-instrumentalistom Michaelom Girom. Na početku karijere marginalno su povezani s no-wave scenom New Yorka. Kako Gira ističe¹, Swansi su izrasli u opasnom predgrađu velegrada u kojemu se redovito čuju pucnjave automatskoga oružja, a većina je zgrada u susjedstvu napuštena. Takav turoban svijet doslovno oslikavaju rani albumi.

¹ <http://www.youtube.com/watch?v=qNXVetxb418>.

Rana faza (1982. – 1986.)

Glazba prvoga albuma „Filth” (1982.) opravdava naslov. Album isporučuje klaustrofobičan zvuk obilježen repetitivnim ritmom naglašenih bubnjeva te glasnoga zvuka gitare poput kakvog struganja. Čovjek je ogoljen na animalne porive, zarobljen u kavezu dominacije u kojemu egzistira izobličenom količinom pokornosti, a izražava se jednostavnim urlicima dubokoga glasa Gire koji se kreće u rasponu od bijesnih do očajničkih krikova. Konačni je rezultat atmosfera tjeskobe i mehanike, što glazbu dobrim dijelom stavlja u krug *industrial* zvuka i *noisa*, no lišen ikakve eksperimentalnosti industrijalaca poput Einstürzende Neubautena ili štreberskoga *noisa* Big Blacka. Album ima cilj koji isporučuje jednostavnom strukturom bez naznaka transcendentnih, eksperimentalnih ili melodičnih aspiracija. Takav koncept isporučuje samo osjećaje niskosti, bijesa i očaja, The Birthday Party je imao previše šarma Nicka Cavea da bi konkurirao ovakvoj razini odbojnosti i glazbenoga horora, a kasniji bijes Trenta Reznora naspram ovoga je *radio friendly* pop bijes. Jedna od recenzija prvoga albuma opisuje glazbu Swansa kao „duboko odvratan

oblik audiopornografije”². Drugi album „Cop” (1984.) nastavio je istim ulicama mračnoga i klaustrofobičnoga velegrada, a teror je dobio svoju središnju ulogu u naslovu albuma. Glazbeni odmaci od prošloga su albuma relativno mali, glazba zvuči smirenije, udari energije dolaze u sporo pulsirajućim i jednako raspoređenim ponavljajućim valovima čime se glazbeno pojavljuju obrisi *sludga*.³

Godine 1986. Swansi izdaju dvostruki album, tematske i glazbene blizance „Greed” i „Holy Mony”. U glazbenom se smislu više pridaje važnost atmosferičnim pozadinskim zvukovima, po prvi put sa Swansima radi vokalistica Jarboe čiji hladan melodičan glas (na ovim albumima još je uvijek samo kao pozadinski glas) postavlja kontrapunkt Girinom dubokom i teškom emotivnom urlanju. Od prve pjesme „Fool” na „Greedu” se čuje obogaćenje u korištenju instrumenata, klavijature i Jarboeino glasovno stvaranje pozadine poput jeke koji Swansima daju novu dimenziju. Klaustrofobija prvih albuma lagano se rastvara u šire prostore, tjeskoba udara manjom jačinom, ali se više širi samoprijezir, moć, prevlast i ekonomska propast koji nastavljaju tematski pre-

² Časopis *Melody Maker*; citat preuzet s <http://younggodrecords.com/products/great-annihilator>.

³ http://en.wikipedia.org/wiki/Sludge_metal.

vladavati u zvukovno širim prostorima.

Promjena smjera (1987. – 1991.)

Konačni preobražaj ka bogatijim aranžmanima donosi album „Children Of God” (1987). Na njemu Gira po prvi put dijeli ulogu glavnoga vokalista sa Jarboe. Također, Girin vokalni nastup na ovom je albumu svečan. Naspram nekadašnjeg izražavanja ljudskih niskosti, on sada gotovo propovijeda nadahnut starozavjetnim Bogom o prirodi ljubavi i vječnoj krhkosti čovjeka. Jarboe tu duboku i mračnu propovijed ukrašava svojim melodičnim glasom te tako još više pojačava intenzitet propovjedničke konture – svečani čin Girinoga propovijedanja popraćen pjevanjem Jarboe uz čiju melodiju nekadašnji bijes prerasta u slojevitu i bolnu tugu. Uvodna pjesma „New Mind” otvara album teškim udarajućim ritmovima i prijetećim stavom, nasuprot nje „In My Garden” u kojoj Jarboe prati lagani ritam gitare, pozadina klavijatura, flaute, oboe i pjev ptica, čime mračna atmosfera glazbe Swansa dobiva depresivnu notu. Sa *gospel bluesom* „Our Love Lies” glazbeno se Swansi približavaju Nicku Caveu i The Bad Seedsima, čiji je preobražaj iz mladenačkoga bijesa u zvukovno šire, a vokalno i tematski svečanije propovjedničke vode uza sve razlike sličan. Da se Swansi nisu potpuno odrekli staroga izričaja potvrđuje „Sex, God, Sex” sa sporo pulsirajućim ritom i distorziranim zujanjem gitara, u „Like A Drug (sha la la la)” sa skladnim i prštećim tonovima klavijatura i truba u pozadini podsjeća na radove The Pop Group, posebno na albumu “Y”. „You’re Not Real, Girl” je prvi Girin akustični uradak s kojima će se više baviti kasnije na samostalnim albumima, te sa „The Angels Of Light”. S pjesmom „Beautiful Child” Swansi se vraćaju buci, distorziranim gitarama, repetitivnom ritmu i bijesnom kričanju, dosežući malo bogatijim aranžmanom možda i vrhunac izričaja kakvog su gradili u ranim albumima. „Children Of God” predstavlja prekretnicu kojom Swansi napuštaju mehanički, industrijski zvuk velegrada, no religija, moć, seks, ljubav i dominacija su i dalje glavne teme, ali u potpuno novom kontekstu slojevitijega i bogatijega zvuka.

Prvim i jedinim albumom za veliku izdavačku kuću⁴ The Burning World (1989.) Swansi su akustične gitare i mračni američki folk, s kojima su koke-

⁴ Uni/MCA.

tirali u „Children Of God”, stavili u prvi plan. Swansi su s Burning Worldom pristali na kompromis napravivši dopadljiv rock/folk album. Swansi su pokazali da mogu napraviti lagano slušljivu glazbu, bez zvučnoga zida buke i tutnjajućeg ponavljanja ritma. Unošenjem novih instrumenata i melodičnim folk bojama Swansi prvi put slušatelju isporučuju melankoličnu atmosferu. Većina pjesama zvuči kao da su ih radili mediokritetski, ali kvalitetni rock bendovi poput The Walkabouts, Girina ekspresija još više podsjeća na Caveove albume s The Bad Seedsima, a Jarboe je dobila prostor kakav prije nije imala. Zanimljivo je čuti, nakon ranih pjesama koje su zastrašivale svojom brutalnošću, da Gira u „I Am Saved” pjeva: „When sunlight falls on your shoulder / You look like a creature from heaven”. Posljednja se pjesma, gotovo verterovski depresivna „God Damn The Sun”, evocirajući Johnnyja Casha/Leonarda Coena⁵ prometnula u jednu od najpopularnijih pjesama Swansa. Iako su ovim albumom Swansi ponovili često viđene obrasce drugih glazbenika, nastavili su evoluciju vlastita stvaralaštva i odveli ga u smjeru koji se naspram albuma „Filth”, „Cop” ili „Holy Money/Greed” nije mogao pretpostaviti te otvorili vrata za nove radove koji će ovdje korištene obrasce mnogo bolje iskoristiti.

Od „White Light From The Mouth Of Enternity” do „Soundtrack For The Blind” (1991. – 1997.)

Swansi su sa „Children Of God” i „The Burning World” već pokazali da njihova inspiracija ne proizlazi iz buke same po sebi, već nekakve neiscrpane unutrašnje energije prepune tuge i bijesa zbog proždirućeg osjećaja praznine i nemoći. Nakon što su sa svoje kreativne energije skinuli veo buke i neobuzdanoga bijesa, provukli su je kroz rafinirani zvuk mračnoga folka. „White Light From The Mouth Of Enternity” (1991.) je ambivalentan album prožet značajkama folka, dooma⁶ i rocka, a Gira kroz apstraktne, metafizičke tekstove teme

⁵ http://www.brainwashed.com/index.php?option=com_content&view=article&id=8356:swans-qthe-burning-world&catid=13:albums-and-singles&Itemid=96.

⁶ <http://en.wikipedia.org/>

kojima se bavi od početka karijere stavlja u kontekst ljubavnih pjesama kojih je na ovom albumu najviše u dotadašnjoj karijeri. Albumom prevladavaju slike tame, svjetla, ljepote i uznemirujućega blaženstva, prisustvo neprestano napete introspekcije i zloslutna, ali umirujućega ugođaja. Aaron Lariviere u pregledu karijere Swansa opisuje ambivalenciju „White Light i Love Of Life”: „Atmosfera poput romana ranoga Cormaca McCarthyja⁷, *gothic-noir* pod krinkom *americane* – užasa i ljepote, ljubavi i smrti.”⁸ Upečatljivu naslovnicu ovoga albuma, kao i „Love of Life”, radio je Deryk Thomas koristeći motiv zečeva, ljubavi, vatre i naglašenih jarkih boja. Nametnuo je time tumačenje komplementarno glazbi s ovih albuma, ponovnoga rađanja i ljubavi kroz simbole vatre i uskrsnuća... Sada kada paradoksalno bijesni i mračni Gira pjeva o ljubavi, kroz sav se pesimizam nazire i paleta svjetlosti, prožeta cijelim spletom harmonija koje Jarboe i pozadinski zbor ostavljaju na albumu. Uvodna „Better Than You” započinje snimkom dječjeg plača, uz ponavljanje stiha „Ja sam bolji od tebe” i pozadinskim glasom Jarboe tematizira o metafizičkom rivalstvu i nadilaženju odnosa s nekim ili nečim nekad bliskim. Drugom pjesmom „Power And Sacrifice” odiše vitalističkim konceptom volje za moć. U „Song For A Dead Time” Jarboe je glavni vokalist, pjesma je sporog tempa, strukturu joj daje pratnja žičanog instrumenta s klavijaturama u pozadini, a stihovi odišu Cioranovskim motivima: „Now the earth bleeds cold water, in my open hands / But their bodies bleed poison, and they swallow the sand / And we’ll walk to the river, where we will die of a thirst / And my fate, it’s no question: every fool he is broken / Beneath the same holy curse / So bury your trust beneath the ground with me / And lay your loneliness down for the sun to burn, to sand”. „Love Will Save You” odiše ciničnim optimizmom o snazi ljubavi, dok u „Failure” sporim ritmom i rezigniranim glasom Gira oplakuje čovjekovu sizifovsku sudbinu. Motive čovjekova pada, umiranja i uskrsnuća u obliku nečeg novog, poput niti koja se proteže kroz čitav album, najviše eksplicira „Song For The Sun”, kao nekakav kontrast depresivnoj „God Damn The Sun”, Gira umjesto rezigniranosti pjeva „But I won’t cry, no / I will survive the light of the sun as it enters me / Let it come right in, let the sun come in.”. Album završava nihilističkim „Miracle Of Love”, „Why Are We Alive” i „The Most Unfortunate Lie”. Ljubav ne spašava, ne znamo razlog zašto postojimo, pada-

mo i umiremo, ali se vraćamo kroz volju za moć, unatoč i preko svih žrtava – nihilistički vitalizam prisutan kroz cijeli album priziva Nietzschea.

Swansi 1992. izdaju svojevrzni tematski i glazbeni nastavak White Lighta – „Love Of Life”. Album otvara energična pjesma naslovljena kao i album u kojoj se još očitije i snažnije nastavlja vitalizam prethodnika kroz stihove „... Now The Strong Survive / For The Love Of Life / For The Blood Of Life / And The Heavens Come / For The Strongest Ones / In A Universe / Made Of Blood And Love / In The Blood Is Light / In The Light Is Life / For The Love Of Life. ...”. Pjesme u kojima glavnu ulogu ima Jarboe podsjećaju na „This Mortal Coil”, „The Oder Side Of The World” i „She Crys (For Spider)” i možda su i vrhunac bolne i hladne ljepote koju je Jarboe isporučivala u svojim pjesmama sa Swansima. „Amnesia” vraća Swanse u okrilje industrijskoga ritma kojim su započeli karijeru, samo ovoga puta s ironično plesnom strukturom uz gotičarsko razigrano pjevušenje nimalo djetinjastih stihova. Vjerojatno najsnažnija pjesma albuma je „In The Eyes Of Nature”, koja odvodi vitalistički nihilizam u antimodernizam beznačajnosti modernoga čovjeka naspram vječne prirode: „We’ll Raise Our Hands Up To Heaven / And Sacrifice Our Limitations / And The Pain And Frustration / Are Equal To The Bliss Of Release... Into The Eyes Of Nature / Into The Arms Of God / ...And We Are Nothing But Experience / In The Eyes Of Nature / And We Will Live Forever / In The Eyes Of Nature”. Antimodernizam još naglašenije dolazi do izražaja u za Swanse rijetko otvoreno političkoj, ali i dalje metafizičkoj pjesmi „God Loves America” koja zvuči kao najbolja pjesma koju nisu snimili Death In June, a Gira pjeva o rodnoj državi biranim riječima: „Our Reward Is Our Entropy / Our Emptiness Is Our Gift / So God Forgive America / And Every Human On This Earth / And God Forgive The Ruined Lives / And Nothing Is What It’s Worth”.

Sljedeći album, „Great Annihilator” (1995.), naspram svoja dva šarenija folk prethodnika naslovnicom i sadržajem poručuje da su se Swansi vratili nešto mračnijem izričaju. Naslov albuma je po Girinim izjavama⁹ nadahnut teorijama o crnim rupama, posebno onom o „Great Annihilatoru”¹⁰ pa su Swansi svoju energiju ovoga puta usmjerili u stvaranje istovremeno ambivalentne strukture beskonačnih prostora i klaustrofobije u kojoj je zarobljen čovjek, kozmičke sile koja oslobađa i stvara, guta i uništava – crne rupe, velikoga

⁷ Američki romanopisac i dramaturg rođen 1933. Poznat je po romanima kao što su „Ovo nije zemlja za starce” (adaptiran u istoimeni film koji je nagrađen sa četiri Oscara) te Nietzschea „Cesta” koji je nagrađen Pulitzerovom nagradom za književno djelo.

⁸ <http://www.stereogum.com/1197001/swans-albums-from-worst-to-best/top-stories/lead-story/attachment/whitelight/>.

⁹ http://swans.pair.com/PRESS/art_chart.html.

¹⁰ http://en.wikipedia.org/wiki/Great_Annihilator.

stvaratelja i uništavatelja istovremeno. Album koristi značajke prisutne u svim prijašnjim albumima Swansa, a pomak se očituje u povezivanju koje stvara do sada najkoherentniji album njihove karijere u kojemu se skladno preklapaju i prelaze jedan u drugi melankolični zvukovi, folk utjecaji, distorzirane gitare, manični vokali i mehaničko industrijsko tutnjanje, a otvara ga „In”, atmosferični instrumentalni uvod na čijem se kraju tek pojavljuje pozadinski glas dječjeg plača, a zatvara umirujuća pjesma „Out” praćena laganom vokalnom pratnjom Jarboe bez stihova. Granicu između klaustrofobične granice našega tijela i beskonačnosti kozmičkoga prostora preispituju „Mind/Body/Light/Sound” i „Where Does a Body End”. Mješavina klavijatura i tjeskobna akustična gitara zvučno oslikavaju maničnost pjesme „She Lives”. „Celebrity Lifestyle” korištenjem gitare podsjeća na Sonic Youth, ali tu prestaje svaka sličnost te naspram Sonic Youtha te njihove stihovne dopadljivosti i „kul” videouradaka kao za primjerice „Sugar Kane”, Swansi postavljaju svojevrsni antipod takvom stilu sa stihovima poput: „All her children want a suck and a taste, of her celebrity lifestyle... a self-reflecting image of a narcotised mind...the perfect image of the end of time.” „Blood Promise” s klasičnom strukturom lagane rock pjesme i stihovima „Every breath, I stole from you, and I will never see your perfect body... I'll never betray your blood promise.”, nameće se kao jedna od najljepših pjesama karijere, a snimkom live izvedbe sa „Swans Are Dead” (1998.) pokazala je dekonstrukcijom i promjenom aranžmana iznimnu snagu koju studijska verzija skriva. Izvrćući i na određeni se način izrugujući formi rock balade, Swansi snimaju „Killing For The Company”, možda najmorbidniju pjesmu njihove karijere o masovnom ubojici i nekrofilu, homoseksualcu Dennisu Nilsenu¹¹ koji je ubijao mlade muškarce. Pred kraj albuma naslovna pjesma tematski zaokružuje album: „Burning backwards through the years / And in your hands time was made / And through breathing / You'll erase it / But we can see forever / Before love and hate / we will fall right through the wall of the place where we were made / Right into the open mouth of the great annihilator”.

Naslovi zadnjih albuma Swansa nisu skrivali da se bliži kraj njihove karijere, 1996. su objavili svoj najambiciozniji album u karijeri „Soundtrack For The Blind”, iste godine izašla je i svojevrsna kompilacija „Die Tür Ist Zu” (hrv. „vrata su zatvorena”), nakon raspuštanja skupine 1997. objavljen je album koncertnih izvedbi snimljenih u razdoblju od 1995. do 1997. naslovljenih

¹¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Dennis_Nilsen

„The Swans Are Dead”. Gira je još 1995., objavivši zbirku kratkih priča pod naslovom „The Consumer”, pokazao aspiraciju ka toj umjetničkoj formi, sve je više producirao albume drugih glazbenika, a najznačajniji mu je prevladavajuće folk glazbeni projekt „The Angels of Light”.¹²

Posljednji studijski album „Soundtrack For The Blind” kojim su Swansi okončali stvaralaštvo izašao je 1997. Po završetku „White Lighta” Gira i Jarboe su se odselili iz urbanoga krajolika New Yorka u ruralne predjele države Georgije. Gira je u razgovorima to preseljenje naznačio kao nužni bijeg od daljnjeg propadanja, kakvim mu se život u New Yorku činio.¹³ Soundtrack predstavlja neskriveno pretenciozno djelo. Naslov podsjeća na ambijentalni album Briana Ena¹⁴ „Music for Films” (1978.) koji je snimljen kao glazba za imaginarni film. Soundtrack „For The Blind” teško je detaljno opisati jer bi vjerojatno zauzeo jednako prostora kao i svi albumi Swansa prije, prvenstveno stoga što ima 26 pjesama u ukupnom trajanju od dva sata, 16 minuta i 30 sekundi, niza raznih studijskih snimki, snimljenih *live* nastupa, eksperimentalnoga korištenja instrumenata kao potencijalnoga izvora različitih zvukova, elektronike, takozvane *tape music*¹⁵, odnosno raznih ranije snimljenih zvukova i govora koji su kao ulomci ugrađeni u pjesme na albumu. Tekstualni dio je krajnje minimaliziran, apstrahiran, sveden na jednostavne stihove ili ranije nasnimljene ulomke monologa – sve je podređeno glazbi, a ponajprije ugođaju. Swansi su slušatelju ponudili do sada najzahtjevnije iskustvo, album kroz koji se teško probijati da bi se kroz uvrnuti ugođaj i niz osjetilnih prijelaza probilo do dijelova koji isporučuju klasičnije glazbene uratke poput odlične „The Sound” koja instrumentalno podsjeća na radove Stevena R. Smitha¹⁶ i u velikoj mjeri anticipira smjer razvoja *post-rock* pokreta. Soundtrack je zapetljana konstrukcija od ironično plesne elektroničke glazbe, do njezinih bijesnih ispada i pitomih akustičnih uradaka, teško je opisati kreativnu šarolikost i nekompromisnost kojom ovaj album bježi od popularnih i dominantnih glazbenih pravaca, istodobno ih režući, spajajući, miješajući u kontrolirano kaotično okončanje imponantne i ekstremno nekonformističke karijere. No, minimalistička glazba s mnogo

ugrađenih ulomaka, korištenja instrumenta kao izvora zvuka više nego oruđa za stvaranje ritma i melodije, prijelaza iz tišine u razdiruću buku, iz nježne akustike u ratno bubnjanje, bez pretjerivanja i prozaičnih glazbenih kulminacija djeluje na slušatelja koji se prvi put susretne s njom kao bolno skidanje s heroinske ovisnosti o sveprisutnim pop zvukovima.

Ponovno okupljanje (2010. –)

Gira je izdao prvi album Swansa nakon okupljanja „My Father Will Guide Me Up A Rope To The Sky” (2010.), ovaj put bez Jarboe kao stalne partnerice. Na „My Fatheru” Gira kompilira melodiju, buku i religioznu transcendentalnost provlačeći ih kroz matricu „apokaliptičnoga country bluesa”¹⁷ s juga SAD-a. Uvodnu „No Words, No Thoughts” otvara gotovo predmisnim epskim udaranjem zvona koje se ubrzo strmoglavljuje u *post-rock* kulminirajuću buku, pretapajući potom bučni *post-rock* zvuk s pastoralnom zvonjavom rastvarajući se na kraju u marširajuće bubnjeve, uz pozadinu cimbalu i Girin karizmatični glas koji u ekstazi pjesme proročki nariče: „Long may he live, long may he live / long may his children drift through the wind / to think is a sin, to think is a sin / long may his world never begin”, dok pjesmu potpuno ne zatvori spajanje mnoštva već prije razrađenih zvukova i najavljenih u rastućoj konstrukciji pjesme – ovako bi zvučao Nick Cave da nije povodljiv.¹⁸ I dok je „My Father” opravdao Girinu tvrdnju da ne okuplja Swansa kako bi svirali svoje stare radove, već zato što imaju za ponuditi nešto novo¹⁹, tek je s album „The Seer” (2012.) pokazao kakvu je količinu energije zaista akumulirao i uspio kanalizirati. Potpuno beskompromisnim determiniranim kaosom nedefiniranih kozmičkih sila koje jednako razgrađuju pokrove glazbene strukture kako u tihim, tako i u jedva snošljivo bučnim dijelovima Swansi su opet nadišli sami sebe. Instrumenti ovdje uglavnom služe samo kao izvor zvuka, a njihova osnovna namjena stvaranja ritma i melodije služi kao ulomak koji se koristi za stvaranje atmosfere. Teško je pjesme na „The Seeru” nazvati standardnim pjesmama: više se radi o golemim naslagama zvuka u kojima su klasične strukture jazza,

12 „Angels Of Light” ističu se nizom suradnji s ostalim glazbenicima kao što su Dana Schechter, Kid Congo Powers of The Cramps, Larry Mullins, Bliss Blood of The Moonlighters and Pain Teens, Thor Harris of Shearwater, Akron/Family.

13 http://swans.pair.com/PRESS/art_chart.html.

14 http://en.wikipedia.org/wiki/Brian_Eno.

15 http://en.wikipedia.org/wiki/Electroacoustic_music.

16 <http://www.worstward.com/>.

17 <http://pitchfork.com/reviews/albums/14651-my-father-will-guide-me-up-a-rope-to-the-sky/>.

18 <http://www.tinymixtapes.com/music-review/swans-my-father-will-guide-me-rope-sky>.

19 <http://www.youtube.com/watch?v=qNXVetxb418>.

američkoga bluesa, rocka, folka, drona samo građevni elementi za zastrašujuću monumentalnu građevinu koja ne zastrašuje svojim stilom ili zvukom kao takvim, već veličinom i obuhvatnošću. Gira je metastazirajući na klasičnim strukturama koje komponira u „pjesmama” na Seeru iskušao same granice slušateljevih mogućnosti. Ono što Seer isporučuje zapravo bi se moglo nazvati pravim post-rockom, za razliku od silnih post-rock bendova koji predvidljivim razvlačenjem klasične rock strukture rijetko isporučuju išta više od razrijeđenoga ekstrakta baze rocka koju koriste. Dok je kod većine albuma dovoljno biti pasivni slušatelj, ovdje za dostizanje cilja slušatelj mora progutati goroku pilulu koju mu Swansi nude kako bi na kraju putovanja došao do cilja. Najočitiiji je primjer „Mother Of The World” u kojoj repetitivni ritam i užasavajući pozadinski vokali nerazgovijetnoga mrmljanja prerastaju u zid buke uz Girino uzvikivanje „In and out”, dok napokon ne odu u lagani smiraj klavijatura i akustike uz konačno razgovijetne, gotovo ezoterične stihove: „And where are you now / O Mother of the world / While we feed from your hands / and we drink from your filth and your oil / So send them down / to scrape and suck the soil / Keep us safe inside / your damp and rusty coil / In and out and in and out again / In and out and in and out again / Mother’s son / Mother of senseless things / Mother come / Kill time as it begins”. Najimpozantnija minimalistička drone skladba naslovljena kao i album sadrži 32 minute u kojoj se ponavlja stih „Ja vidim sve” kroz polivalentno skladno prelijevanje promjena dinamike, glasnoće i različitih aranžmana. Zatim s nekad stalnom suradnicom Jarboe Swansi pružaju zarazni plemensko-šamanski ritam u „The Seer Returns”, oslikavajući Girinu izjavu kako je ovo glazba proizašla iz „that deep sex death place in your stomach”²⁰. I dok je prva polovica albuma metafizički mračna, u drugoj probija svjetlost počevši od akustične balade „Song For A Warrior” u kojoj kao glavi vokalist gostuje Karen O²¹, ponavljajući motive iz „White Lighta” i „Love Of Life”: „Some people say God is long dead / But I heard something inside you with my head to your chest... Use your sword / Use your voice / And destroy / And destroy / Then begin again”. „Avatar” sa stihovnim bojnim poklicem, zvonima i iznimno glasnim završetkom pruža titansku glazbenu energiju, potom „Piece Of The Sky” koja započinje uz zvuk kiše i kroz dugački minimalistički drone uvod od desetak minuta prerasta u klasičnu post-rock kulminaciju prateći stihove: „In a burning white ship / in the taste of her lips / in the blood of the swans / as the sun fucks the dawn... are you there?” te na kraju minuci-

ozna 23 minute duga „The Apostate” okončava ovo opravdano pretenciozno glazbeno zdanje.

Swansi 2014. izdaju još jedan dvosatni album, „To Be Kind”. Forma ostaje slična kao u „The Seeru”, no dok se prethodnik bavio nesagledivom prazninom i veličinom kozmičkih prostora, „To Be Kind” ocrtava kozmička tijela i ritam sila koje ih spajaju. Pjesme dobivaju oblik ponavljajućim obrascima ritma, pozadinske dinamike, zlokobna šapata, životinjske rike i ponovno sve ispočetka – rad koji zahtjeva iznimnu energiju, a ovdje je u glavini pruža 60-godišnji Gira. Gira ističe da mu je ovom glazbom cilj bio postići ekstazu²². Uvodni „Screen Shot” utemeljen je na jednostavnom repetitivnom ritmu gitare kojemu se kroz osam minuta pjesme postupno pridodaju udaraljke, klavijature, udaljeni glasovi i naposljetku cijeli košmar već predstavljenih zvukova koji kroz rastući krešendo prerastaju u konačnu buku. Potom „Just A Little Boy” vodi album u atmosferu tihog nemira, prelazeći iz mira u jezivu atmosferu šašavo razigrane „Little God In My hands”. „Bring the Sun/Toussaint L’Overture”, sa svim maničnim zazivanjem „Crnog Napoleona”²³, vođe revolucije na Haitiju, šamanskim ponavljanjem na francuskom „Krv je život! / Krv je ljubav! / Ljubav je Krv!”, izmjenama tempa, tišinom i zujanjem kroz svoje 34 minute kao da evocira atmosferu revolucije na udaljenom otoku. „She Loves Us” započinje za Swanse atipičnim „funky” ritmom kojeg mantrički ponavljaju dok se ne izgubi u dekonstrukciji svake forme i kaotičnom spletu buke slično kao u pjesmi „Diamond Sea” Sonic Youtha, iz kaosa se postupno pojavljuju naznake konstrukcije, dok se konačno potpuno ne pojavi forma koja u visokom intenzitetu završava pjesmu. „Kirsten Supine” nadahnuta je scenom gole Kirsten Dunst na mjesecini u filmu „Melancholia” Larsa Von Triera: „May planets crash, may god rain ash, to sear our skin, to fold us in / Kneeling close, seeking hands, our blood is warm, but what comes next!”. Dostojni nasljednik The Seera završava naslovnom pjesmom, kroz miran uvod do distorzirane buke, u ekstazi i ljepoti²⁴ riječima: „To the rain, to the wind, in the field / To be kind, to be kind / To be lost, in a bed, touching you / To be lost, to be lost / To be found in the sound of this room / There are millions and millions of stars in your eyes...”.

20 <http://www.the-drone.com/magazine/swans-interview/>.

21 Pjevačica grupe Yeah Yeah Yeahs.

22 <http://pitchfork.com/features/interviews/8925-swans/>.

23 http://en.wikipedia.org/wiki/Toussaint_Louverture.

24 <http://www.theguardian.com/music/2012/aug/23/swans-the-seer-review>.

GEORGU TRAKLU

*O stotoj obljetnici pjesnikove smrti
1914. – 2014.*

Namjerniče sjetni
stol prostirem za te
duhovan buduć
gnomom i u činu

od pravedna gledanja
razvedri se duša
i od čista sjaja
u kruhu i vinu

U večer zimsku
nešto se ljudskije
od ljudskosti sluti

u večer zimsku
Milost nas bestežinski
na uzlete zvjezdane puti

Miljenko Galić

Potražite nas na

<https://www.facebook.com/obnova.casopis>

Stavovi i mišljenja u tekstovima i sadržajima pojedinih autora nisu nužno i stavovi uredništva, udruge i ostalih autora.